

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

ON İKİNCİ KALKINMA PLANI
2024 - 2028

ÇOK TARAFLI İŞBİRLİĞİNDE YENİ YAKLAŞIMLAR VE ÜLKEMİZİN ÖNCELİKLERİ

ÇALIŞMA GRUBU RAPORU

ANKARA 2023

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

ON İKİNCİ KALKINMA PLANI
(2024-2028)

**ÇOK TARAFLI İŞBİRLİĞİNDE YENİ
YAKLAŞIMLAR VE ÜLKEMİZİN
ÖNCELİKLERİ**

ÇALIŞMA GRUBU RAPORU

ANKARA 2023

ISBN 978-625-8356-31-1

Bu yayının tüm hakları Strateji ve Bütçe Başkanlığına aittir.
Kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	ii
GRAFİK LİSTESİ	ii
KISALTMALAR.....	iii
KATILIMCI LİSTESİ.....	v
YÖNETİCİ ÖZETİ.....	vii
1. GİRİŞ.....	1
2. MEVCUT DURUM ANALİZİ.....	6
2.1. Dünya’da Durum.....	6
2.1.1. Uluslararası Düzende Çok Taraflı İşbirliğine Genel Bakış.....	6
2.1.1.1. Çok Taraflılık Kavramı	6
2.1.1.2. Çok Taraflı Sistemin Gelişimi.....	7
2.1.1.3. 2000’li Yıllar ve Kriz Tartışmaları.....	9
2.1.2. Çok Taraflı Kalkınma İşbirliğinin Genel Görünümü.....	16
2.1.2.1. Kalkınmada Çok Taraflı İşbirliğinin Görünümü	17
2.1.2.2. Çok Taraflı Kalkınma Sistemindeki Ana Eğilimler	24
2.1.2.3. Güney - Güney ve Üçgen İşbirlikleri	26
2.1.2.4. Ülke Örnekleri	28
2.2. Türkiye’de Genel Durum.....	30
2.2.1. Türkiye’nin Çok Taraflı İşbirliği Sistemine Mevcut Katkısı.....	30
2.2.1.1. Çok Taraflı Kalkınma İşbirliğinde Türkiye’nin Yeri	31
2.2.2. Türkiye’nin Çok Taraflı Kalkınma İşbirliğine Mevcut Katkısı	38
2.2.2.1. EAGÜ’lere Yönelik Çok Taraflı İşbirliği Faaliyetleri	45
2.2.2.2. Bilim, Teknoloji ve İnovasyon Alanlarında Çok Taraflı İşbirliği Faaliyetleri	47
2.2.2.3. Tarım ve Gıda Güvenliği Alanlarında Çok Taraflı İşbirliği Faaliyetleri.....	50
2.2.2.4. Çevre ve İklim Değişikliği Alanlarındaki Çok Taraflı İşbirliği Faaliyetleri	52
3. PLAN DÖNEMİ PERSPEKTİFİ.....	55
3.1. Türkiye’nin Çok Taraflı İşbirliği Sistemine Katkısının Artırılmasına Yönelik Hedefler	55
4. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME	72
KAYNAKÇA	78

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Kuruluşlara Yaptığı Katkıların Yıllara Göre Değişimi (2005-2021, Milyon ABD Doları)	41
---	----

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Türkiye Cumhuriyeti'nin İkili ve Çok Taraflı RKY Dağılımı (Milyon ABD Doları)	40
Grafik 2: Türkiye Cumhuriyeti'nin Çok Taraflı Kuruluşlara Yaptığı Katkının Toplam RKY'daki Yüzdeleri Payı	42
Grafik 3: Türkiye'nin 2020 Yılı Çok Taraflı Kuruluşlara Merkezi Bütçe ve Program Bazlı Katkıları (Milyon ABD Doları)	43

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ADF:	Antalya Diplomasi Forumu
AfCFTA:	Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi
AIIB:	Asya Altyapı Yatırım Bankası
AK:	Avrupa Konseyi
ANSO:	Uluslararası Bilimsel Kuruluşlar Örgütü
ASEAN:	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BKH:	Binyıl Kalkınma Hedefleri
BM:	Birleşmiş Milletler
BRICS:	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika
BTY:	Bilgi Teknolojileri ve Yazılım
COMSATS:	Güney'de Sürdürülebilir Kalkınma için Bilim ve Teknoloji Komisyonu
CSTP:	OECD Bilim ve Teknoloji Politikaları Komitesi
ÇG:	Çalışma Grubu
D-8:	Gelişen Sekiz Ülke Teşkilatı
DAC:	Kalkınma Yardımları Komitesi
DB:	Dünya Bankası
DEİK:	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DSÖ:	Dünya Sağlık Örgütü
DTÖ:	Dünya Ticaret Örgütü
EAGÜ:	En Az Gelişmiş Ülkeler
EBRD:	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
EECARO:	Doğu Avrupa ve Orta Asya Bölgesel Ofisi
EİT:	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
EMBO:	Avrupa Moleküler Biyoloji Örgütü
FAO:	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
GPAI:	Yapay Zeka Küresel Ortaklık
ICMPD:	Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi
ICPSD:	İstanbul Uluslararası Özel Sektör ve Kalkınma Merkezi
IFAD:	Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
IMF:	Uluslararası Para Fonu

IsDB:	İslam Kalkınma Bankası
İİT:	İslam İşbirliği Teşkilatı
İSEDAK:	İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi
İSİPAB:	İİT Parlamento Birliği
KEİ:	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
MIKTA:	Meksika, Endonezya, Kore Cumhuriyeti, Türkiye ve Avustralya
NATO:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NDB:	Yeni Kalkınma Bankası
NGO:	Hükümet-Dışı Örgütler
OCHA:	BM İnsani İşler Eşgüdüm Ofisi
OECD:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
RKY:	Resmi Kalkınma Yardımları
SBB:	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
SKA:	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
STK:	Sivil Toplum Kuruluşu
TBB:	Türkiye Bankalar Birliği
TDT:	Türk Devletleri Teşkilatı
TİKA:	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TİM:	Türkiye İhracatçılar Meclisi
TÜBİTAK:	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TWAS:	Dünya Bilimler Akademisi
UN Women:	BM Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi Birimi
UNDP:	BM Kalkınma Programı
UNEP:	BM Çevre Programı
UNFPA:	BM Nüfus Fonu
UNHCR:	BM Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNIDO:	Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı
WAITRO:	Dünya Endüstriyel ve Teknolojik Araştırma Kuruluşları Birliği
WFP:	Dünya Gıda Programı
YASED:	Uluslararası Yatırımcılar Derneği
YTB:	Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

KATILIMCI LİSTESİ

Koordinatörler

Erhan SIRT	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Süleyman TIĞCI	Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Raportör

Radiye Funda KARADENİZ	Gaziantep Üniversitesi
------------------------	------------------------

Üyeler

Abdulahdi TURUS	YTB
Ahmet Volkan GÜNGÖREN	Tarım ve Orman Bakanlığı
Ali AYBEY	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
Ali Erhan YILMAZ	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı
Alper AKTAŞ	Dışişleri Bakanlığı
Alper SOYLU	Göç İdaresi Başkanlığı
Bengü AYTEKİN	Hazine ve Maliye Bakanlığı
Can AYGÜL	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Dursun Can ÖZCAN	TÜBİTAK
Elçin EDİS	Ticaret Bakanlığı
Emel PARLAR DAL	Marmara Üniversitesi
Esen ALTUĞ	Dışişleri Bakanlığı
Fatma Zehra SAYAR	Türk EXIMBANK
Gökçe OK	Göç İdaresi Başkanlığı
Hakan UZUN	Türk EXIMBANK
Hakkı KARATAŞ	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK)
Kerem ALKİN	Dışişleri Bakanlığı
Kürşad GÜÇ	Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Mehmet Akif ALTAN	MÜSİAD
Melik ÖZSÖZ	YTB
Muhittin ATAMAN	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Seçkin KÖSTEM

Selçuk KOÇ

Selin ÖZAYDIN

Uğur TANYELİ

Zeynep ÖZKAN

İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Dışişleri Bakanlığı

TİKA

Tarım ve Orman Bakanlığı

YÖNETİCİ ÖZETİ

Türkiye, cumhuriyetin kuruluşundan bu yana çoktarafılığa dayalı bir diplomasi felsefesi benimseyerek uluslararası kurumları merkeze alan ve onları güçlendirmeye katkı sağlayan bir aktör olarak kural temelli uluslararası sisteme desteğini sürdürmeye devam etmektedir. Çok taraflı işbirliğine yol haritası oluşturacak ayrı bir strateji belgesi olmamakla birlikte, çok paydaşlı ortaklıklara dâhil olma konusu Türkiye'nin kamu ve özel sektör politikaları arasında öncelikli yere sahiptir. Bu çerçevede Türkiye'nin üyesi olduğu, ev sahipliği yaptığı ve düzenli/düzensiz kaynak sağladığı örgütleri içeren çok taraflı yapının değerlendirilmesiyle bu konudaki temel hedef ve prensiplerin belirlenmesi, yeni ortaklık yöntemlerinin öne çıkarılması, Türkiye'nin bu kuruluşlardaki etkinliğinin artırılmasına yönelik araçların ortaya konulması, bu araçların geliştirilmesine yönelik yapılabilecekler ve bu süreçlerde yer alan kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyon ve genel bir stratejinin belirlenmesi gibi hususların tartışılması amacıyla oluşturulan 'Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu', bu amaçlar doğrultusunda Türkiye'nin kalkınma planları hazırlıkları kapsamındaki ilk çalışma grubudur. 27 Aralık 2022 ve 25 Ocak 2023 tarihlerinde çalışma grubu katılımcıları ile yapılan toplantıların yanı sıra dış paydaşlarla da çalışma grubunun belirlediği sorular doğrultusunda mülakatlar yapılmıştır.

Çalışma Grubu toplantıları ve mülakatlar sonucunda hazırlanan bu rapor ilk olarak küresel sistemin dönüşümünü değerlendirmiştir. Çok taraflı sistemin tarihin en büyük meydan okuması ile karşı karşıya olduğu ve güvenilirlik ve saygınlık testinden geçtiği vurgulanmıştır. 2000'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) gibi Batı ülkelerinin başını çektiği II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan düzenin kurucuları Atlantik blok ile Çin'in öncülük ettiği yükselen güçlerin farklı normlar ve ilkeler üzerine inşa etmek istediği düzen talepleri arasındaki mücadele ve mevcut uluslararası kurumların 2008 Küresel Finans Krizi , COVID-19 krizi ve Rusya-Ukrayna Savaşı gölgesinde gelişen iklim değişikliği, gıda, enerji ve göç krizi gibi çoklu krizlere kalıcı ve sürdürülebilir çözümler üretmek noktasında etkili yanıt verememesinin çoktarafılığın krizine yol açtığı belirtilmiştir. Çoklu kriz ortamında sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde de 2030 hedeflerine sadece devletlerin tek başlarına sağlayacakları kaynak ve imkânlarıyla ulaşılmasının mümkün olmayacağı bu nedenle de çok taraflı işbirliğinin, sadece kalkınma açısından dezavantajlı olan ülke ve bölgeler için değil gelişmiş ülkelerde de etkisini hissettiren küresel krizler kaynaklı sorunlarla baş edebilmek üzere aciliyet taşıdığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda çok taraflı kalkınma düzeninde devletler yanında, sivil toplum, özel sektör, özel fonlar ve çok taraflı uluslararası örgütlerden oluşan 'çok paydaşlı'

ve 'çok katmanlı' yapısı değerlendirilmiş ve dönüşümünün nereye evrileceği konusunda belirsizlik içindeki küresel sistemde ortaya çıkan yeni işbirliği mekanizmaları değerlendirilmiştir.

Rapor ikinci olarak Türkiye'nin bu dönüşen çoktarafli işbirliği sistemindeki mevcut katkısını değerlendirmiştir. Türkiye'nin çok tarafli işbirliğini tüm kurumlarıyla desteklemenin yanında Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ile özel sektörün gücüyle birlikte zengin bir işbirliği ağına sahip olduğu ve Balkanlar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Güney Kafkasya, Güney Asya ve Orta Asya'daki ülkelerle gelişen mevcut ilişkileri yanında Afrika Ortaklık Politikası ve Latin Amerika ile Karayipler'e yönelik açılım politikası ve Yeniden Asya Girişimi ile işbirliği coğrafyalarını genişletmekte ve buradaki bağlarını derinleştirmekte olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'nin son yıllardaki girişimci ve insani diplomasisi ile yükselen bir donör ülke olarak artan teknik kapasitesi gibi unsurlardan güç kazanan uluslararası alandaki yükselen profilinin en somut yansımalarından birinin uluslararası kalkınma faaliyetlerinde ön plana çıkan rolünde görüldüğü belirtilmiştir.

Bu çerçevede Türkiye'nin, sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek birçok uluslararası ve uluslararası kuruluş önderliğindeki ortaklıklara üye olarak katkıda bulunduğu ve buralarda yürütülen reform çalışmalarını desteklediği görülmektedir. Görünürlüğü artırma politikalarının yanında çeşitli kuruluşlarda üstlendiği dönem başkanlıkları vesilesiyle küresel gündemi belirlemeye dönük etkisinin arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca sadece çok tarafli kalkınma finansmanına destek vermediği, aynı zamanda ev sahipliği yaptığı çeşitli uluslararası kuruluşların bölgesel ofisleri ve uluslararası organizasyonlar ile çoktarafli işbirliğine iletişim ve koordinasyon olanakları sağladığı belirtilmiştir. Kalkınma işbirliği faaliyetinde Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) gibi temel uluslararası gündemle de eşgüdümü sağlayarak En Az Gelişmiş Ülkelerin (EAGÜ) sorunlarının çeşitli uluslararası platformlarda gündeme getirilmesi ve bunlara yönelik çözüm önerilerinin tartışılmasını sağlamak için izlediği politikalar, bilim ve teknoloji, çevre ve iklim değişikliği, tarım ve gıda güvenliği temaları çerçevesinde ancak bunlarla sınırlı kalmadan çok tarafli sistemdeki işbirliğini geliştirme yönünde attığı adımlar değerlendirilmiştir. Bu bölüm, Türkiye'nin yükselen bir donör olarak elde ettiği bilgi ve deneyimi, 'yardımların etkinliği' ve 'yardımın ötesinde kalkınma işbirliği' tartışmalarının yapıldığı çok tarafli kalkınma sisteminde geleneksel donörler ile güneyli donörler arasında bir köprü oluşturarak sahada kullanmasına imkân verecek ve çoktarafliliğe yönelik meydan okumaların çoğaldığı bu dönemde çok tarafli sisteme duyulan güvenin yeniden tesis edilmesi yönünde aktif rol üstlenebilecek potansiyelinin mevcut olduğunu göstermiştir.

Çalışma Grubu toplantılarında Türkiye'nin bu mevcut potansiyelini etkin bir şekilde kullanabilmesi için hızla sayısı artan ve faaliyet hacmi genişleyen çok taraflı işbirliklerine yönelik coğrafi ve tematik önceliklerin tespit edilmesi, bu coğrafya ve temalara uygun yeni işbirliği modellerinin belirlenmesi ve üstün taraflarını ortaya koyarak işbirliğinde daha etkin sonuçlara ulaşabilmesi için hedefler tespit etmesi konusunda görüş birliğine varılmıştır. Bu hedefler ve hedefleri uygulamaya yönelik politika önerileri ise raporun üçüncü bölümünde ele alınmıştır. Bu bölümde belirlenen hedefler on başlık altında şu şekilde sıralanmıştır:

1. Çok Taraflı İşbirliği Stratejisi Oluşturulması
2. Üyesi olunan Mevcut Uluslararası /Bölgesel Örgütlerle İşbirliğinin Geliştirilmesi
3. Çok Taraflı Kuruluşlarla Yeni İş Birlikleri Geliştirilmesi için Ülke/Bölge ve Tema Önceliklerinin Belirlenmesi ve Yeni İş Birliği Yöntemleri ile Finans Araçlarının Geliştirilmesi
4. Etkin Çok Taraflı İşbirliği için Uluslararası Ticari İlişkiler Geliştirilmesi
5. Çok Taraflı İşbirliğinde Bilgi Transferi ve Deneyim Paylaşımı Konusuna Aktif Rol Üstlenilmesi
6. Çok Taraflı İşbirliğinde Kamu Kurum ve Kuruluşları Arasındaki Koordinasyonun Güçlendirilmesi
7. Çok Taraflı Kalkınma İşbirliğinin Etkisinin Artırılması için Veri İzlemesi Mekanizması Oluşturulması
8. Etkin Çok Taraflı İşbirlikleri için Ulusal Beşeri Kapasitenin Güçlendirilmesi için Uluslararası Kuruluşlarda Türk Çalışan ve Yönetici Sayısının Artırılması, Uluslararası Kurumlarda Görev Yapacak Nitelikte İnsan Kaynağının Geliştirilmesi ve Türk Diasporası ve Kardeş Toplulukların Potansiyelinden İstifade Edilmesi
9. Çok Taraflı İşbirliği Süreçlerinde Özel Sektör ve STK'larla Koordinasyonun Güçlendirilmesi
10. Çok Taraflı İşbirliği Gündemi Kapsamında Akademi, Özel Sektör ve Kamu Arasında Daimi İletişim Mekanizmasının Oluşturulması

Rapor son olarak bu hedeflere yönelik yapılması uygun görülen önerileri planlama, kurumsal, finansal ve insan kaynağını geliştirme başlıkları altında sonuç bölümünde değerlendirmiştir.

1. GİRİŞ

Çok taraflı sistem tarihin en büyük meydan okuması ile karşı karşıya olup güvenilirlik ve saygınlık testinden geçmektedir. 2000’li yıllarda çoktarafllılık, birbiriyle ilintili iki temel gelişme neticesinde kriz tartışmalarının odağına yerleşmiştir. Bunlardan ilki küresel siyasette meydana gelen güç dengelerindeki değişim, ikincisi ise bu değişimin sonucu olarak ortaya çıkan yeni yükselen güçlerin mevcut düzene getirdikleri değişim talepleridir. Bu bağlamda ABD ve AB gibi Batı ülkelerinin başını çektiği II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan düzenin kurucuları Atlantik blok ile Çin’in öncülük ettiği yükselen güçlerin farklı normlar ve ilkeler üzerine inşa etmek istediği düzen talepleri arasında bir mücadele belirginleşmektedir. Çoktarafllılığı krize sürükleyen bir diğer gelişme ise, mevcut uluslararası kurumların küresel finans krizi, COVID-19 krizi ve Rusya-Ukrayna Savaşı gölgesinde gelişen iklim değişikliği, gıda, enerji ve göç krizi gibi çoklu krizlere kalıcı ve sürdürülebilir çözümler üretmek noktasında etkili yanıt verememesidir. 2000’li yıllarda küresel kalkınma işbirliğinin en somut göstergesi olan SKA’lara ulaşmak üzere elde edilen kazanımların büyük bir kısmı bahsedilen krizler neticesinde olumsuz yönde etkilenmiştir.¹ Bu bağlamda hızlı ekonomik, teknolojik ve sosyal değişimlere tanıklık ettiğimiz, düzenin mevcut kurumlar, değerler ve ilkeler temelinde yeniden inşa edildiği bir geçiş süreci içinde çoktarafllılığın yol ayrımında olduğu görülmektedir.

Her ne kadar çoktarafllılığa meydan okuyan gelişmeler yaşansa da COVID-19 pandemisinde görüldüğü üzere gelişmekte olan ülkelere yapılan yardımların büyük bir kısmı yine çok taraflı sistem aracılığıyla gerçekleşmiştir. Çoklu kriz ortamında sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde de 2030 hedeflerine sadece devletlerin tek başlarına sağlayacakları kaynak ve imkânlarıyla ulaşılmasının mümkün olmayacağı ortadadır. Bu nedenle, çok taraflı işbirliği, sadece kalkınma açısından dezavantajlı olan ülke ve bölgeler için değil gelişmiş ülkelerde de etkisini hissettiren küresel krizler kaynaklı sorunlarla baş edebilmek üzere aciliyet taşımaktadır. Dolayısıyla, dönüşümünün nereye evrileceği konusunda belirsizlik içindeki çok taraflı sistem, bugün devletler açısından hem fırsatları hem de riskleri beraberinde barındırmakta ve yeni işbirliği mekanizmalarına ihtiyacı artırmaktadır. Diğer bir deyişle ekonomik ve ticari işbirliği dâhil her alanda küresel işbirliği sistemin sorunlarına çözüm üretebilmek için giderek önem kazanmaktadır.

---

¹ United Nations, ‘Great finance divide’ amid COVID-19 poses major setback for sustainable development’, *UN Press Release*, New York, 12 Nisan 2022. <https://www.un.org/ohrlls/news/ffd2022> (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2023)

Yaşanan bu krizler kalkınma işbirliği gündemini ‘yardım’dan ‘etkin kalkınma işbirliği’ne doğru genişleterek SKA çerçevesinde yoksullukla mücadele yanında çevre, kadın-erkek eşitliği, sağlık, temiz enerji, teknoloji, dijitalleşme, göç gibi işbirliği temalarında Güney-Güney ve üçgen işbirlikleri modellerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda çok taraflı kalkınma düzeninde devletler yanında, sivil toplum, özel sektör, özel fonlar ve çok taraflı uluslararası örgütlerden oluşan ‘çok paydaşlı’ ve ‘çok katmanlı’ bir yapı belirgin hale gelmiştir. Çok taraflı kalkınma mimarisinde işbirliği temalarının ve aktörlerinin çeşitlenmesi kamu finansmanı yanında özel sektör, sivil toplum ve diğer aktörlerin de eklenmesiyle finansman kaynakları artmıştır.

Aktör sayısında artan çeşitlilik olsa da çok taraflı örgütler kalkınma yardımlarının ve işbirliğinin belkemiğini oluşturmaktadır. Zira hâlâ bu örgütler geliştirmekte olan ülkeler açısından hayati finansman kaynağını oluşturmakta ve çok taraflı işbirliği sistemine hedef koyma ve standart oluşturma işlevini görmektedirler. Bu çerçevede her ne kadar uzun vadede etkin olup olmayacakları değerlendirilecek olsa da mevcut kaynakları çeşitlendirmek üzere çok taraflı örgütler tarafından yenilikçi destek mekanizmaları yaratılmaktadır. Kuzey-Güney işbirliğini tamamlayan Güney-Güney ve üçgen işbirlikleri yanında bilgi paylaşımı ve teknoloji transferi için enformel ağlar gibi yeni işbirliği modelleri çok paydaşlı küresel kalkınma sisteminde öne çıkan yeni mekanizmaları oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, ülkeler, ortak sorunlar ve hedefler doğrultusunda, daha etkin olabileceklerini düşündükleri küçük ölçekli ve çoğunlukla bölgesel bazlı çok taraflı işbirliği yapıları oluşturma çabalarını sürdürmektedir. Sistemin dönüşümü safhasında ortaya çıkan belirsizlik sürecinde fırsatları ve riskleri iyi değerlendirebilmek için küresel işbirliğinde aktif bir rol üstlenmek isteyen donör devletlerin gerek çoktaraflılığa yaklaşımlarını, gerekse de çok taraflı kalkınma işbirliği tercih ve önceliklerini ‘çok taraflı işbirliği stratejik vizyon belgesi’ çerçevesinde belirledikleri görülmektedir.

Türkiye, bu dönüşen küresel sistem içinde krizler çağında riskleri fırsatlara dönüştürebilecek potansiyele sahip bir güç olarak çoktaraflılığa desteğini sürdürmektedir. Çok taraflı işbirliğini tüm kurumlarıyla desteklemenin yanında STK’lar ile özel sektörün gücüyle birlikte zengin bir işbirliği ağına sahiptir. Balkanlar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Güney Kafkasya, Güney Asya ve Orta Asya’daki ülkelerle gelişen mevcut ilişkileri yanında Afrika

Ortaklık Politikası ve Latin Amerika ile Karayipler'e yönelik açılım politikası ve Yeniden Asya Girişimi ile işbirliği coğrafyalarını genişletmekte ve buradaki bağlarını derinleştirmektedir.²

Türkiye, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana çoktarafılığa dayalı bir diplomasi felsefesi benimseyerek uluslararası kurumları merkeze alan ve onları güçlendirmeye katkı sağlayan bir aktör olmuştur. Küresel sistemdeki gelişmelerin çoktarafılığa yönelik sınamaları artırdığı günümüzde kural temelli uluslararası sistemi güçlendirmek üzere desteğini sürdürmeye devam etmektedir. Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Konseyi (AK), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), G-20, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi çok taraflı platformlarda gerek küresel ölçekte gerekse bölgesinde barış, huzur ve refahın yayılmasına yönelik etkin çalışmalar yürütmektedir. Keza Türkiye; Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), Gelişen Sekiz Ülke Teşkilatı (D-8), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci yanında MIKTA (Meksika, Endonezya, Kore Cumhuriyeti, Türkiye ve Avustralya) gibi bölgesel kuruluşlar ve gayriresmî platformlarda işbirliği çabalarına aktif katkı vermekte ve somut program ve projeler geliştirmek için girişimlerini sürdürmektedir. İslam ülkeleri arasında işbirliğinin artırılmasına yönelik çabalara da aktif katkı sağlamaktadır.

Türkiye'nin son yıllardaki girişimci ve insani diplomasisi ile yükselen bir donör ülke olarak artan teknik kapasitesi gibi unsurlardan güç kazanan uluslararası alandaki yükselen profilinin en somut yansımalarından biri uluslararası kalkınma faaliyetlerinde ön plana çıkan rolünde görülmektedir. Ülkemiz, aktif şekilde yürütülen insani ve girişimci diplomasi neticesinde, küresel ölçekte insani yardımlar alanında önemli bir aktör hâline gelmiştir. Kalkınma Yardımları Komitesi (OECD-DAC) üyesi olmayan Türkiye kalkınma yardımlarını son beş yılda gittikçe artırmakta, dünyada kalkınma desteği sağlayan ülkeler içinde ilk 10 sırada bulunmaktadır. Türkiye, 2021 yılında gayrisafi milli gelirinin %0,86'sını insani yardım için ayırarak 2015'ten beri sahip olduğu dünyanın en cömert ülkesi konumunu sürdürmüştür. Geleneksel kalkınma işbirliği modellerinin ötesine geçerek geliştirdiği, "Türk tipi kalkınma işbirliği" modeliyle, ikili kalkınma işbirliği çabalarının yanı sıra, gerek geleneksel donörlerin, gerekse Güneyli donörlerin oluşturduğu çok taraflı platformlarda aktif olarak yer almakta olup etkin bir görünürlüğe sahiptir.³

² TC Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Girişimci ve İnsani Dış Politikası, <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa>

³ TC Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Uluslararası Acil İnsani Yardımları, https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin_inساني_yardimlari.tr.mfa#:~:text=Keza%2C%20ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirdi%C4%9Fimiz%20%2C587%20milyar%20Dolar,Dolar%C4%B1%20ve%20%250.98%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fmi%C5%9Ftir ; Serkan Kayalar, 'Türk Tipi

Çok taraflı işbirliğine yol haritası oluşturacak bir strateji planı olmamakla birlikte, çok paydaşlı ortaklıklara dâhil olma konusu, Türkiye'nin kamu ve özel sektör politikaları arasında öncelikli yere sahiptir.⁴ Türkiye, sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek birçok uluslararası ve uluslararası kuruluş önderliğindeki ortaklıklara üye olarak katkıda bulunmakta ve buralarda yürütülen reform çalışmalarını desteklemektedir. Bu bağlamda, görünürlüğü artırma politikalarının yanında çeşitli kuruluşlarda üstlendiği dönem başkanlıkları vesilesiyle küresel gündemi belirlemeye dönük etkisi de artmaktadır. Ayrıca sadece çok taraflı kalkınma finansmanına destek vermemekte, aynı zamanda ev sahipliği yaptığı çeşitli uluslararası kuruluşların bölgesel ofisleri ve uluslararası organizasyonlar ile çoktaraflı işbirliğine iletişim ve koordinasyon olanakları sağlamaktadır.

Ayrıca, kalkınma işbirliği faaliyetlerinde SKA gibi temel uluslararası gündemle de eşgüdümü sağlamaktadır. Uluslararası kalkınma işbirliği yapısı içinde yeni ve dinamik bir aktör olarak küresel sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayarak dünya barışı ve istikrarının desteklenmesi konusunda aktif çaba göstermektedir. En Az Gelişmiş Ülkelerin (EAGÜ) sorunlarının çeşitli uluslararası platformlarda gündeme getirilmesi ve bunlara yönelik çözüm önerilerinin tartışılmasını sağlamak için izlediği politikalarla birlikte bilim ve teknoloji, çevre ve iklim değişikliği, tarım ve gıda güvenliği temaları çerçevesinde de çok taraflı sistemdeki işbirliğini geliştirme yönünde aktif bir rol üstlenmektedir.

Türkiye'nin üyesi olduğu, ev sahipliği yaptığı ve düzenli/düzensiz kaynak sağladığı örgütleri içeren çok taraflı yapının değerlendirilmesiyle bu konudaki temel hedef ve prensiplerin belirlenmesi, yeni ortaklık yöntemlerinin öne çıkarılması, Türkiye'nin bu kuruluşlardaki etkinliğinin artırılmasına yönelik araçların ortaya konulması, bu araçların geliştirilmesine yönelik yapılabilecekler ve bu süreçlerde yer alan kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyon ve genel bir stratejinin belirlenmesi gibi hususların tartışılması amacıyla oluşturulan 'Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu (ÇG)' bu amaçlar doğrultusunda, Türkiye'nin kalkınma planları hazırlıkları kapsamında oluşturulan ilk çalışma grubudur. 27 Aralık 2022 ve 25 Ocak 2023 tarihlerinde çalışma grubu

---

Kalkınma İşbirliği Modeli ile Sürdürülebilir Kalkınma', Kızılay Akademi Türkiye İnsani Çalışmalar Yıllığı, Kurumsal Değerlendirmeler,2021, <https://yillik.kizilayakademi.org.tr/turk-tipi-kalkinma-is-birligi-modeli-ile-surdurulebilir-kalkinma/> TİKA, Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2021, <https://www.tika.gov.tr/upload/2023/2021%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%20Raporu/TurkiyeKalkinma2021Web.pdf>

⁴ TC Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu, Ankara: 2019.

katılımcıları ile yapılan toplantıların yanı sıra 25 Nisan 2023'te MOPAN⁵ yetkilileri ile çevrimiçi, 9 Mayıs 2023'te Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) İstanbul Uluslararası Özel Sektör ve Kalkınma Merkezi'nden (ICPSD) yetkililer ile yüzyüze olmak üzere dış paydaşlarla da çalışma grubunun belirlediği sorular doğrultusunda mülakatlar yapılmıştır.

Bu toplantılardaki tartışmalar ve mülakatlardan elde edilen görüşler çerçevesinde hazırlanan bu rapor dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından ikinci bölümde ilk olarak çoktarafılığın dünyadaki mevcut durumu ve çok taraflı kalkınma işbirliği sisteminin görünümü ele alınarak çok taraflı kalkınma işbirliği sistemindeki eğilimler ve ülke örnekleri değerlendirilmiştir. İkinci olarak ise Türkiye'nin çok taraflı kalkınma işbirliğine mevcut katkısı incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Türkiye'nin çok taraflı yapılara sağladığı desteğin daha etkin olması, Türkiye'nin görüş ve önceliklerinin çok taraflı platformlarda temsil edilmesi açısından, verilen desteğin, SKA gibi uluslararası kabul görmüş prensipler ve mutabakat temelinde devam etmesine katkı sağlamasına yönelik önerilen politika hedefleri on başlık altında ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

---

⁵ MOPAN (Multilateral Organisation Performance Assessment Network) OECD ev sahipliğinde çok taraflı uluslararası sistemin daha etkin bir şekilde çalışabilmesi amacıyla ortak paydada buluşan Türkiye ve Avrupa Birliği gözlemci statüsünde olmak üzere toplam 21 üyeden oluşan bir ağ olup uluslararası kuruluşların daha etkin çalışmalarına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda MOPAN, üye ülkelerce karar verilen kuruluşlarla ilgili performans analizi çalışmaları düzenlemektedir. Yapılan bu çalışmalar üye ülkeler ve çalışmaya konu kuruluşlarla paylaşılmaktadır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Bilgi Notu, Nisan 2023.

2. MEVCUT DURUM ANALİZİ

2.1. Dünya’da Durum

2.1.1. Uluslararası Düzendeki Çok Taraflı İşbirliğine Genel Bakış

2.1.1.1. Çok Taraflılık Kavramı

Latince ‘çok’ anlamına gelen *multus* ve ‘taraf-boyut’ anlamına gelen *latus* kelimelerinin birleşiminden oluşan çoktaraflılık⁶ (multilateralism), teknik olarak uluslararası siyasette üç ya da daha fazla ülkeler arasındaki işbirliğini ifade etmek için kullanılmaktadır.⁷ Çoktaraflılık Soğuk Savaş sonrası üzerinde daha çok durulan ve tartışılan bir kavram olmaya başlasa da 2008 Küresel Finans Krizi, COVID-19 krizi ve Rusya-Ukrayna Savaşı ile birlikte liberal uluslararası düzenin ekonomik ve siyasi kodlarının sorgulandığı bir süreçte daha fazla gündeme gelmektedir.

Kavramın niceliksel ve niteliksel iki türlü tanımı vardır. Niceliksel tanımlama en az üç ülkenin bir araya gelerek işbirliği yapma pratiğini ifade eder. Kavramın tanımlanmasında içerikten çok niceliksel boyutu öne çıkarıldığında her uluslararası işbirliği -örgütsel ya da değil- bu kavram içinde değerlendirilemez, zira Ruggi’ye göre çoktaraflılık, üç ya da daha fazla devlet arasında bir takım genel prensipler ve de normlar çerçevesinde koordine edilen işbirliğini ifade eder. Bir başka deyişle, çoktaraflılık sadece sayısal olarak aktörleri bir araya getiren bir yapı değildir ve niteliksel olarak bir değerler kümesi üzerine de inşa edilmektedir.⁸ Bu bakış açısı, çoktaraflılık kavramına ilişkin uluslararası düzende üzerinde uzlaşılan normlar, prensipler ve kuralların oluşturduğu bir çerçeve içindeki işbirliğine vurgu yapmaktadır.

Bugün bu kavram sadece devletler arasında değil, devletler ve devlet-dışı aktörlerin de işbirliğini kapsamaktadır. Çok taraflı politikaların koordinasyonu ve uyumu ilkeler ve değerler temelinde olduğunda devletler arası işbirliği kolay hale gelmektedir. Paylaşılan ortak değer ve normlar aktörlerin daha etkin ve sürdürülebilir işbirliklerini yürütmelerini sağlamaktadır. Bu ortak normlar genel olarak *danışma (consultation)*, *kapsayıcılık (inclusion)* ve *dayanışma (solidarity)* temelleri üzerine kurulur. Bu nedenle çoktaraflılık uluslararası sistemde bir işbirliği

---

⁶ Çoktaraflılık kavramı olarak kullanıldığında bitişik, örgütlere ilişkin tanımlayıcı sıfat olarak kullanıldığında ayrı yazılmıştır. Multi-What? A short guide on multilateralism and its role in our daily lives, Perception Change Project in the Office of the Director-General of UN Geneva, 2021.

⁷ Vincent Pouliot, “The Politics of Multilateral Diplomacy,” in *International Pecking Orders: The Politics and Practice of Multilateral Diplomacy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2016).

⁸ John Gerard Ruggie, ‘Multilateralism: the Anatomy of an Institution’, *International Organization*, Vol.46, No:3, Summer 1992, s.566.

yöntemi ve örgütlenme çerçevesi oluşturmaktadır. Uluslararası sistemin kurucu prensiplerinden biri olan çoktarafılık dinamik bir süreç olup vücut bulduğu platformlar ve yöntemler değişmektedir.⁹

Uluslararası örgütler yanında geleneksel ittifaklar, Ad-Hoc (geçici) komiteler, uluslararası konferanslar, uluslararası rejimler de çoktarafılık uygulamalarıdır. Devletler yanında ulusaşırı sosyal hareketler, hükümet dışı örgütler, çok uluslu şirketler düşünüldüğünde yine çeşitlilik söz konusudur. Fakat, bu işbirliği yöntemleri çeşitliliği içinde uluslararası örgütler halen çok taraflı işbirliğinin en temel platformlarıdır.¹⁰ 2021-2022 Uluslararası Örgütler Yıllığı'na göre, bugün sayısı 41.944'e ulaşan aktif örgütün %86'sını hükümet dışı örgütler oluşturmaktadır.¹¹ Bu bağlamda günümüz koşullarında çoktarafılık, devletler arasında ve devlet dışı aktörlerle de koordinasyon içinde uyumlu olarak uluslararası düzeyde ortak problemleri ve riskleri kolektif olarak yönetme olarak tanımlanabilir.

2.1.1.2. Çok Taraflı Sistemin Gelişimi

II. Dünya Savaşı öncesi uluslararası sistemde çoktarafılığın kurumsallaşma izlerini görmek mümkünse de, sürecin derinlik ve hız kazanması 24 Ekim 1945'te Türkiye'nin de kurucu üyesi olduğu BM'nin kurulmasıyla oluşmuştur. Savaş sonrası barışı, insan haklarını korumak ve insanlığın refahını sağlamak ilkeleri doğrultusunda yeni uluslararası kurumlar kurulmuştur. Böylece modern çok taraflı sistem doğmuştur.¹² Savaş sonunda çoktarafılığın kurumsallaşmasında etkili olan Batılı aktörlerin sistemdeki güç asimetrileri bu örgütlenmeleri (BM'nin Güvenlik Konseyi, Bretton Woods kurumları) tam anlamıyla eşitler arasında bir işbirliğini gözeten kapsayıcı (oylama süreçleri) ve küresel tehditlere yanıt veren düzenlemeler yapmasa da BM çoktarafılık adına atılmış önemli bir adımdır. Üyelerinin çıkarlarını ifade eden, ortak amaçlar belirleyen ve buna göre uzlaşılan kurallar çerçevesinde ortak harekete geçen örgütler içinde BM ve uzmanlaşmış birimleri ile birlikte 'BM sistemi' diye ifade edebileceğimiz yapı çok taraflı sistemin temel aktörüdür. Savaş sonrası dönemde ekonomik alanda da hızla kurumsallaşmaya doğru evrilen çoktarafılık sadece Bretton Woods sistemi kuruluşları Dünya Bankası (DB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi küresel yapılarla değil,

⁹ 'About Multilateralism', 100 Years of Multilateralism in Geneva, 1920-2020, www.multilateralism100.unog.ch/

¹⁰ Ayşegül Sever, 'Çoktarafılık ve Türkiye-İsrail İlişkileri', *Mekan, Kimlik, Güç ve Dış Politika*, Gülden Ayman (der.) içinde (s.203-231), İstanbul:Yalın Yayıncılık, 2012, s.206.

¹¹ Union of International Associations (UIA), *Yearbook of International Organizations 2021–2022, Volumes 1A and 1B (SET)*, June 2021.

¹² International Peace Institute and Institute for Economics and Peace, *Multilateralism Index: Pilot Report*, September 2022, s.2.

1961’de kurulan OECD, Arap Ligi, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), Şangay İşbirliği Örgütü, Afrika Birliği gibi bölgesel kurumlarda da vücut bulmuştur.

Savaş sonrası kurulan bu sistem kural temelli bir çoktaraflılıktır. Batı dünyası ile sınırlıdüzenlenmiş bir liberalizme (*embedded liberalism*) dayalı güvenlik, ticaret ve finans alanlarında ABD’nin hegemonyası öncülüğünde ortaya çıkan bir yapı oluşmuştur. 1990’lı yıllarda ise savaş sonrası düzende devlet otoritesini aşındıran devlet dışı aktörler ve küresel sorunların ağırlık kazandığı bir dönüşüm süreci ortaya çıkmıştır.¹³ Bu dönem ‘çoktarafılığın altın çağları’ olarak da nitelendirilmektedir. Ayrıca çok taraflı sistem, sayıları yüzleri bulan hükümetler arası örgütleri, çeşitli alanlarda yapılan anlaşmaları, konvansiyonları, antlaşmaları, enformel örgütleri ve bağlayıcı ya da bağlayıcı olmayan ittifakları içerecek şekilde genişlemiştir. Bağımsızlığını elde eden yeni devletlerin mevcut uluslararası kurumlara katılımlarının yanında bu dönemde devlet dışı aktörler de sistemde etkin olmaya başlamıştır. Hükümet-dışı örgütlerin (NGO) sayıları 1980’li ve 1990’lı yıllarda hızla artmıştır. Örneğin, 1972 yılında BM’nin Stockholm’deki ilk çevre konferansına 250 NGO katılırken, bu sayı 1992 Rio Konferansı’nda 2400’e ulaşmıştır.¹⁴

Çoktarafılık devlet dışı aktörlerin giderek çeşitlendiği 2000’li yıllarda ilerlemeye ve dönüşmeye devam eden bir süreçtir. 2000’li yıllardan itibaren hükümetlerarası resmi örgütlerin yanında iki yeni tür küresel yönetim aktörü, enformel-gayriresmî örgütler (*Informal Organizations*) ve ulusaşırı kamu-özel sektör yönetim girişimleri (*Transnational Public-Private Governance Initiatives*) ortaya çıkmıştır.¹⁵ Bu girişimler hükümetler arası örgütlerin hükümetler, iş dünyası ve sivil toplum ile birlikte ulusaşırı ya da küresel sorunları çözmek için işbirliği yaptıkları yeni oluşumlardır. Örneğin Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) sağlık alanında kamu-özel sektör işbirliklerine finansal destek sağlayarak projeler yürütmektedir. BM Çevre Programı (UNEP) da iklim değişikliği ile mücadele ve diğer çevre sorunları ile ilgili olarak bu türden iş birliklerini tercih etmektedir.¹⁶ Gayriresmî örgütler ise üye sayısının kapsayıcı çok taraflı örgütlere kıyasla daha sınırlı olduğu ve devletlerin paylaştıkları ortak değerler açısından işbirliğinin ve uyumun daha kolay sağlandığı, esnek işbirliği mekanizmaları olan ve herhangi

---

¹³ Michael Zürn, ‘COVID-19 and the legitimacy crisis of global governance’, *The Crises of Legitimacy in Global Governance* içinde, Gonca Oğuz Gök and Hakan Mehmetçik (ed), London:Routledge, 2021.

¹⁴ International Peace Institute and Institute for Economics and Peace, *Multilateralism Index: Pilot Report*, September 2022, s.3

¹⁵ Ibid, 7.

¹⁶ Oliver Westerwinter, ‘Transnational governance as strategy? Mapping and Explaining the European Union’s Participation in Transnational Public-Private Governance Initiatives’, *Journal of European Integration*, 44:5, 2022,p.695-713.

bir uluslararası antlaşma ile kurulmayan yapılardır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve BM gibi geniş tabanlı uluslararası işbirliği platformları yanında bu kurumlara nispeten daha az sayıda fikirdaş ülkeleri kapsayacak, rafineleşen işbirlikleri şeklinde tanımlamak da mümkündür.¹⁷ Literatürde miniçoktarafllık (*minilateralism*) olarak ifade edilen bu eğilim, bölgeselleşme yaklaşımı ile birlikte düşünöldüğünde esnek işbirliği platformları olarak enformel örgütleri ve bölgesel örgütleri küresel gündemde daha fazla ön plana çıkarmaktadır.

Ancak bu yıllar küreselleşme karşıtı hareketlerin yükselmeye başladığı, küresel düzlemde çevre, kalkınma, güvenlik sorunlarının gündeme geldiği, Rusya ve Çin’de dönüşüm sürecinin yaşandığı, dünyanın birçok coğrafyasında milliyetçiliğin güç kazanmaya başlaması gibi eş anlı birçok gelişmenin de yaşandığı yıllardır. Böylelikle aslında dünyada 2000’li yılların ortalarından itibaren küreselleşme ve küresel yönetişime yapılan vurgu yerini ekonomik ve siyasi milliyetçiliğe bırakmıştır. Gerek Avrupa’da gerekse ABD’de yükselmekte olan popölist ve korumacı hareketlerin kural temelli liberal çok taraflı düzeninin sonunu getirebileceği öne sürölmekte ve bu durum da çok taraflı örgütleri tartışma odağına getirmektedir.

2.1.1.3. 2000’li Yıllar ve Kriz Tartışmaları

2000’li yıllarda çok taraflı düzen, birbiriyle ilintili iki temel gelişme neticesinde kriz tartışmalarının odağında olmaktadır. Bunlardan ilki küresel siyasette meydana gelen güç dengelerindeki değışim ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan yeni yükselen güçlerin mevcut düzene getirdikleri değışim talepleridir. Diğeri ise, mevcut sistemdeki kurumların yapısal olarak bu yıllarda uluslararası toplumun karşı karşıya kaldığı pek çok soruna yanıt verememesi ve neoliberal küreselleşme sürecinin yarattığı bir dizi soruna çare üretememesinden duyulan memnuniyetsizlik ve bunun yarattığı mevcut kurumlara yönelik güvensizliktir. Başka bir ifadeyle çok taraflı sistemin kurumlarına yönelik bir meşruiyet sorunu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda küresel gündemde çoktarafllılığın yol ayrımında olduğuna dair tartışmalar hız kazanmıştır.¹⁸

2008 Küresel Finans Krizi sonrasında ortaya çıkan düzen tartışmaları bu dönemi farklı kavramlarla tanımlamıştır. ‘Batı Sonrası Dünya Düzeni’ (*the post-Western world order*)¹⁹,

¹⁷ 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna İlişkin TC Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Bilgi Notu.

¹⁸ MOPAN, *Multilateralism at a Crossroads*, 12 December 2022

<https://www.mopanonline.org/aboutus/newsroom/items/mopan20thanniversaryeventmultilateralismatacrossroads.htm>

¹⁹ Oliver Stuenkel, ‘The Post-Western World and the Rise of a Parallel Order’, *The Diplomat*, 26 September, 2016. <https://thediplomat.com/2016/09/the-post-western-world-and-the-rise-of-a-parallel-order/> (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2022).

‘Diğerleri’nin Yükselişi’ (*rise of the rest*)²⁰, ‘Karşılıklı Bağımlı Hegemonya’ (*interdependent hegemonic world*)²¹, ‘Merkezsiz Küreselleşme’ (*decentralized globalism*)²², ‘Multipleks Dünya’ (*multiplex world*)²³ ve ‘Endişe Çağı’ (*age of anxiety*)²⁴ bu kavramlardan bazılarıdır. Bu yaklaşımların ortak noktasını oluşturan temel düşünce, günümüz sistemindeki hâkim unsurun geçiş sürecinin yarattığı belirsizlik olduğudur.

2000’li yıllarda küresel ekonomide gelişmiş ülkelerin payı %54’ten %43’e düşerken,²⁵ ‘refah kayması’ olarak nitelendirilen bir süreç ile yükselen güçlerin küresel ekonomideki payları artmaya başlamıştır. ‘Diğerlerinin yükselişi’ olarak da adlandırılan bu dönemde Batı, gerek kurumları gerekse de gündemi belirleme kapasitesi bakımından gücünü yitirmekte, ekonomi ve güvenlik alanında düzen ve kamu yararı sağlayacak güç ve liderlik birkaç devletin ya da bir grup büyük güç elinde toplanmamakta, bir çok aktör arasında dağılmaktadır.²⁶ Bu geçiş sürecinde orta ölçekli güçler için sistemde manevra alanı ortaya çıkmış ve bu devletler mevcut kurumlarda seslerini duyurma fırsatları yakalarken aynı zamanda G-20 içinde statü arayışlarını artırmış,²⁷ BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ve MIKTA²⁸ gibi yeni enformel oluşumlar da yaratarak çok taraflı sistemin etkin işleyebilmesi için farklı yöntemler benimsemeye başlamışlardır.

2000’li yıllarda mevcut çok taraflı sistemde karşımıza çıkan bir diğer önemli gelişme sistemin mevcut kurumlarının meşruiyetinin sorgulanmasıdır.²⁹ Neoliberal küresel ekonomik

---

²⁰ Fareed Zakaria, ‘The Post-American World’, *The New York Times*, May 6, 2008 <http://www.nytimes.com/2008/05/06/books/chapters/books.html?action=click&contentCollection=Books&module=RelatedCoverage&region=Marginalia&pgtype=article>

²¹ Li Xing, ‘The Nexus Between the Emerging Powers and the Existing World Order: Interdependent Hegemony’, Op-Ed, *Rising Powers in Global Governance*, 2016.

²² Barry Buzan, ‘A World Order Without Superpowers: Decentred Globalism’. *International Relations* 25 (1), 2011, p. 3-25 <https://doi.org/10.1177/0047117810396999>

²³ Amitav Acharya, ‘After Liberal Hegemony: The Advent of a Multiplex World Order’, *Ethics and International Affairs*, 31:3, 2017. <https://www.ethicsandinternationalaffairs.org/journal/after-liberal-hegemony-the-advent-of-a-multiplex-world-order>

²⁴ Ziya Öniş, ‘The Age of Anxiety: The Crisis of Liberal Democracy in Post-Hegemonic Global Order’, *The International Spectator*, 52, 3, 2017, p. 18-35.

²⁵ Mustafa Kutlay ve Ziya Öniş, ‘The dynamics of emerging middle- power influence in regional and global governance: the paradoxical case of Turkey’, *Australian Journal of International Affairs*, 71(2), 2017, p. 164-183.

²⁶ Oliver Stuenkel, ‘The Post-Western World and the Rise of a Parallel Order’, *The Diplomat*, 26 September, 2016. <https://thediplomat.com/2016/09/the-post-western-world-and-the-rise-of-a-parallel-order/> (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2022).

²⁷ Emel Parlar Dal, ‘Status-seeking policies of middle powers in status clubs: The Case of Turkey in the G20’, *Contemporary Politics*, 25:3, 2019, p. 586-602.

²⁸ Türkiye’nin de üyesi olduğu MIKTA ile ilgili bazı çalışmalar için bakınız: R.Funda Karadeniz, ‘The Middle Power Moment’ Revisited in Global Governance: A Chance for MIKTA’s Legitimacy Crisis in Post-Pandemic World? *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Özel Sayı, Aralık 2020, s. 22-39. Gonca O. Gök ve R.F. Karadeniz, ‘Emerging Middle Powers (MIKTA) in Emerging Middle Powers (MIKTA) in Global Political Economy: Preferences, Capabilities and their Limitations, *Turkey’s Political Economy in the 21st Century*, Emel Parlar Dal (ed.), Palgrave, 2019, p. 163-195; G.O. Gök ve R.F. Karadeniz, ‘Analyzing “T” in MIKTA: Turkey’s Middle Power Role at the UN’, *Middle Powers in Global Governance, The Rise of Turkey*, Emel Parlar Dal (ed.), Palgrave, 2018, p. 133-161.

²⁹ Gonca Oğuz Gök and Hakan Mehmetçik (ed.) *The Crises of Legitimacy in Global Governance*, London:Routledge, 2021.

düzenin yarattığı eşitsizlik ve sistemin kurumlarına yönelik işlevlerini yerine getirmede artan güvensizlik 2008 Krizi, COVID-19 pandemisi ve son olarak da Rusya-Ukrayna Savaşı ile daha da derinleşmiştir. Hem kurumların işlevlerine dair inancın sorgulanması hem de yükselen popülizm, milliyetçilik, korumacılık ve izolasyonizm gibi tehditler çok taraflı sistemin krizini yaratmaktadır.³⁰

2008 Küresel Finans Krizini dünyanın diğer dönemlerinde karşılaşılan krizlerden ayıran en temel özelliği, beraberinde gıda, enerji ve iklim değişikliği krizlerini getirerek çok boyutlu olması ve bu nedenle ‘üçlü kriz’ olarak da ifade edilmesidir.³¹ Ekonomik krizlere eşlik eden ekolojik krizler sosyal, ekonomi ve çevreye yönelik çözüm üreten politikaların aynı anda uygulanmasını gerektirmektedir. ‘Yeşil Yeni Düzen’ tartışmaları³², AB’de Yeşil Mutabakat çerçevesinde karbona dayalı ekonomiden yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı ekonomiye geçiş tartışmaları,³³ mevcut çok taraflı işbirliği sisteminin ölçeğini genişletme ihtiyacını göstermiştir.

COVID-19 krizi ise 2008 Krizi sonrası çok taraflı sistemin gerek ekonomik gerekse de siyasi boyutta zayıflıklarını gösteren krizlerden biri olmuştur. Salgın başladığında küresel düzlemde ortak tepki gösterilememesi ve uygulanan korumacı politikalar uluslararası ticarete tedarik zincirlerinde aksamalara yol açmıştır.³⁴ Ayrıca uluslararası kurumlar da etkin çalışma konusunda sınamalarla karşılaşmıştır³⁵ ve bunun en somut örneği aşı tedariki konusunda³⁶ ortaya çıkmıştır. G-7 ve G-20 küresel yönetimde liderlik rolü üstlenememiş, çok taraflı işbirliğine duyulan ihtiyaç daha da elzem hale gelmekle birlikte uluslararası politikanın yeniden uluslaştırılması yönündeki eğilimi de ortaya çıkarmıştır. Başka bir deyişle, uluslararası

---

³⁰ Teresa Nogueira Pinto, ‘The Failures of Multilateralism’, *International Structures*, March 30, 2022, <https://www.gisreportsonline.com/r/multilateralism-crisis/>, Michael Zürn, ‘Multilateralism in Crisis, A European Perspective’, *Towards a New Multilateralism*, içinde Thomas Meyer, Jose Marques and Mario Telo (ed.), Routledge, 2021.

³¹ Ahmet Atıl Aşıcı ve Zeynep Bünül, ‘Green New Deal: A Green Way out of the Crisis?’, *Environmental Policy and Governance*, 22, 2012, s.295-306.

³² Ibid.

³³ TC Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, AB Yeşil Mutabakatı, <https://webdosya.csb.gov.tr/db/dongusel/icerikler/ab-yesil-mutabakat--20220615123814.pdf>

³⁴ Kori Udovički, The Fragility of global value chains: more reason to guide and develop productive capacity, Development Policy and Multilateralism after COVID-19, UN Committee for Development Policy, Policy Note, July 2020. <https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/CDP-Covid-19-and-Multilateralism.pdf>

³⁵ Bu dönem hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: COVID-19 Sonrası Dünya, İşbirliği mi Rekabet mi? Ankara: SAM Yayınları, Haziran 2020. <http://sam.gov.tr/pdf/sam-yayinlari/COVID19-Sonras%C4%B1-Dunya.pdf>

³⁶ ‘G20 üyesi ülkelerde, Sahraaltı Afrika ülkelerine göre kişi başı 15 kat daha fazla COVID-19 aşısı uygulandı’, *UNICEF Basın Bülteni*, 28 Ekim 2021, <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/g20-%C3%BCyesi-%C3%BClkelerde-sahraalt%C4%B1-afrika-%C3%BClkelere-g%C3%B6re-ki%C5%9Fi-ba%C5%9F%C4%B1-15-kat-daha-fazla> (Erişim Tarihi: 3 Nisan 2023)

politikanın yönetilmesinde devlet öncelikli duruma gelmiştir.³⁷ Bu durum ise çok taraflılığa olan desteği ve güveni azaltmıştır.

Son yıllarda yaşanan COVID-19, iklim değişikliği, gıda, enerji ve göç krizi gibi çoklu krizler ortamında uluslararası kurumlara olan güven sarsılırken ortaya çıkan Rusya-Ukrayna Savaşı söz konusu örgütler için kalıcı ve sürdürülebilir çözümler üretmek noktasında ciddi meydan okumalar yaratmıştır. Rusya-Ukrayna Savaşı, uluslararası düzende 11 Eylül saldırıları ve 2008-2009 küresel finans krizlerinde görüldüğü gibi uzun soluklu sonuçları olacak bir kırılma yaratmaktadır.³⁸ Söz konusu savaşa karşı çeşitli ülke gruplarının gösterdikleri farklı tutumlar çok taraflı düzenin geleceğinde ortak normlar üzerinde uzlaşma sorununu da beraberinde getirmektedir.

Gelecek yıllarda çok taraflı küresel işbirliğini tehdit edecek sınamalar dikkate alındığında küresel sistemin kurumlar, değerler ve ilkeler temelinde yeniden inşa edildiği bir geçiş sürecinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ABD ve AB gibi Batı ülkelerinin başını çektiği II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan düzenin kurucuları Atlantik blok ile Çin'in öncülük ettiği yükselen güçlerin farklı normlar ve ilkeler üzerine inşa etmek istediği düzen talepleri arasında bir mücadele belirginleşmektedir. Örneğin Pekin Uzlaşısı olarak tarif edilen son yıllarda Çin'in yükselişinin yarattığı ekonomik kalkınma modelinin Washington Uzlaşısı/Washington Sonrası Uzlaşısı'na alternatif bir model olup olmayacağı tartışmaları bu normlar düzlemindeki rekabeti göstermektedir.³⁹

Çok taraflı küresel işbirliğinde yeni normlar ve eğilimlerin ortaya çıkmaya başladığı alanlardan biri de uluslararası ticaret ilişkileridir. COVID-19 krizi öncesinde "Ticaret Savaşları" ile uluslararası ticarete korumacılık eğilimleri güçlenmiş, COVID-19 sürecinde yaşanan gelişmeler küresel tedarik kanallarının işleyişinde ciddi sorunlara yol açmıştır. Bu bağlamda ABD'nin yatırım ve ticareti, kendi norm ve değerlerini paylaşanlarla sınırlı tutmasını ifade eden '*friendshoring*' gibi uygulamaları, ya da demir ve çeliğe caydırıcı vergiler

---

³⁷ Richard Sakwa, 'Salgın ve Uluslararası Siyaset', COVID-19 Sonrası Dünya, İşbirliği mi Rekabet mi? içinde Ankara: SAM Yayınları, Haziran 2020, s.124-127. <http://sam.gov.tr/pdf/sam-yayinlari/COVID19-Sonras%C4%B1-Dunya.pdf>

³⁸ Ziya Öniş, 'The West Versus The Rest: The Russian Invasion of Ukraine and The Crisis of the 'Post-Western' Order', *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 21, No.4, 2022, p.33-52.

³⁹ Mustafa Yağcı, 'A Beijing Consensus in the Making: The Rise of Chinese Initiatives in the International Political Economy and Implications for Developing Countries', *Perceptions*, Summer 2016, Volume XXI, Number 2, s.29-56.

uygulayarak küreselleşme sürecinin işlemlerini sağlayan rejimleri değiştirme gibi hamleleri küreselleşmeyi kısıtlayacak korumacılığa yönelik uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁰

Uluslararası ticaret kurallarının belirlendiği ve geliştirilmesi yönünde, mal, hizmet veya ticaretle bağlantılı muhtelif konularda çok taraflı müzakerelerin sürdürüldüğü DTÖ, BM sisteminin bir parçası olmamakla birlikte, uluslararası ticaret alanında çok taraflı işbirliğinin yürütüldüğü temel platform olma işlevini yerine getirmeye devam etmektedir. Öte yandan DTÖ'nün kuruluşundan bu yana geçen süre içinde uluslararası ticareti etkileyen yeni gelişmeler neticesinde reform sürecine duyulan ihtiyaç son dönemde bariz şekilde ortaya çıkmıştır. Ayrıca teknolojik gelişmeler üretim süreçlerini hızlandırırken, uluslararası ticarete konu mal kalitesi ve çeşitliliğini artırmıştır. Geleneksel ticaretin yanı sıra, son dönemde bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı değişim ile elektronik ticaret gibi gelişmeler küresel düzeyde uluslararası ticareti etkilemekte ve yeni işbirliği alanlarını ortaya çıkarmaktadır.⁴¹

Yeni işbirliği alanlarının yaratılmasında rekabetin en fazla yaşandığı/yaşanacağı coğrafya da Asya-Pasifik Bölgesidir. Asya-Pasifik Bölgesinin, özellikle son 20 yılda, temelde ekonomik dinamiklerle başlayan büyüme trendi, ekonomik gücün belirleyici/tamamlayıcı unsurları, askeri, jeopolitik, kültürel ve demografik unsurlarla beslenmeye ve etki sahasını genişletmeye devam etmektedir. Bölge ülkelerinin toplam gayrisafi yurt içi hasılası (GSYH) 30 trilyon dolar seviyesini aşmış olup toplam dünya ticaretinin %35'i bu bölge ile gerçekleşmektedir. Dünya nüfusunun yarısından fazlasını barındıran Asya-Pasifik Bölgesinin toplam nüfusu yaklaşık 4 milyar kişiyi bulmaktadır. Bölge, pandemi sürecinin daha da hızlandırdığı dijital dönüşüm ve bu dönüşümü mümkün kılan teknolojilerin (yapay zeka, akıllı sistemler, robot teknolojileri, büyük veri, siber güvenlik gibi) başarıyla uygulandığı ülkeleri içinde barındırmaktadır.⁴²

Bu bağlamda devletler DTÖ'de yürütülen çok taraflı ticaret müzakereleri dışında, ikili, çoklu, bölgesel anlaşmalar yapmaktadırlar. Bu eğilim günümüzde uluslararası ticarete yön veren en önemli gelişmelerden biri niteliğindedir. DTÖ Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Komitesi

---

⁴⁰ Craig Kafura, 'Americans favor friendshoring approach for supply chains', *The Chicago Council on Global Affairs*, 30 November 2022. Bryce Baschuk, 'What Friendshoring means for trade in a less-friendly world', *The Washington Post*, 23 Haziran 2022, https://www.washingtonpost.com/business/what-friend-shoringmeans-for-trade-in-a-less-friendly-world/2022/06/22/5c3d4f30-f1e3-11ec-ac16-8fbf7194cd78_story.html (Erişim Tarihi: 2 Ocak 2023)

⁴¹ 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna İlişkin TC Ticaret Bakanlığı Bilgi Notu.

⁴² 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna İlişkin TC Ticaret Bakanlığı Bilgi Notu.

veri tabanına göre, 2022 yılı sonu itibarıyla, Komiteye bildiri yapılan ikili/çoklu ticaret anlaşmaları sayısı 355'e ulaşmış olup bunların 165'i sadece mal ticaretine ilişkindir.⁴³ Hem mal hem de hizmet ticaretinin aynı zamanda ele alındığı ikili/çoklu ticaret anlaşmaları sayısı 188 iken, sadece hizmetler ticaretinin konu edildiği anlaşma sayısı henüz 2'dir. Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi (AfCFTA), Kapsamlı ve Tedrici Trans-Pasifik Ortaklığı Anlaşması (CPTPP) ve Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP) Anlaşması son dönemde imzalanan ve uluslararası ticaretin seyrini değiştirmeye aday anlaşmalar olarak ön plana çıkmaktadır. Küresel ticarete yeni bölgesel işbirlikleri bir anlamda dünyanın ekonomik ağırlık merkezindeki değişiklikler karşısında ülkelerin rekabetçiliklerini korumaya ve/veya artırmaya yönelik yeni işbirliği arayışlarının da bir göstergesi olarak okunabilir.⁴⁴ Jeopolitik düzlemde meydana gelen gelişmeler ticaret alanında da karşımıza çıkan yeni norm ve uygulamaların etkileri ile birlikte değerlendirildiğinde çok taraflı işbirliği sisteminin yeni sınamalar ve fırsatlarla karşı karşıya olduğu tespit edilmektedir.

BM Genel Sekreteri Guterres, bu çoklu kriz ortamının tehditlerle beraber fırsatları da getirdiğini ve sistemin kapsayıcı çoktaraflılığa önem verecek inşası için yeni bir '1945 âni' yakalandığını belirtmektedir.⁴⁵ Keza IMF'nin başkanı Kristalina Georgieva da yeni bir 'Bretton Woods âni'ndan söz etmiştir.⁴⁶ Gerek ekonomik gerekse de siyasi olarak II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan düzende reform talepleri sistemin kurucu örgütleri tarafından da dile getirilmiştir. Avrupa'yı ve küresel çapta tüm dünyayı etkileyen ekonomik krize etkin yanıtlar bulunamaması, küresel karbon emisyonunu azaltma hedeflerine ulaşamaması, DSÖ gibi kurumlara yapılan finansal desteğin azaltılması, ABD örneğinde görüldüğü gibi sistemdeki güçlü aktörlerin bu kurumlardan ve çok taraflı anlaşmalardan çekilmesi, AB'de Brexit süreci ve geleceği tartışmaları, Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) ve diğer Bretton Woods kurumlarının güvenlik ve küresel refah konusunda yetersizliği ve küresel çapta insani krizlerin artması çok taraflı sistemin krizinin işaretleri olarak değerlendirilse de çok taraflı işbirliğinin insan haklarındaki ilerleme ve kazanımlar konusundaki başarıları yanında sınır aşan küresel

---

⁴³ 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna İlişkin TC Ticaret Bakanlığı Bilgi Notu.

⁴⁴ 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna İlişkin TC Ticaret Bakanlığı Bilgi Notu.

⁴⁵ UN Secretary-General, 'Secretary General's Remarks at the Commemoration of the 75th Anniversary of the First Meeting of the United Nations General Assembly', 10 January 2021. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2021-01-10/secretary-generals-remarks-the-commemoration-of-the-75th-anniversary-of-the-first-meeting-of-the-united-nations-general-assembly-delivered> (Erişim Tarihi: 2 Ocak 2023)

⁴⁶ Kristalina Georgieva, 'A New Bretton Woods Moment', *IMF Website*, 15 October 2020. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/10/15/sp101520-a-new-bretton-woods-moment> (Erişim Tarihi: 2 Ocak 2023)

sorunlarla baş etmede uluslararası toplum için yarattığı kazanımların önemi ve gerekliliği her geçen gün artmaktadır. Her ne kadar pandemi döneminde çoktarafllık krizinden söz edilse de sadece bir ülkenin gerekli sağlık olanaklarına ve aşılara sahip olmasının tek başına salgını bitirmeye yeterli olmadığı anlaşılmıştır. DSÖ ve BM pandemiye karşı müdahale için şirketlerin ve bireylerin doğrudan katkıda bulunabileceği türünün ilk örneği olan Dayanışma Müdahale Fonu'nu oluşturmuşlardır.⁴⁷ Pandeminin ilk aşamasında gelişmekte olan ülkelere yapılan yardımların büyük bir kısmı yine çok taraflı sistem aracılığıyla gerçekleşmiştir.⁴⁸ Dolayısıyla krizler meydan okumalar yaratsa da çok taraflı sistemin geleceği konusunda ümitvar olunabilecek fırsatlar da mevcuttur.

Bu bağlamda 2019'da Fransa ve Almanya öncülüğünde *Çoktarafllık İttifakı*- 'Alliance for Multilateralism' girişimi de küresel düzlemde çoktarafllığın önemine dikkat çekmekte olan yeni bir girişim olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁹ Uluslararası Barış Enstitüsü, Çoktarafllık Endeksi⁵⁰ ile bu tartışmalar ışığında ilk defa BM sistemi içinde çoktarafllığın performansını ölçmek üzere 2010-2020 aralığını kapsayan bir endeks geliştirmiştir. Bu endeksin sonuçlarına göre performans, kapsayıcılık ve katılım kriterleri üzerinden yapılan değerlendirmede devletlerin çoktarafllı kurumlardaki katılımlarının (üyelik, devlet finansman katkısı, personel) çevre, barış ve güvenlik alanlarında azaldığı; kamu sağlığı, insan hakları ve ticaret alanlarında ise arttığı görülmektedir. Bu kurumlardaki performansları ise sadece kamu sağlığı alanında artmış, diğer alanlarda azalmıştır. Kapsayıcılık ise her alanda artmaktadır. Dolayısıyla endeks sonuçlarına göre devletlerin çok taraflı kurumlardan çekilme eğiliminde olmadıkları, sistemin doğası ve amaçları üzerinde bir mücadele olduğu görülmektedir. Bu da sistemin çürümesinden ziyade, dönüşümüne işaret etmektedir. Ancak bu dönüşümün nereye evrileceği konusunda belirsizlik yaşanmaktadır. Dolayısıyla bugün çok taraflı sistem, devletler açısından hem fırsatları hem de riskleri beraberinde barındırmakta ve yeni işbirliği mekanizmalarına ihtiyaç giderek artmaktadır.

---

⁴⁷ TİKA, *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu*, 2021, <https://www.tika.gov.tr/upload/2023/2021%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%20Raporu/TurkiyeKalkinma2021Web.pdf>, s. 161.

⁴⁸ OECD, *Multilateral Development Finance 2020*, OECD Publishing, Paris, 2020, <https://doi.org/10.1787/e61fd00-en>.

⁴⁹ Alliance for Multilateralism, www.multilateralism.org

⁵⁰ Endeks, 2010-2020 yılları arasında çok taraflı sistemi katılım, performans ve kapsayıcılık boyutlarında Barış ve Güvenlik, İnsan Hakları, Çevre, Kamu Sağlığı ve Ticaret alanlarında 65 gösterge üzerinden değerlendirmiştir. International Peace Institute and Institute for Economics and Peace, *Multilateralism Index: Pilot Report*, September 2022, <https://www.ipinst.org/2022/09/multilateralism-index-pilot-report>

2.1.2. Çok Taraflı Kalkınma İşbirliğinin Genel Görünümü

Çok taraflı küresel sistemin içinden geçtiği dönüşüm süreci kalkınma işbirliği alanında da etkisini hissettirmektedir. Yukarıda ele alınan krizler sonucunda 2000’li yıllarda küresel kalkınma işbirliğinin en somut göstergesi olan SKA’na ulaşmak üzere elde edilen kazanımların büyük bir kısmı tehdit altında kalmıştır. 2015 yılında kabulünden bu yana ilk kez üst üste iki yıl bu hedeflerde genel bir gerileme kaydedilmiştir.⁵¹ Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde kırılanlıklar ve eşitsizlikleri artıran krizler, küresel yoksulluğu derinleştirmiştir. Küresel salgın ve ardından gelen Rusya-Ukrayna Savaşı gelişmekte olan ülkelerde sebep olduğu ekonomik ve sosyal sorunlar yanında gelişmiş ülkelerde de ciddi sorunlara yol açmıştır.⁵² Ukrayna savaşının küresel ekonomi üzerindeki etkisi, özellikle de enerji fiyatlarında yarattığı artış sebebiyle gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine zarar vermeye devam etmektedir. IMF verilerine göre küresel borç 2022’de 235 trilyon dolara ulaşmıştır.⁵³ BM Gıda Güvencesi ve Beslenme Durumu Raporu verilerine göre 2021’de küresel çapta 828 milyon kişi açlıkla mücadele etmektedir. Pandemiden bu yana bu sayı 150 milyon kişi artmıştır.⁵⁴ Uluslararası Gıda Politikaları Araştırma Enstitüsü’nün (IFPRI) yayımladığı 2022 Küresel Açlık Endeksi Raporu (GHI); devam eden bölgesel çatışmaların, iklim değişikliğinin, COVID-19 salgınının, Ukrayna’daki savaşın, tedarik zincirindeki aksaklıklar ile yüksek ve değişken gıda, gübre ve yakıt fiyatlarının etkilerinin, dünyanın hâlihazırda yeterli düzeyde dirençli olmayan gıda sistemlerinin kırılanlıklarını büyük ölçüde ortaya koyduğunu ifade etmektedir.⁵⁵

Ayrıca Ukrayna savaşı sonrasında BM’nin geleneksel donörlerinin ilgisinin çatışmalar nedeniyle yerlerinden edilenlere yönelmesinin sürdürülebilir kalkınma için gereken finansal desteği azaltacağı endişesi de baş göstermiştir. SKA için gereken finansman açığı 4 trilyon dolardan fazla olup bunun büyük bir bölümü ise küresel Güney ülkelerindedir.⁵⁶ Dolayısıyla 2030 hedeflerine sadece devletlerin tek başlarına sağlayacakları kaynak ve imkânlarıyla

---

⁵¹ Jeffrey Sachs, Christian Kroll, Guillaume Lafortune, Grasyon Fuller ve Finn Woelm, *Sustainable Development Report, The Decade of Action for the Sustainable Development Goals*, Cambridge University Press, 2021. United Nations, ‘Great finance divide’ amid COVID-19 poses major setback for sustainable development’, *UN Press Release*, New York, 12 April 2022. <https://www.un.org/ohrlls/news/ffd2022> (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2023).

⁵² Kerem Alkin, ‘Kalkınma artık ‘gelişmişler’in de Sorunu’, *Sabah*, 21 Ekim 2022.

⁵³ International Monetary Fund (IMF), Fiscal Affairs Department, *2022 Global Debt Monitor*, December 2022.

⁵⁴ FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. *The State of Food Security and Nutrition in the World 2022, Repurposing food and agricultural policies to make healthy diets more affordable*. Rome. FAO, 2022. <https://www.fao.org/3/cc0639en/cc0639en.pdf>, p.16.

⁵⁵ 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna İlişkin TC Tarım ve Orman Bakanlığı Bilgi Notu.

⁵⁶ OECD and UNDP, *Closing the SDG Financing Gap in the Covid-19 Era: Scoping Note for the G-20 Development Working Group*, 2021, <https://www.oecd.org/dev/OECD-UNDP-Scoping-Note-Closing-SDG-Financing-Gap-COVID-19-era.pdf>.

ulaşılmasının mümkün olmayacağı görülmekte ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma açısından da mevcut düzende bir dönüm noktası ortaya çıkmaktadır.⁵⁷

Yaşanan bu krizler, kalkınma işbirliği gündeminde ‘yardım’dan ‘etkin kalkınma işbirliği’ne doğru gelişen⁵⁸ ve coğrafi olarak Kuzey-Güney eksenli gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki doğrultuda şekillenen bir bakış açısı yerine kalkınma işbirliğinde coğrafi çerçevenin⁵⁹ dönüştüğü, başka bir deyişle paradigma değişikliklerinin yaşandığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda BM Genel Sekreteri kapsayıcı, bağlantılı ve etkin çok taraflılığın bu sorunlara daha iyi yanıt vereceği düşüncesiyle yeniden SKA’na ulaşmak üzere harekete geçme çağrısı yapmıştır.⁶⁰

2.1.2.1. Kalkınmada Çok Taraflı İşbirliğinin Görünümü

II. Dünya Savaşı sonrası küresel düzlemde giderek önem kazanan kalkınma konusundaki çok taraflı işbirliğinin en önemli göstergesi 2000’li yıllarda yoksulluk, eğitim ve çevre konularında uluslararası toplumun üzerinde uzlaştığı Binyıl Kalkınma Hedeflerinin (BKH) kabul edilmesidir.⁶¹ 2000-2015 yılları arasında BKH’nin kazanımları ve eksik yönleri üzerinden yapılan tartışmalar sonucu Eylül 2015’te BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’nde BKH üzerine inşa edilen yeni bir yol haritası ortaya çıkmıştır. ‘Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi’ olarak 17 adet SKA kabul edilmiş ve 169 alt hedef belirlenmiştir.⁶² Her boyutuyla yoksulluğun ortadan kaldırılmasını sürdürülebilir kalkınmanın ayrılmaz bir parçası kabul eden, iklim değişikliğiyle mücadele çabalarını ekonomik ve sosyal kalkınma konularıyla aynı düzlemde buluşturan 2030 Gündemi, BKH’ni daha da ileri taşımaktadır. SKA’ların temel amacı; 2015-2030 dönemi boyunca, “kimseyi geride bırakmama” sloganı ile hiçbir ülkenin ve hiç kimsenin kalkınma sürecinde geride bırakılmaması için çalışılmasıdır. Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarını kapsayan SKA’lar, BKH’lere göre daha

⁵⁷ UN Secretary-General, ‘Secretary General’s Remarks at the Commemoration of the 75th Anniversary of the First Meeting of the United Nations General Assembly’, 10 January 2021. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2021-01-10/secretary-generals-remarks-the-commemoration-of-the-75th-anniversary-of-the-first-meeting-of-the-united-nations-general-assembly-delivered> (Erişim Tarihi: 2 Ocak 2023)

⁵⁸ Rory Horner, Towards a new paradigm of global development? Beyond the limits of international development, *Progress in Human Geography*, Vol.44, Issue 3, 2020, p.415-436 ve Heiner Janus, Stephan Klingebiel and Sebastian Paulo, ‘Beyond Aid: A Conceptual Perspective on the Transformation of Development Cooperation’, *Journal of International Development*, 27, 2015, p.155-169.

⁵⁹ Emma Mawdsley, ‘Development Geography 1: Cooperation, competition and convergence between ‘North’ and ‘South’, *Progress in Human Geography*, Vol. 41, Issue1, 2017, p.108-117.

⁶⁰ United Nations, *Our Common Agenda, Summit of the Future*. <https://www.un.org/en/common-agenda#:~:text=Our%20Common%20Agenda%20is%20the,on%20the%20Sustainable%20Development%20Goals>.

⁶¹ United Nations, *Millennium Development Goals and Beyond*, <https://www.un.org/millenniumgoals/mdgmomentum.shtml>

⁶² United Nations, Department of Economic and Social Affairs, *Sustainable Development, Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, <https://sdgs.un.org/2030agenda>

geniş bir kapsam sunmakta ve kalkınmaya yönelik evrensel ihtiyaca değinerek BKH'lerin ötesine geçmektedir.⁶³ SKA'nın 17. maddesi 'Amaçlar için Ortaklıklar'⁶⁴ başlığı altında bu hedeflerin uygulama araçlarını güçlendirmek ve sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklığı canlandırmak yoluyla finans, teknoloji, kapasite geliştirme, ticaret ve sistemik konular alt başlıklarında küresel işbirliğine yol haritası çizmeyi hedeflemiştir.

SKA'lara ulaşmak üzere kalkınma finansmanının yukarıda ele alınan krizler neticesinde yetersiz hale gelmesi ve çözümü için küresel işbirliğine ihtiyaç duyulan sorunların artması çok taraflı kalkınma işbirliği mimarisinde de yeni dönüşümler yaratmıştır. 'Kalkınma Yardımlarının Etkinliği', 'Kalkınma İşbirliğinin Etkinliği' ve 'Yardımanın Ötesi' gibi kavramlar kalkınma işbirliği alanındaki bu dönüşümleri ifade etmektedir.

2000'li yıllar kalkınma yardımlarından en üst düzeyde fayda sağlamak için finansmanın iktisadi bakış ve kamu finansmanı yanında özel sektör, sivil toplum ve diğer aktörlerin de işbirliğine dâhil edilmesi ve böylece yardımların daha etkin olabilmesi yönünde gelişmelere tanıklık etmiştir. OECD-DAC koordinasyonu ile kalkınma yardımlarının etkinliğini artırmak amacıyla 2003'te Roma'da, 2005'te Paris'te, 2008'de Akra'da ve son olarak 2011'de Busan'da yapılan 'Yardımların Etkinliği üzerine Yüksek Düzeyli Forum'lar kalkınma işbirliği gündemini belirleyen önemli uluslararası toplantılar olmuştur.⁶⁵ Paris Deklarasyonu sahiplilik, ortak tutum, uyumlaştırma, kalkınma sonuçları, karşılıklı hesap verebilirlik olarak ifade edilen beş temel prensip üzerinde bir uzlaşma sağlarken⁶⁶ 2011 yılındaki Busan Ortaklık Anlaşması ise yüzün üzerinde ülke tarafından imzalanmış ve 'yardımların etkinliği' yerine 'kalkınma etkinliği' kavramını öne çıkarmıştır.⁶⁷ Busan Deklarasyonu'na da yansıyan bu toplantıların ortaya koyduğu genel manzara kalkınma yardımlarının etkili olabilmesi için alıcının kalkınma

---

⁶³ TC Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu*, 2019.

⁶⁴ Birleşmiş Milletler Türkiye, *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Amaçlar için Ortaklıklar*, <https://turkiye.un.org/tr/sdgs/17>

⁶⁵ OECD, The High Level Fora on Aid Effectiveness: A History, <https://www.oecd.org/dac/effectiveness/thehighlevelforaonaideffectivenessahistory.htm>

Murat Önder ve Şevki Mert Barış, 'Kalkınma İşbirliğinde Etkinlik Arayışları ve Yeni Aktörler', *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 4, Ekim 2017, s.24.

⁶⁶OECD, Paris Declaration and Accra Agenda for Action,

<https://www.oecd.org/dac/effectiveness/parisdeclarationandaccraagendaforaction.htm> ;Murat Önder ve Şevki Mert Barış, 'Kalkınma İşbirliğinde Etkinlik Arayışları ve Yeni Aktörler', *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 4, Ekim 2017, s.23-43.

⁶⁷ OECD, The Busan Partnership for Effective Development Cooperation,

<https://www.oecd.org/dac/effectiveness/busanpartnership.htm>

Murat Önder ve Şevki Mert Barış, 'Kalkınma İşbirliğinde Etkinlik Arayışları ve Yeni Aktörler', *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 4, Ekim 2017, s.28.

önceliklerini gözetici, sonuç odaklı ve tüm kalkınma aktörlerinin birbirlerini tamamlayıcı fonksiyonlarını dikkate alarak şeffaflık içinde olması gerektiğidir.⁶⁸

‘Yardımanın Ötesi’ ise geleneksel işbirliği yöntemlerinin ve finansmanının yeterli olmadığına vurgu yaparak çok taraflı sistemde yaşanan ekonomik ve siyasi dönüşümlerin kalkınma işbirliği alanında da etkisini hissettirdiği anlamına gelmektedir. Bu kavram aktörlerin sayıca artmasını, finans kaynaklarının çeşitlenmesini, kalkınma alanına ait kural ve politikaların şekillenmesi ve uyumu ile kalkınma için bilgi ve deneyim paylaşımının önemini belirterek küresel işbirliğinin bahsedilen bu dört alanda güçlendirilmesi gerektiğini ifade eder.⁶⁹ Bu da sadece yoksulluğu azaltmak ve kırılgan ülkelere odaklanan yardımların ötesinde daha geniş bir işbirliği ölçeğini belirtmektedir. 2000’li yıllarda kabul edilen SKA çerçevesinde yoksullukla mücadele yanında istihdam, sosyal koruma, çevre, cinsiyet eşitliği, sağlık, temiz enerji, teknoloji, dijitalleşme, göç gibi işbirliği temalarının çeşitlenmesiyle sadece yardımları değil kalkınma işbirliğini de ortaya koyan bir gündem ortaya çıkmaktadır.

Kalkınma işbirliği literatüründe yapılan tartışmalarda da görüleceği üzere işbirliği temaları yanında çok taraflı kalkınma işbirliği mimarisinin aktörlerinin sayıları ve çeşitliği de artmaktadır. Bu bağlamda devletler yanında, sivil toplum, özel sektör, özel fonlar ve çok taraflı uluslararası örgütlerden oluşan ‘çok paydaşlı’ bir yapı belirgin hale gelmiştir. DAC üyeleri kurulduğu 1961 yılından beri kalkınma yardımları kavramını oluşturmuş olup, yardımlara ilişkin mali şart ve koşulların standartlarını belirlemiş ve EAGÜ’lere şartsız olması konusunda görüş birliğine varmıştır. DAC yoksullukla mücadele, cinsiyet eşitliği, donör uygulamalarının uyumlaştırılması, kalkınma yardımlarının değerlendirilmesi gibi konularda uluslararası kalkınma yardımlarının gündemini belirlemektedir. 1996 yılında daha sonra BKH’ye dönüşen Uluslararası Kalkınma Hedeflerini belirlemiştir.⁷⁰

Kalkınma işbirliği alanında DAC’a üye geleneksel donörlerin yanında son yıllarda gelişen ekonomileriyle birlikte kalkınma yardımlarını artıran ve DAC dışında farklı yaklaşım geliştiren ülkeler bulunmaktadır. Çok taraflı düzende meydana gelen güç dağılımındaki değişimler kalkınma alanında da yansımaları bulmuştur. Klasik donör-alıcı ilişkisine mesafeli

---

⁶⁸ OECD, The Busan Partnership for Effective Development Cooperation, <https://www.oecd.org/dac/effectiveness/busanpartnership.htm>; Murat Önder ve Şevki Mert Barış, ‘Kalkınma İşbirliğinde Etkinlik Arayışları ve Yeni Aktörler’, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 4, Ekim 2017, s.23-43.

⁶⁹ Heiner Janus, Stephan Klingebiel and Sebastian Paulo, ‘Beyond Aid: A Conceptual Perspective on the Transformation of Development Cooperation’, *Journal of International Development*, 27, 2015, p.155-169.

⁷⁰ OECD, *DAC Global Relations, Kalkınma Yardımları Komitesi’ne Katılım*, <https://www.oecd.org/dac/dac-global-relations/joining-the-development-assistance-committee.htm#Criteria>

ve kazan-kazan ilişkisine dayalı yaklaşım geliştiren Çin, Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika gibi ülkeler Batılı donörlere alternatif olmaya aday; paylaşılan değerler, prensipler ve ortak bir dünya görüşü sunan, DAC sisteminden farklılıklar taşıyan işbirlikleri oluşturmaya başlamışlardır.⁷¹ Geleneksel donörler, DAC modelini takip eden yükselen donörler, Güney ülkeleri, Arap donörler, STK'lar, özel sektör, parlamentolar ve alıcı ülkelere oluşmuş çok parçalı bir yapı ortaya çıkmıştır.⁷²

Uluslararası sistemi yönlendirecek yeni norm ve kuralların nasıl olacağına yönelik tartışma, kalkınma işbirliği alanında da görülmektedir. Diğer bir deyişle, küresel sistemde artan rekabet ve aktörlerin çeşitlenmesi, kalkınma işbirliği konusunda da yeni paradigmlar ve yöntemler ortaya çıkarmaya başlamaktadır. Washington Sonrası Uzlaşma ve Pekin Uzlaşması olarak adlandırılan kalkınma modelleri kalkınma işbirliğinde norm ve kurallar konusunda yaşanan tartışmaların bir göstergesidir. Yoksulluk, gelir eşitsizliği, ülkeler arası rekabet ve sanayileşmeye yeterli vurgu yapmayan Washington Sonrası Uzlaşması'nın aksine Pekin Uzlaşması ile Çin'in kendine has, yenilikçilik odaklı, sürdürülebilir ve eşitlikçilik hedefli ekonomik kalkınma modeli ile uluslararası sistemde özerkliğini ortaya koyduğu iddia edilmektedir.⁷³ Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi, Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB), BRICS ülkelerinin Yeni Kalkınma Bankası (NDB) örnekleri Batı modelinden farklı işbirliği modelleri sunmaktadır.⁷⁴ Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşların geliştirmekte olan ülkelere 'zorlayıcı koşulluluk' ile mali yardım yaptığı Washington Sonrası Uzlaşma uygulamalarından farklı olarak Çin, uluslararası girişimlerinde hiçbir koşul, reform şartları olmadan ortak kalkınma hedefleri çerçevesinde kazan-kazan'a dayalı işbirliği modeli sunduğunu savunmaktadır.⁷⁵ Diğer taraftan, Çin'in çok taraflı girişimleriyle Pekin Uzlaşması'nın yeni bir küresel kalkınma paradigması olmaya aday olduğu, Batı modeline henüz alternatif olmadığı belirtilmektedir.⁷⁶

Aktör sayısında artan çeşitlilik olsa da çok taraflı örgütler kalkınma yardımlarının ve işbirliğinin belkemiğini oluşturmaktadır. Zira hâlâ bu örgütler geliştirmekte olan ülkeler açısından

---

⁷¹ TC Kalkınma Bakanlığı, *Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023), Teknik İşbirliği ve Kalkınma Yardımları Çalışma Grubu Raporu*, Ankara, 2018, s. 36.

⁷² Murat Önder ve Şevki Mert Barış, 'Kalkınma İşbirliğinde Etkinlik Arayışları ve Yeni Aktörler', *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 4, Ekim 2017, s.23-43.

⁷³ Mustafa Yağcı, 'Çin'in Ekonomik Kalkınma Tecrübesinin Küresel Yansımaları ve Türkiye', *Çin Bilmecesi, Çin'in Ekonomik Yükselişi, Uluslararası İlişkilerde Dönüşüm ve Türkiye*, Mustafa Yağcı ve Caner Bakır (der.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2019, s.106-107.

⁷⁴ Ibid, s.112-113.

⁷⁵ Ibid, s.113.

⁷⁶ Ibid, s.114.

hayati finansman kaynağını oluşturmakta ve çok taraflı işbirliği sisteminde çeşitlenen aktörlerin politikaları açısından hedef koyma ve standart oluşturma işlevini görmektedirler.⁷⁷

Çok taraflı kalkınma işbirliği sisteminin bugüne değin kurumsal gelişimine baktığımızda dört dönemden bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki sistemin doğuşunu kapsayan II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan BM Sistemi ve Bretton Woods kurumlarının kalkınma ile ilgili birimlerinin oluşmasıdır. İkinci aşama, 1960 ve 1970’li yıllarda çok taraflı yönetiminde artan bölgeselleşme süreci ve bölgesel çok taraflı kalkınma bankalarının kurulmasıdır. 1990’lar ve 2000’li yıllarda çok taraflı kalkınma sistemi odağını bölgesellikten tematik uzmanlaşmaya doğru çevirmiştir. Belirli sektörel küresel kalkınma konularının ortaya çıkması dikey fonların oluşmasına da yol açmıştır. Yeni küresel sorunlar karşısında 1990’lı ve 2000’li yıllarda küresel dikey fonlar sağladıkları operasyonel ve yönetim modellerindeki avantajlar nedeniyle tercih edilmiştir. 2010’lu yıllardan itibaren ise küresel jeopolitik ve ekonomik dönüşümler neticesinde Bretton Woods sistemine alternatif çok taraflı kalkınma bankaları kurulmakta, donör aktörlerin sayısı artmakta ve küresel kalkınma hedeflerine meydan okuyan yeni gelişmeler karşısında sistem çok parçalı bir yapıya bürünmektedir.⁷⁸

Bugün küresel kalkınma yardımları sistemini oluşturan temel çok taraflı organizasyonlar BM Grubu⁷⁹, Dünya Bankası Grubu⁸⁰ ve diğer çok taraflı bankalar⁸¹, dikey fonlar⁸² ve IMF ve AB gibi kendilerine özel belirli yönetim modelleri ve uzmanlaşmış birimleri olan diğer örgütler şeklinde gruplandırılabilir.⁸³

Günümüzde ‘yardım ötesi’ yeni kalkınma işbirliği yöntemleri ve alanları tartışılmakla birlikte halen Resmi Kalkınma Yardımları (RKY) en önemli araçlardır. Söz konusu yardımlar iki taraflı ve çok taraflı olmak üzere iki başlık altında ele alınabilir.⁸⁴ İki taraflı işbirlikleri,

---

⁷⁷ N. Nevra Esentürk ve Gonca Oğuz Gök, ‘A Comparative Analysis of the Role of the UN and EU in Multilateral Development Cooperation in the post-2008 Era’, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Özel Sayı, Aralık 2020, s.41.

⁷⁸ OECD, *Multilateral Development Finance 2020*, OECD Publishing, Paris, 2020, <https://doi.org/10.1787/e61fdf00-en>.

⁷⁹ BM 34 birimi ile kalkınma alanında operasyonel ve gündem belirleme aktivitelerini yürütmektedir. Kendi içinde Fon ve Programlar (UNICEF-UNDP- UNEP-UNFPA- WFP), Uzmanlık Kuruluşları (FAO- IFAD-ILO-UNWTO-WHO) ve Diğer Birimler (CERF-UNAIDS-UNECE-UNHCR-UNRWA-IAEA-WHO) olarak üç alt gruba ayrılır. OECD, *Multilateral Development Finance 2020*, OECD Publishing, Paris, 2020, <https://doi.org/10.1787/e61fdf00-en>.

⁸⁰ Bu grupta IRBD-IDA-IFC-MIGA yer almaktadır.

⁸¹ Bu grupta AfDB-ADB-IaDB-EBRD-CAF-CDB-IsDB-CEAIB-NDB yer almaktadır.

⁸² Dikey Fonlar (*Vertical Funds*), yeni çok taraflı yapılardan biridir. Sağlık ve iklim değişikliği ile mücadele gibi spesifik kalkınma alanlarında ihtiyaçlara cevap vermeyi hedefleyen kamu ve özel sektör işbirliğiyle ortak oluşturulan çok taraflı küresel fonları (Global Fund to fight AIDS, Green Climate Fund Global Partnership for Education gibi) kapsar.

⁸³ OECD, *Multilateral Development Finance 2020*, OECD Publishing, Paris, 2020, <https://doi.org/10.1787/e61fdf00-en>.

⁸⁴ TC Kalkınma Bakanlığı, *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Kalkınma için Uluslararası İşbirliği, Metotlar ve Yaklaşımlar, Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2015.

donör ve alıcı ülke arasında; çok taraflı işbirlikleri ise çok sayıda donör ya da bu donörlerin üye olduğu bir uluslararası örgüt ile alıcı ülke arasında gerçekleşmektedir. Her iki işbirliği türünün avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Tek bir donör tarafından gerçekleştirilmesi mümkün olmayan proje veya programlar, çok taraflı işbirliği kapsamında ve birçok donörün desteğiyle uluslararası bir örgüt tarafından da gerçekleştirilebilmektedir. Çok sayıda donör ülke kaynağını yöneten uluslararası örgütlerin ölçek ekonomisinin avantajlarından da faydalanarak kaynakları daha etkin yönetmesi mümkün olabilmektedir. Ancak, çok taraflı örgütlerin de bürokratik yapılarından kaynaklanan sorunlar (uzman ücretleri, ofis kirası vb. sabit maliyetlerinin yüksek olması) kalkınma işbirliğine aktarılması gereken kaynakların önemli bir bölümünün söz konusu maliyetleri karşılamak üzere harcanmasına neden olmakta ve bu kurumlara aktarılan yardımların etkin kullanılmasını sınırlandırmaktadır.⁸⁵ Ayrıca, bu türden yöntemlerle sağlanan yardımlar, donör ve alıcı ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamada kısıtlı rol oynamaktadır. Zira çoktaraflı yardım yapılan kurumlarda verilen yardımın 'kimliği' kaybolmakta, bu da donör devletle yardımı alan ülke arasında doğrudan bir bağlantı kurulmasını engelleyebilmektedir.⁸⁶

Devletlerin uluslararası kalkınma işbirliğinde iki taraflı veya çok taraflı yaklaşımı incelemeleri, operasyonel kabiliyetleriyle ve dış politikadaki stratejik öncelikleriyle doğrudan ilişkilidir. Gerek DAC üyeleri gerekse de Güney-Güney işbirliğini benimseyen ülkeler kalkınma önceliklerine farklı yaklaşmaktadır. Dolayısıyla çok taraflı kurumlar yoluyla işbirliği konusunda da farklılıklar görülmektedir. Örneğin Finlandiya, ekonomik çıkarları ile kalkınma işbirliği önceliğini belirlerken, Avustralya jeopolitik güvenliğini incelemekte, ABD ise jeopolitik, insani, ekonomik ve sosyal kalkınmaya dönük projeler şeklinde önceliklerini belirlemektedir.⁸⁷ Öte yandan daha önce de belirtildiği üzere Çin gibi DAC dışı ülkelerin geleneksel donör devletlerden daha farklı yaklaşımlar izlediği tartışılmaktadır.⁸⁸ 1960-1969 döneminde yardımların %87'si iki taraflı gerçekleşirken, uluslararası kuruluşların etkinliğinin artmaya başlamasıyla birlikte söz konusu oran 1990-1999 arasında %69, 2000-2011'de %71 ve

---

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna İlişkin TİKA Bilgi Notu.

⁸⁷ TC Kalkınma Bakanlığı, *Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023), Teknik İşbirliği ve Kalkınma Yardımları Çalışma Grubu Raporu*, Ankara, 2018.s.23

⁸⁸ Kristen A. Cordell, 'Chinese Development Assistance: A New Approach or More of the Same?' *Carnegie Endowment for International Peace*, March 31, 2021.

2012-2016 yılları arasında %70 olarak gerçekleşmiştir.⁸⁹ 2020 yılında çok taraflı örgütler vasıtasıyla aktarılan RKY 78,6 milyar dolar ile toplam RKY'nın %41'ini oluşturmuştur. Bu oranın %26'sını merkezi bütçe katkıları oluştururken, %15'ini çok taraflı kuruluşlara aktarılan program bazlı katkılar oluşturmuştur.⁹⁰ 2012-2019 yılları arasında çok taraflı kuruluşlara yapılan merkezi bütçe katkıları ve program bazlı katkılar 56,8 milyardan 70,6 milyar dolara yükselmiştir. COVID-19 pandemisi etkisiyle 2020 yılında DAC üyelerinin çok taraflı örgütlere katkıları tüm zamanların en yüksek seviyesine ulaşarak 76,4 milyar dolar olmuştur.⁹¹ Pandemi çok taraflı kuruluşların küresel işbirliği için taşıdığı önemi böylece bir kez daha göstermiştir. Bugün çok taraflı kalkınma sistemindeki kuruluşlar içinde en fazla kalkınma finansman desteğini BM birimleri almaktadır.⁹²

Donör ülkeler yardımlarını çok taraflı kurumlar aracılığıyla iki şekilde sağlamaktadır. Bunlardan ilki kalkınma kurumlarına merkezi bütçe katkıları sağlamaktır. İkinci yöntem, merkezi bütçe dışında yapılan yardımları ifade eden program bazlı/tahsisli yardımlar-*earmarked* yöntemidir. Merkezi bütçe katkısı (*core contribution*) devletlerin bir uluslararası kurum, ajans ya da fona sağladıkları ve alıcının kalkınma ile ilgili aktiviteleri yürüttüğü, fonların tek bir havuzda toplanıp alıcı kurumun finansal varlığına aktarıldığı katkılardır. Kalkınma desteği veren devletlerin son yıllarda çok taraflı kuruluşlardaki merkezi bütçeye yaptıkları katkı azalmakta, (*non-core*) merkezi bütçe dışı destekleri artmaktadır.

Donör ülkeler aynı zamanda program bazlı yardımlar ile çoktaraflı kurumlar tarafından sağlanan belirli amaca dayalı projelere, programlara, fonlara gönüllü olarak destek olabilmektedir. Donör devletler bu pratikle, verdikleri desteğin sektörünü, temasını, ülkesini ya da bölgesini kendi çıkarlarına göre belirlemektedir. Bu destek ilk anda çok taraflı bir destek gibi görünse de aslında çok taraflı kurum aracılığıyla verilen iki taraflı bir desteğe dönüşmektedir. 1990'lı yıllardan itibaren çok taraflı kuruluşlara proje ve program bazlı katkılar artmaktadır. Bu türden yardımların tutarı 2018 yılında OECD-DAC ülkelerinin çok taraflı kalkınma yardımlarının %35'ine ulaşarak 69 milyar dolara ulaşmıştır.⁹³

---

⁸⁹ TC Kalkınma Bakanlığı, *Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023), Teknik İşbirliği ve Kalkınma Yardımları Çalışma Grubu Raporu*, Ankara, 2018, s. 29.

⁹⁰ OECD, *Multilateral Development Finance 2022*, OECD Publishing, Paris, 2022, <https://doi.org/10.1787/9fea4cf2-en>.

⁹¹ OECD, *Multilateral Development Finance 2022*, OECD Publishing, Paris, 2022, <https://doi.org/10.1787/9fea4cf2-en>.

⁹² OECD, *Multilateral Development Finance 2020*, OECD Publishing, Paris, 2020, <https://doi.org/10.1787/e61fd00-en>. ve OECD, *Multilateral Development Finance 2022*, OECD Publishing, Paris, 2022, <https://doi.org/10.1787/9fea4cf2-en>.

⁹³ Max-Otto Bauman, Erik Lundsgaarde, and Silke Weinlich, 'Earmarked Funding for Multilateral Development Cooperation and Impediment', *German Development Institute Briefing Paper*, 16/2020.

Program bazlı katkılar proje ve program destekleriyle ülke bazında ya da bölgesel bazda gerçekleştirilmektedir. Bu destekler donörler tarafından kurumlara gönüllü aktarıldıkları için donörlerin tercihleri ve hedeflerine göre belirlenmektedir ve bu nedenle çok taraflı kurumların fonlar üzerinde takdir yetkisini de kısıtlamaktadır. Bu bağlamda tahsisli yardımlar ‘*a la carte çok taraflılık*’ yarattığı yönünde eleştirilmektedir.⁹⁴ Kaynakların verimli kullanılması ve mükerrerlikleri önlemek amacıyla uluslararası kuruluşlar eliyle yürütülen program bazlı finansman yöntemi de son yıllarda artmaktadır, fakat bu yöntem pek çok açıdan faydalı olsa da uluslararası kuruluşların uyguladığı yüksek komisyon kesintileri (*overhead expenses*) nedeniyle çoğu zaman eleştiri konusu olmaktadır. Bu durum ülkeleri, çok taraflı yardımdan ziyade görünürlüklerini yüksek kılan iki taraflı veya üç taraflı yardımlara sevk etmektedir.⁹⁵

Program bazlı katkıların son yıllardaki artışı çok taraflı kalkınma sistemi açısından bazı riskleri de beraberinde getirmektedir. Bunların başında ise çok taraflı yardımların ikili hale dönüştürülmesi endişesi gelmektedir. Çok taraflı örgütlerin stratejik öncelikleri ile program bazlı-earmarked katkısını sağladığı finansman akışının dağılımı arasında uyumsuzluklar olabilmekte, bu türden katkıların donör ülkelerin jeopolitik öncelik ve çıkarlarına göre kullanılmasıyla bir tür ‘Truva çoktaraflılık’⁹⁶ denen bir sürece sebebiyet verebilmektedir. Ancak bazen ikili yardımların çok taraflı hale gelmesi olarak tanımlanan bu durumun sisteme katkı sağlayabileceği de görülmektedir. Çok donörlü havuz fonları BM’nin 2019 Funding Compact örneğinde görüleceği gibi iki ya da daha fazla donörün bir araya gelerek kaynaklarını etkin şekilde ortaklaşa kullanabileceği politika koordinasyonu yaratan alanlar oluşturabilmektedir.⁹⁷

2.1.2.2. Çok Taraflı Kalkınma Sistemindeki Ana Eğilimler

Çok taraflı kalkınma sisteminde ortaya çıkan çok parçalı yapı işbirliğine engel olmamakta, bilakis işbirliği kanallarını çeşitlendirmektedir. 2011 yılındaki Busan’daki Yardımların Etkinliği Üzerine Yüksek Düzeyli Forum OECD-DAC üyelerini, Güney devletlerini, devlet dışı aktörleri, donörleri ve alıcı ülkeleri içeren kapsayıcı bir işbirliğine

---

⁹⁴ Ibid ve OECD, Multilateral Development Finance 2020, OECD Publishing, Paris, 2020 <https://doi.org/10.1787/e61fdf00-en>

⁹⁵ 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna İlişkin TİKA Bilgi Notu.

⁹⁶ Devi Sridhar and Ngaire Woods, ‘Trojan Multilateralism: Global Cooperation in Health’, *Global Policy*, 4:4, 2013, p.325-335.

⁹⁷ Max-Otto Bauman, Erik Lundsgaarde, and Silke Weinlich, ‘Earmarked Funding for Multilateral Development Cooperation and Impediment’, *German Development Institute Briefing Paper*, 16/2020.

zemin oluşturmuştur ve kalkınma işbirliğinin tüm taraflarını bir araya getirme amacı ile “Etkin Kalkınma İşbirliği için Küresel Ortaklık” kurulmuştur.⁹⁸ Ayrıca bu toplantı ile “Yardımların Etkinliği” kavramı yerini “Kalkınma Etkinliği”ne bırakarak yoksulluğun önüne geçebilmek için ticaret ile yatırım gibi yeni politika hedeflerinin kalkınma üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesine dikkat çekilmiştir.⁹⁹

Çok taraflı kalkınma sisteminde işbirliğinin devamı için finansal desteğin sağlanması gerek küresel kalkınma hedeflerine ulaşmada gerekse de örgütlerin işlevlerini etkin bir şekilde yerine getirmeleri bakımından oldukça önemlidir. Bu bağlamda küresel işbirliklerine finansal katkı sağlayan süreçte dört ana eğilim görülmektedir:

1. Her ne kadar küresel düzlemde çok taraflılıkta kriz tartışmaları devam etse de çok taraflı örgütlere yapılan yardımlar artmaktadır. Ancak bu yardımlar özellikle COVID-19 sürecinde 2019-2020 yılları arasında artsa da kalkınma alanındaki çok taraflı kurumların finansal ihtiyacını karşılamaktan uzaktır.¹⁰⁰
2. Çok taraflı sistemde yer alan kurumlar arasında kaynak sağlama konusunda rekabetin arttığı görülmektedir. BM kurumları ve Dünya Bankası Grubu halen çok taraflı kalkınma sistemi içinde en fazla destek alan yapılardır. Çok taraflı kalkınma yardımlarının neredeyse üçte ikisi bu kurumlara yapılırken, bölgesel kalkınma bankaları ve dikey fonlar bu kurumlara kıyasla daha az finansman desteğine sahiptir.
3. DAC üyeleri halen uluslararası sistemde çok taraflı sistemin finansmanını sağlayan ülkelerdir. BRICS gibi yükselen ekonomilerin payı giderek artmaktadır.
4. Çok taraflı sistemdeki kurumlara merkezi bütçe katkısı yanında earmarked katkılar da giderek artmaktadır. 2011-2018 yılları arasında DAC üyelerinin merkezi bütçe katkı oranları hemen hemen aynı oranlarda seyrederken (37,9 milyar dolardan 46,4 milyar dolara yükselmiştir), earmarked katkı oranı %11’den %15’e (16,4 milyar dolardan 25,5 milyar dolara) yükselmiştir. Bu da earmarked katkıların merkezi bütçe katkılarına göre daha hızlı büyüdüğünü göstermektedir. 2018 yılında bu yardımların %44’ü insani müdahale alanında kullanılmıştır.¹⁰¹

---

⁹⁸ The Global Partnership for Effective Development (GPEDC), <https://effectivecooperation.org/topic/gpedc-glance>; Murat Önder ve Şevki Mert Barış, ‘Kalkınma İşbirliğinde Etkinlik Arayışları ve Yeni Aktörler’, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 4, Ekim 2017, s.28.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ OECD, *Multilateral Development Finance 2020*, OECD Publishing, Paris, 2020 <https://doi.org/10.1787/e61fdf00-en>. ve OECD, *Multilateral Development Finance 2022*, OECD Publishing, Paris, 2022. <https://doi.org/10.1787/9fea4cf2-en>.

¹⁰¹ OECD, *Multilateral Development Finance 2020*, OECD Publishing, Paris, 2020, <https://doi.org/10.1787/e61fdf00-en>.

Çok taraflılığın geleceği ile ilgili yapılan tartışmaların kalkınma alanındaki iş birliklerini de etkilemesi kaçınılmazdır. Mevcut çok parçalı sistemin görünümünde ağırlık kazanan yaklaşım geçici koalisyonlar temelinde ilerleyen bir işbirliğidir.¹⁰² Dönüşen kalkınma etkinliği yaklaşımı ve finansal mimari çok taraflı yaklaşımları önceleyen yeni işbirliği mekanizmalarına ihtiyacı artırmaktadır. Her ne kadar uzun vadede etkin olup olmayacakları değerlendirilecek olsa da çok taraflı sistemde mevcut kaynakları çeşitlendirmek üzere yenilikçi destek mekanizmaları ortaya çıkmaktadır. Günümüzde donörler ve alıcı ülkeler var olan işbirliklerini derinleştirmekte ve Kuzey-Güney, Güney-Güney, üçgen işbirlikleri, bilgi paylaşımı ve teknoloji transferi için enformel ağlar gibi yeni işbirlikleri yaratmaktadır. Bunun yanı sıra, ülkeler, ortak sorunlar ve hedefler doğrultusunda, daha etkin olabileceğini düşündükleri küçük ölçekli ve çoğunlukla bölgesel bazlı çok taraflı işbirliği yapılanmaları oluşturma çabalarını sürdürmektedir. Aynı şekilde, sivil toplum ve özel sektörü de paydaş ve çözüm ortakları arasına dâhil eden inisiyatifler artmaktadır; çünkü daha önce de ifade edildiği gibi 2030 SKA'lara sadece devletlerin tek başlarına sağlayacakları kaynak ve imkânlarıyla ulaşılmasının mümkün olmayacağı anlaşılmıştır.¹⁰³ Kısacası gerek kalkınma işbirliğinin temaları, gerek aktörler gerekse işbirliği çerçevesini oluşturan normlar ve değerler çerçevesinde kalkınma işbirliği ekosistemi dönüşmektedir.

2.1.2.3. Güney - Güney ve Üçgen İşbirlikleri

Dönüşen bu kalkınma işbirliği sisteminde Kuzey-Güney işbirliği modellerini tamamlayıcı olarak Afrika, Asya ve Latin Amerika'da geniş olarak pratikte uygulama örneklerini gördüğümüz Güney-Güney işbirliğinin son yıllarda önemi daha da artmıştır. Güney-Güney işbirliği eşitler arasında dayanışma, ulusal egemenliğe saygı ve sahiplilik gibi temel prensipler çerçevesinde iki ya da daha fazla gelişmekte olan ülkenin bilgi, deneyim, yetenek, kaynak geliştirmek üzere hükümetler, bölgesel örgütler, sivil toplum, akademi ve özel sektör arasında karşılıklı işbirliğini ifade etmektedir. Küresel kalkınma gündeminde etkin kalkınma işbirliğinin tartışıldığı bir dönemde BM Genel Kurulu, Güney-Güney işbirliğinin gelişmekte olan ülkelerin kapasite artırımları için kritik önemde olduğunu ve ticaret ve finans akışları, teknik kapasite ve ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğu ve küresel

---

¹⁰² OECD , *Multilateral Development Finance 2020*, OECD Publishing, Paris, 2020, <https://doi.org/10.1787/e61fdf00-en>.

¹⁰³ 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna ilişkin TİKA Bilgi Notu.

işbirliklerini güçlendirdiğini belirtmiştir.¹⁰⁴ SKA'na ulaşma açısından da bu işbirliği yönteminin önemi vurgulanmıştır.¹⁰⁵ 2017 yılında UNDP tarafından hazırlanan bir rapor, Türk Konseyi'nin bilgi ve deneyim paylaşımı konusunda örgüt içinde ve örgütler arasında bu işbirliği modelini başarıyla uyguladığını belirtmiştir.¹⁰⁶ Son yıllarda giderek önem kazanan Güney-Güney üçgen işbirliği kapsamında elliden fazla paydaşın yüz otuzdan fazla kalkınma çözümünü sergilediği 'Good Practices in South-South and Triangular Cooperation for Sustainable Development (Vol.4)' raporunda TİKA'nın beş projesi iyi uygulanmış proje örneği olarak yayımlanmıştır.¹⁰⁷ İslam Kalkınma Bankası (IsDB) "Reverse Linkage" programı kapsamında tüm üye ülkelerini Güney-Güney işbirliği çerçevesine dâhil etmeyi hedeflemekte, üye ülkeler arasında tecrübe paylaşımını amaçlamaktadır. Bu kapsamda TİKA, deprem ve sismoloji, teknoloji inkübasyonu, sağlık ve tıp, pamuk üreticiliği ve tekstil alanında IsDB üyesi ülkelerde projeler yürütmektedir.

Yeni işbirliği yöntemlerinden küresel gündemde giderek dikkat çeken ve önem kazanan bir diğer yöntem ise üçgen işbirlikleridir. Üçgen işbirliği, SKA'na ulaşabilmek üzere ülkeler, uluslararası örgütler, sivil toplum, özel sektör, hayırsever vakıflar gibi aktörlerden en az üçünün biraraya gelerek oluşturdukları esnek, maliyet tasarruflu ve yenilikçi çözümler yaratan bir işbirliği modelidir.¹⁰⁸ Üçgen işbirliği devam eden geleneksel aktörler arasındaki Güney-Güney işbirliğine çok taraflı kuruluşlar ve Kuzey donörlerin desteğini sağlayan bir işbirliği yöntemidir.¹⁰⁹

İşbirliğini sağlayan aktörler şu şekilde tanımlanmaktadır:

Yararlanıcı Ortak (Beneficiary): Belirli bir kalkınma konusunda desteğe ihtiyacı olan aktör.

Eksen Ortak (Pivotal): Yardım istenen konuda deneyimli, kaynağını, bilgisini, deneyimini paylaşmaya hazır aktör.

---

¹⁰⁴ United Nations, *Report of Secretary General Presented to General Assembly on the State of South-South Cooperation*, 17 August 2022, A/77/297.

United Nations, General Assembly. Resolution adopted by the General Assembly on 21 December 2016 [on the report of the Second Committee (A/71/468/Add.2)] 71/244. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/461/65/PDF/N1646165.pdf?OpenElement>

¹⁰⁵ Astrid Schnitzer-Skjonsberg, *The Cooperation Council of Turkic Speaking States (The Turkic Council)*, UN Office for South-South Cooperation, UNDP, 2017, s.14.

¹⁰⁶ Ibid,17.

¹⁰⁷ TİKA, *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu*, 2021, s.163.

<https://www.tika.gov.tr/upload/2023/2021%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%20Raporu/TurkiyeKalkinma2021Web.pdf>

¹⁰⁸ OECD, *Triangular Co-Operation: Why Does It Matter?* <https://www.oecd.org/dac/dac-global-relations/Triangular%20Booklet%20A5%20pages.pdf>

¹⁰⁹ Malancha Chakrabarty and Swati Prabhu, 'Combining the Best of North-South and South-South Development Cooperation: The Case for Triangular Partnerships', *ORF Occasional Paper No. 396*, March 2023

Kolaylaştırıcı Ortak (Facilitator): Bu ortakları buluşturan ve işbirliğini teknik ve finansman açısından destekleyen aktör.¹¹⁰

Üçgen işbirliği, genel olarak Güney ülkeleri, yeni donör ülkeler ve Kuzey ülkelerinden geleneksel donörler arasında bir işbirliğini yansıtan, Güney-Güney işbirliğini geleneksel donörler desteği ile sağlayan bir nevi Kuzey-Güney arasında köprü işlevi gören resmi olmayan platformlar olarak görülmektedir. Ancak son yıllarda kalkınma iş birliklerinde yeni eğilimlere duyulan ihtiyaç, üçgen işbirliklerini sadece bu üç ortak arasında değil, süreç ilerledikçe başka aktörleri de içine katan -ki bunlar devletler, örgütler, özel sektör, sivil toplum, ticaret odaları vb.- esnek ve sahada gerçek dönüşümü yaratma potansiyeli yüksek olan araçlara dönüştürmektedir.¹¹¹ Bu özelliklerine rağmen üçgen işbirliklerinin OECD-DAC üyelerinin toplam RKY'ndaki payı oldukça azdır. Son yıllarda Afrika'da üçgen işbirliği modellerinin arttığı görülmektedir.¹¹² Bu modelin, özellikle iklim değişikliği, çevre sorunları, yoksulluk ve iklim değişikliğine dayanıklı altyapı hizmetleri alanlarında yenilikçi işbirliği modeli olarak uygun olduğu belirtilmektedir.¹¹³ Ayrıca son dönemde Hindistan'ın, bu modele dayalı olarak OECD-DAC üyeleri, ABD ve İngiltere ile kalkınma işbirliğini geliştirdiği görülmektedir.¹¹⁴

2.1.2.4. Ülke Örnekleri

Çok taraflı kalkınma sisteminin etkin olarak çalışabilmesi için öncelikle üye ülkelerin çoktaraflılığa önem vermeleri, kurumların yetki alanlarını desteklemeleri ve gelişmekte olan ülkelerin çıkarlarını korumayı hedeflemeleri gerekmektedir. Bu bağlamda finansal katkının kalitesinin artırılmasının yanında şeffaflık, hesap verilebilirlik ve kaynakların etkin kullanımını güçlendirmenin de sistemin etkin çalışabilmesi için gerekli olduğunun altı çizilmiştir.¹¹⁵ Ancak *a la carte çoktaraflılık* olarak adlandırılan geçici işbirliği koalisyonlarına dayalı bir yapıda çok taraflı sistemin işlerliği için finansal kaynak sağlayan ülkeler arasında farklı stratejik öncelikler izlenmesi, ayrışma ve rekabeti artırmakta, bu da kurumlara duyulan güveni zedelemektedir.

---

¹¹⁰ OECD, Triangular Co-Operation: Why Does It Matter? <https://www.oecd.org/dac/dac-global-relations/Triangular%20Booklet%20A5%20pages.pdf>

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Malancha Chakrabarty and Swati Prabhu, 'Combining the Best of North-South and South-South Development Cooperation: The Case for Triangular Partnerships', *ORF Occasional Paper No. 396*, March 2023

¹¹³ Ibid,10.

¹¹⁴ Ibid, 15-16.

¹¹⁵ Örneğin, Büyük Pazarlık (*The Grand Bargain*)- 64 imzacı üye tarafından insani yardımların daha verimli ve etkin bir şekilde dağılımını sağlamak üzere Mayıs 2016'da İstanbul'da en büyük donörler ve insani yardım kuruluşları arasında varılan anlaşma- etkin çok taraflı işbirliği için bu prensiplerin altını çizmiştir. https://interagencystandingcommittee.org/system/files/grand_bargain_final_22_may_final-2_0.pdf

Sistemin dönüşümü safhasında ortaya çıkan belirsizlik sürecinde fırsatları ve riskleri iyi değerlendirebilmek için bazı donör devletlerin gerek çoktarafılığa yaklaşımlarını, gerekse de çok taraflı kalkınma işbirliği tercih ve önceliklerini belirledikleri görülmektedir. Örneğin Almanya hükümeti 2021 yılında ilk kez yayımladığı Çoktarafılık Ulusal Stratejisi'nde Almanya'nın çoktarafılı girişimlerini ortaya koyarak bu çabaların uluslararası düzen açısından taşıdığı önemi göstermeyi hedeflemiştir. Belge çoktarafılı düzene dair oluşan güvensizlik ve şüphelerin Almanya'nın katkısı ile nasıl bertaraf edilebileceğini ve çoktarafılı işbirliğinin pratikte ne kadar çeşitli ve vazgeçilmez olduğunu vurgulamıştır.¹¹⁶ Almanya çok taraflı kalkınma işbirliğinde barış, gıda güvenliği, sürdürülebilir tedarik zincirleri, iklim ve enerji, çevrenin korunması ve sağlık ve sosyal güvenlik temalarına öncelik vermektedir. Feminist kalkınma politikası, dijitalleşme ve iklim değişikliği risklerini içeren politika girişimleri çerçevesinde politikalarını yoğunlaştırmaktadır. AB ve BM sistemi ile birlikte hareket ederek Afrika bölgesine öncelik veren bir çoktarafılı kalkınma politikası oluşturmuştur.¹¹⁷ OECD çok taraflı kuruluşlarla işbirliklerinde gerek çoktarafılığa gerekse de çok taraflı işbirliğine yaklaşımları etkin bir strateji çerçevesinde ortaya koyan ülkelerin daha iyi uygulama pratiklerine sahip olacağını belirtmektedir.¹¹⁸ Bu bağlamda iyi uygulama örnekleri olarak gösterdiği Norveç ve İsveç çok taraflı kalkınma işbirliklerinde tasavvur ettiği rol ve çıkarlarını ortaya koyan bir Teknik Belge'ye (*White Paper*) sahiptir.¹¹⁹ Güney Kore de 2016 yılında Çok Taraflı İşbirliği Strateji Belgesi'ni yayımlamıştır. Stratejide Kore'nin BM'nin beş birimi ile geliştireceği işbirliklerine öncelik verdiği, çok taraflı kalkınma bankalarında ve uluslararası finans kurumlarıyla hangi araçlarla ve nasıl ilişkiler geliştireceğine ilişkin bir yol haritası hazırlanmıştır.¹²⁰

---

¹¹⁶ The Federal Government of Germany, A Multilateralism for the People, Federal Government White Paper, The Federal Foreign Office, May 2021.

¹¹⁷ OECD, "Germany", in *Development Co-operation Profiles*, OECD Publishing, Paris, 2022, <https://doi.org/10.1787/0079f636-en>

¹¹⁸ OECD, *Partnering with the Multilateral System, Development Cooperation Fundamentals*, 2021, https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=1099_1099372-jur3kmu9wd&title=Partnering-with-the-multilateral-system

¹¹⁹ Ibid, Norwegian Ministry of Foreign Affairs, Norway's Role and Interests in Multilateral Cooperation, (2018-2019) Report to the White Paper, <https://www.regjeringen.no/contentassets/5673dad917448148b491635289ac690/en-gb/pdfs/stm201820190027000engpdfs.pdf> Swedish Ministry of Foreign Affairs, Strategy for Multilateral Development Policy, Annex to Government Decision, 21 December 2017, <https://www.government.se/contentassets/671a1fc87e6547908a88dc503a4368d3/strategy-for-multilateral-development-policy-.pdf>

¹²⁰ OECD, "Korea", in *Development Co-operation Profiles*, OECD Publishing, Paris, 2022, <https://doi.org/10.1787/d919ff1a-en>; John Egan and Santhosh Persaud, '12 Ways Korea is Changing the World, From Emerging donor to global development partner', *OECD*, 25 October 2021, p.251, <https://www.oecd.org/country/korea/thematic-focus/from-emerging-donor-to-global-development-partner-66044045/> https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=1113_1113277-f5w2hv14yj&title=From-emerging-donor-to-global-development-partner

OECD raporları çok taraflı sistemde etkin bir aktör olabilmek için devletlere çok taraflı kurumların merkezleri ve ortak ülkelerdeki temsilcilikleri ile düzenli diyalog kurulması, kurumların reform süreçlerinde aktif rol üstlenilmesi, ihtiyaçlara yanıt verecek esnek, öngörülebilir finansman desteğinin sağlanması ve finansman için hâlihazırda mevcut olan kanalların ve yapıların kullanılmasının önceliklendirilmesi gibi önerilerde bulunmaktadır.¹²¹ MOPAN yetkilileri de devletlerin çok taraflı kurumlarla daha verimli çalışabilmesi için o ülkenin hangi temalarda, hangi öncelikli coğrafyalarda ve hangi kurumlarla işbirliği yapacağını belirleyecek ‘stratejik niyetini’ ortaya koyan kapsayıcı ve yol gösterici bir strateji belgesinin önemli olduğuna vurgu yapmaktadır.¹²² Böyle bir stratejik vizyon belgesi devletlerin çok taraflı örgütlere sağladıkları sınırlı kaynaklarla en yüksek verimi elde etmek üzere beşeri ve maddi kapasitesini genel dış politika hedefleri doğrultusunda daha etkin kullanmalarını sağlamaktadır. Ayrıca çok taraflı kuruluşlarla sürekli bir diyalogun geliştirilmesinin, ülkelerin çok taraflı kuruluşlarda görünürlüklerini artırmasının ve bu kuruluşların daha iyi çalışabilmesi için yapılan reform önerilerinin desteklenmesinin önemini vurgulamışlardır.

2.2. Türkiye’de Genel Durum

2.2.1. Türkiye’nin Çok Taraflı İşbirliği Sistemine Mevcut Katkısı

Türkiye’nin son yıllardaki girişimci ve insani diplomasisi ve yükselen bir donör ülke olarak artan teknik kapasitesi gibi unsurlardan güç kazanan uluslararası alandaki yükselen profilinin en somut yansımalarından biri uluslararası kalkınma faaliyetlerinde ön plana çıkan rolünde görülmektedir. Ülkemiz uluslararası kalkınma işbirliği yapısı içinde yeni ve dinamik bir aktör olarak küresel sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamakta ve dünya barışı ve istikrarının desteklenmesi konusunda aktif çaba göstermektedir.¹²³

Türkiye kurucu üyesi olduğu TDT, KEİ, EİT, ve Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci gibi çeşitli bölgesel kuruluş ve girişimlerin yanında İİT, D-8, Asya İşbirliği Diyalogu, G-20 ve MIKTA’nın da üyesidir. Çok taraflı küresel düzenin güvenlik boyutu bağlamında BM Güvenlik Konseyi’nde son olarak 2009-2010 dönemi geçici üyeliği sırasında küresel barış, istikrar ve güvenliğe yapıcı katkılarda bulunmuş olup, söz konusu katkıları hâlihazırda BM sistemi

---

¹²¹ OECD, *Partnering with the Multilateral System, Development Cooperation Fundamentals*, 2021, https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=1099_1099372-jur3kmu9wd&title=Partnering-with-the-multilateral-system

¹²² MOPAN Genel Sekreteri ile Çevrim İçi Mülakat, 25 Nisan 2023.

¹²³ TC Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’nin Kalkınma İşbirliği : Genel Özellikleri ve En Az Gelişmiş Ülkelere Yönelik Yaklaşımı, <https://www.mfa.gov.tr/turkiyenin-kalkinma-isbirligi.tr.mfa>

içerisinde sürmektedir. Keza, insanı odağa alan bir yaklaşımla kalkınma konusunda da uluslararası işbirliğine destek vermektedir.¹²⁴ Son yıllarda küresel sistemin Rusya-Ukrayna Savaşı ile birlikte giderek jeopolitik bir çekişme alanına dönmesi sonucu enerji maliyetlerinin, değerli maden ve gıda fiyatlarını artırması Türkiye’yi olumsuz yönde etkilese de ülkemiz dönüşen küresel sistem içinde krizler çağında riskleri fırsatlara dönüştürebilecek potansiyele sahip bir güçtür.

On Birinci Kalkınma Planında da uluslararası işbirliğinin önemi vurgulanmıştır.¹²⁵ Uluslararası kalkınma işbirliği faaliyetlerinde ülke ve bölge bazında öncelikler ve stratejilerin belirlenmesi gerektiği ve bu bağlamda kamu kurumlarının koordineli bir şekilde çalışması gerektiği belirtilmiştir. “Türkiye’nin Küresel Kalkınma Gündemine Katkısı ve Görünürlüğünün Artırılması” başlığı altında BM, G-20, OECD gibi uluslararası platformlarda girişimlerin artırılması, kuruluşların bölgesel ofislerine ev sahipliği yapılması ve ikili ve çok taraflı işbirliği mekanizmalarının daha aktif kullanılması hedeflenmiştir.¹²⁶ Bu bölümde söz konusu hedefler doğrultusunda Türkiye’nin çok taraflı sisteme mevcut katkısı ele alınacaktır.

2.2.1.1. Çok Taraflı Kalkınma İşbirliğinde Türkiye’nin Yeri

Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana uluslararası sistemde küresel sorunların çözümünün işbirliği ve etkin çoktarafllık temelindeki ortak çabalara bağlı olduğu ilkesine dayalı olarak diplomasisini yönlendiren ve uluslararası düzende sadece küresel düzlemde değil bölgesel düzlemde de çoktarafllılığa katkı sağlayan bir aktördür. Kurallara dayalı küresel sistemin merkezinde bulunan BM’nin temsil ettiği değerlerin ve çok tarafllık ilkesinin güçlü bir destekçisi ve savunucusudur.¹²⁷ Bugün de dünyanın karşılaştığı sorunların çözümü için etkin çok tarafllıktan yana bir politika izlenmesi gerektiğini savunmaktadır.¹²⁸ Çoklu kriz yaşayan küresel sistemde devletlerin çözümler üretebilmesi için çoktarafllılığın devletler için “bir tercih değil, zorunluluk” olduğuna sıklıkla vurgu yapmaktadır.¹²⁹

---

¹²⁴ TC Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’nin Girişimci ve İnsani Dış Politikası, <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa>

¹²⁵ TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023), Ankara: 2019, s.184.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Birleşmiş Milletler’in Kuruluşu’nun 75. Yıl Dönümü Hakkında Konuşması, 24.10.2020, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/122469/birlesmis-milletler-in-kurulusunun-75-yil-donumu>

¹²⁸ İsmail Özdemir ve Uğur Ulu, ‘Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Dış Politikada Etkin Çok Tarafllılığı Savunuyoruz’, *Anadolu Ajansı*, 06.03.2019. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/disisleri-bakani-cavusoglu-dis-politikada-etkin-cok-taraflligli-savunuyoruz/1410703> (Erişim Tarihi: 3 Nisan 2023)

¹²⁹ Permanent Representative of Türkiye to the UN, Ambassador Sedat Önal’s Speech at Effective Multilateralism through the defence of the principles of the Charter of the United Nations- Security Council, 9308th Meeting, Meeting of UN Security Council, S/2023/244, 24 April 2023.

Türkiye çok taraflı işbirliğini tüm kurumlarıyla desteklemekte olup STK'lar ve özel sektörün gücüyle birlikte zengin bir işbirliği ağına sahiptir. 29 ülkeyle yürüttüğü Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi, 4 ülkeyle başlattığı Hükümetlerarası Zirve mekanizmaları, ayrıca üçlü veya daha çok üyeli bölgesel oluşumlarla küresel ölçekte geniş bir işbirliği ağına sahip olduğunu göstermektedir. Balkanlar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Güney Kafkasya, Güney Asya ve Orta Asya'daki ülkelerle yakın bağlarını muhafaza etmektedir. Bu coğrafyalarla yetinmeyerek, Afrika Ortaklık Politikası ve Latin Amerika ile Karayipler'e yönelik açılım politikası ve Yeniden Asya Girişimi ile işbirliği coğrafyalarını genişletip buradaki bağlarını derinleştirmektedir.¹³⁰

Barış, istikrar ve refah temelli çok boyutlu dış politikamızın bir unsuru olarak Yeniden Asya Girişimi, Asya'da daha adil, kapsayıcı ve şeffaf birçok taraflı işbirliği mimarisinin tesis edilmesini hedeflemektedir. Türkiye, Girişim kapsamında, Asya'da üyesi ya da ortağı olduğumuz bölgesel kuruluşlar ve çok taraflı mekanizmaların çalışmalarına aktif ve yenilikçi bir vizyonla katılım ve katkı sağlamayı sürdürmektedir. Bu anlayışla, Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (CICA), EİT, AİD, İİT, TDT ve Asya Parlamenter Asamblesi (APA) gibi platformların çalışmalarında öncü ve etkin rolünü sürdürmektedir.

Küresel sistem çok taraflılığa yönelik sınamaları artırsa da Türkiye, kural temelli uluslararası sistemi güçlendirmek üzere desteğini sürdürmektedir. Bölgesel ve küresel konularda çok taraflı ilişkilerde küresel sistemin tasarımının bloklaştırmacı değil, tersine kapsayıcı ve bütünleştirici olması yönünde katkıları bulunmaktadır. Bu bağlamda bir yandan Batı ile entegrasyonu sağlama çabalarını yürütürken diğer yandan tarihten gelen misyonu ve sorumluluğu dâhilinde farklı oluşumlara öncülük etmeye ve bu oluşumlarda yer almaya devam etmektedir. Bu durum, Batı ile ilişkilerine alternatif değil, bilakis Batı kurumlarıyla ilişkilerini tamamlayıcı ve çeşitlendirici olarak gören bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir. Etkin çok taraflılığın sağlanması ise "etkin çok taraflı kurumların varlığını" gerektirmektedir.¹³¹

Bu bağlamda uluslararası örgütleri çok taraflı sistemin yapı taşı olarak kabul ederek bu kurumlardaki görünürlüğünü artırmakta, uluslararası kurumların temsilciliklerine ve küresel toplantılara ev sahipliği yapmakta ve kurumlarda yürütülen reform çalışmalarını

---

¹³⁰ TC Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Girişimci ve İnsani Dış Politikası, <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa>

¹³¹ Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın BM Genel Kurulu'nda Yaptıkları Konuşma, 22. 09. 2020 <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/122156/bm-genel-kurulu-nda-yaptiklari-konusma->

desteklemektedir. Çok taraflı sistemdeki görünürlüğünün artmasının yanında çeşitli kuruluşlarda üstlendiği dönem başkanlıkları küresel gündemi etki gücüne katkı sağlamaktadır.

Son yıllarda Türkiye, dış politikada izlediği “liderler diplomasisi” ile uluslararası etkinliklerin merkezi konumuna gelmiştir. Bu etkinliklerden bazıları 2015 Antalya G-20 Liderler Zirvesi, 2016 İstanbul Dünya İnsani Zirvesi, 2017 İstanbul Karadeniz Ekonomik İşbirliği Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi, 2017 İstanbul D-8: Gelişen 8 Ülke Zirvesi, 2017 ve 2018 İstanbul İslam İşbirliği Dönem Başkanlığı’nda İki Olağanüstü Zirve, 2021 İstanbul 3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi, 2021 Türk Devletleri Teşkilatı İstanbul Zirvesi ve 2023 Türk Devletleri Teşkilatı Olağanüstü Ankara Zirvesi’dir.¹³² Antalya Diplomasi Forumu (ADF) ise küresel ve bölgesel meselelerin kapsayıcı bir diyalog ortamında tartışılmasında önemli bir rol oynamakla birlikte gayriresmî bir diplomatik forum ve düşünce forumu haline gelmiştir. 2022 yılında düzenlenen ikinci forumda dünyadaki devletlerin yaklaşık %40’ı en üst düzeylerde temsil edilmiştir.¹³³ Uzlaştırıcı bir diyalog ortamının oluşturulmasını hedefleyen ADF, Rusya ve Ukrayna Dışişleri Bakanları arasında, Ukrayna krizinin başlangıcından itibaren barışa yönelik umut vadeden ilk üst düzey temasa ev sahipliği yapmış ve kuruluş hedefleri olan barış ve diplomasinin desteklenmesinin somut göstergesi olmuştur.

Türkiye’nin çok taraflı işbirliğine yaptığı katkılar arasında etkin çok taraflı diplomasi çalışmaları bulunmaktadır. Yirmiye aşkın uluslararası kuruluşun ve platformun dönem başkanlığını yürüterek bu çok taraflı kurumlarda küresel sorunlara dair gündem oluşturma konusunda aktif bir politika izlemiştir. Bunlardan bazıları G-20 (2015), Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi (2010- 2011), Türk Konseyi (2014-2015) / TDT (2021-2022), İİT (2016-2019), D-8 (2017-2021), EİT (2019-2021), MIKTA (2017 ve 2022), Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (2009-2010/2020-2021), Asya İşbirliği Diyalogu (2019-2021) ve Asya’da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (2010-2014), İİT Parlamento Birliği (İSİPAB) Dönem Başkanlığı (2021-2023) ile eski AB Bakanı ve Başmüzakereci, Büyükelçi Volkan Bozkır tarafından yürütülen BM 75. Genel Kurul Başkanlığı’dır (2020-2021).¹³⁴

Türkiye önümüzdeki yıllarda küresel işbirliği gündeminin önemli iki teması göç ve çevre konularında da uluslararası kuruluşlarda dönem başkanlığı yapmaya devam edecektir. 5 milyona yakın yabancıya ev sahipliği yapmakta olan ve dünyada en fazla mülteciyi barındıran

---

¹³² TC Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’nin Girişimci ve İnsani Dış Politikası, <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa>

¹³³ Antalya Diplomasi Forumu, <https://antalyadf.org/>

¹³⁴ TC Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’nin Girişimci ve İnsani Dış Politikası, <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa>

ülke olarak Türkiye'nin 15-16 Aralık 2022 tarihlerinde Viyana'da gerçekleştirilen yürütme kurulu toplantısı ile Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi'nin (ICMPD) Dönem Başkanlığını devralması oldukça önemlidir. Türkiye'nin dönem başkanlığındaki gündem "kalıcı çözümler için kaynak ülkelere odaklanmak" şeklinde planlanmıştır. ICMPD dönem başkanlığı vesilesiyle belirlenen bu tema ile Türkiye'nin ulusal önceliği olan gönüllü geri dönüş ve yeniden uyum için kalkınma çabalarına yönelik çok taraflı platformlarda desteklerin artırılmasını amaçlanmaktadır. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı çok taraflı işbirliği platformları olan uluslararası kuruluşlar ve göç süreçlerine hem üye olarak hem de dönem başkanlığını yürüterek aktif katılımı destek sağlamaktadır. Türkiye'nin öncelikleri olan düzensiz göçle mücadele ve gönüllü geri dönüşün teşvik edilmesi hususlarında, göç sınımalarının kaynak ülkelerde çözümüne yönelik daha somut adımlar atılması hedeflenmektedir.¹³⁵ Çevre konusunda ise Türkiye, 2024 yılında COP16 olarak bilinen BM Bioçeşitlilik Konferansı'na ev sahipliği yapacaktır. Sürdürülebilir gıdaya erişimin kriz ortamında artan önemine binaen bu kongreye ev sahipliği yapmak, SKA'lara katkı açısından da önem taşımaktadır.¹³⁶

Küresel gündemin bir diğer önemli teması teknoloji ve dijital dönüşüm konusunda TÜBİTAK'ın EUREKA 2023 dönem başkanlığı da çok taraflı işbirliğini güçlendirmek açısından önemli bir gelişmedir. EUREKA, Avrupa ülkelerindeki sanayi ve araştırma kuruluşlarının dünya pazarlarındaki rekabet gücünü artıracak ileri teknolojilerin, ürünlerin, süreçlerin ve hizmetlerin araştırılması ve geliştirilmesini, ülkeler arasında ortak projeler oluşturulmasını ve yürütülmesini teşvik etmek için kurulan önemli bir uluslararası işbirliği platformudur. Türkiye EUREKA'da Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yapılan görevlendirme ile EUREKA Ülke Üst Düzey Temsilciliği (High Level Representative-HLR) pozisyonu ile temsil edilmektedir. Türkiye'nin EUREKA Temmuz 2023 - Haziran 2024 Dönem Başkanlığı adaylığı, Belçika'da düzenlenen Yüksek Seviyeli Grup Toplantısında tüm üyelerin desteğini alarak oy birliğiyle onaylanmış olup Türkiye'nin EUREKA dönem başkanlığı görevi TÜBİTAK koordinasyonunda yürütülecektir. Bu kapsamda Kasım 2023, Mart 2024 ve Haziran 2024'te TÜBİTAK ev sahipliğinde üç büyük toplantı ve EUREKA üyesi ülkelerden firmaların

---

¹³⁵ 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna İlişkin TC İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı Bilgi Notu.

¹³⁶ 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna İlişkin TC Çevre ve Orman Bakanlığı Bilgi Notu.

katılacağı Küresel İnovasyon Zirvesi yapılacaktır. Sosyal etkinlikler ile desteklenen toplantılar Türkiye'nin Ar-Ge ve yenilik ekosisteminin tanıtımı konusunda avantaj sağlayacaktır.¹³⁷

Öte yandan çok taraflı kalkınma alanında önemli bir yeri olan, elliden fazla ülkeden yüzün üzerinde üyesi bulunan ve üye kuruluşları arasında fikir, bilgi ve deneyim alışverişini kolaylaştırmak ve teknolojik araştırmaların bölgesel ve uluslararası düzeyde koordinasyonunu sağlamayı amaçlayan Dünya Endüstriyel ve Teknolojik Araştırma Kuruluşları Birliğinin (WAITRO) başkanlığına Kasım 2022'de TÜBİTAK Başkanı Prof. Dr. Hasan Mandal seçilmiştir. Söz konusu gelişme, ülkemizin anılan birlik üyesi kuruluşlarla çok taraflı işbirliklerinde daha etkin olmasını ve işbirliği süreçlerini yönlendirimesi sağlayacak önemli bir adımdır.¹³⁸

Türkiye çok taraflı işbirliğine sistemin belkemiğini oluşturan çeşitli uluslararası kuruluşların bölgesel ofislerine ev sahipliği yaparak ve iletişim ve koordinasyon olanakları sağlayarak da katkı sunmaktadır.

Ev sahipliği yapılan uluslararası kuruluşlar içinde en başta uluslararası sistemin en kapsayıcı çok taraflı kurumu olan BM'nin uzmanlık kuruluşları gelmektedir. BM'nin elli bir kurucu üyesinden biri olan Türkiye, BM'nin farklı ajans ve uzmanlık kuruluşlarının toplam kırk ofisine ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye'de görev yapan BM teşkilatı personeli sayısı 2021 yılı verilerine göre 1256'dır.¹³⁹ En fazla BM personeli Ankara ve İstanbul'da görev yapmaktadır.¹⁴⁰ 2021'de BM'de görev yapan Türk personel sayısı ise 1078'dir. Bu rakam 2017'de 684 iken 2018'de 815, 2019'da 909, 2020'de 968'e ulaşmıştır.¹⁴¹

Birleşmiş Milletler Sinai Kalkınma Teşkilatı (UNIDO)'nın Ankara'da 1967 yılında kurulmuş olan Türkiye Ofisi, 2000 yılında UNIDO ile yapılan yeni bir anlaşmayla, UNIDO Bölgesel İşbirliği Merkezi'ne dönüştürülmüştür.¹⁴² Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) Orta Asya Alt Bölge Ofisi'ni Türk hükümeti tarafından FAO'ya tahsis edilen binada 11

---

¹³⁷ Türkiye, EUREKA'nın Dönem Başkanı Oldu, *TÜBİTAK Ufuk Avrupa*, 2 Aralık 2022, <https://ufukavrupa.org.tr/tr/haberler/turkiye-eurekanin-donem-baskani-oldu> (Erişim Tarihi: 5 Nisan 2023).

¹³⁸ TÜBİTAK Başkanı Prof. Dr. Hasan Mandal WAITRO Başkanı Seçildi, *TÜBİTAK*, 18 Kasım 2022, <https://www.tubitak.gov.tr/tr/haber/tubitak-baskani-prof-dr-hasan-mandal-waitro-baskani-secildi>

¹³⁹ UN System Chief Executives Board for Coordination, Human Resources Statistics, Türkiye Number of Personnel in 2021. <https://unsceb.org/human-resources-statistics>

¹⁴⁰ UN System Chief Executives Board for Coordination, Personnel by Location of Duty, <https://unsceb.org/hr-duty-station> (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2023)

¹⁴¹ UN System Chief Executives Board for Coordination, Personnel by Nationality, <https://unsceb.org/hr-nationality> (Erişim Tarihi: 28 Nisan.2023)

¹⁴² TC Dışişleri Bakanlığı, Uluslararası Kuruluşlar ve İlişkilerimiz, 'Birleşmiş Milletler Sinai Kalkınma Teşkilatı ve Türkiye', <https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-sinai-kalkinma-teskilati-unido.tr.mfa>

Temmuz 2007 tarihinde Ankara’da açmıştır.¹⁴³ Türkiye’nin BM siyasetinin önemli bir boyutunu İstanbul’un BM merkezi haline getirilmesi hedefi oluşturmaktadır.¹⁴⁴ Bu çerçevede, BM Nüfus Fonu (UNFPA) Doğu Avrupa ve Orta Asya Bölgesel Ofisi (EECARO) ve UNDP’nin İstanbul Uluslararası Kalkınmada Özel Sektör Merkezi (ICPSD), UNDP Avrupa ve BDT Bölgesel Hizmet Merkezi (RBEC) ve BM Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi Birimi (UN WOMEN) Avrupa ve Orta Asya’dan sorumlu Bölgesel Ofisi ile BM İnsani İşler Eşgüdüm Ofisi (OCHA) İstanbul Küresel Ofisi, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) İstanbul Ofisi ve Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) İnsani ve Sağlık Acil Durumlarına Hazırlıklılık Coğrafi Ayrık Ofisi de İstanbul’da kurulmuştur.¹⁴⁵ Aşağıda daha detaylı değinilecek olan 2018’de kurulan EAGÜ’ler için BM Teknoloji Bankası da Kocaeli-Gebze’de faaliyetlerini sürdürmektedir.

Türkiye ve FAO arasında 4 Ağustos 2006 tarihinde imzalanan "Ev Sahibi Ülke Anlaşması" sonucunda, Türkiye ile beraber Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan ve Tacikistan'ı kapsayan FAO Orta Asya Alt Bölge Ofisi (FAO-SEC) 11 Temmuz 2007 tarihinde Ankara’da kurulmuştur. Ofisin kurulmasıyla birlikte, önce Gıda ve Tarım Alanında FAO-Türkiye Ortaklık Programı (FTPP) yürürlüğe girmiştir, daha sonra da Ormancılık Alanında İşbirliği Programı (FTFP) uygulamaya koyulmuştur.¹⁴⁶ Türkiye ayrıca, Ankara’da, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) Ülke Ofisi’ne Doğu Avrupa ve Orta Asya Merkezi Kurulmasına İlişkin Ev Sahibi Ülke Anlaşması ile 2018’den beri ev sahipliği yapmaktadır.

Geniş kapsamlı ev sahipliği yapılan uluslararası kuruluşlardan bir diğeri ise Türkiye’nin kuruluşundan bu yana aktif bir üyesi olduğu İİT’dır. Türkiye Teşkilatın, daimi komitesi ve uzmanlık kuruluşu temsilciliğine, iki alt kuruluşuna ve dört bağlı kuruluşuna¹⁴⁷ ev sahipliği yapmaktadır. IsDB’nin Ankara ve İstanbul’da ofisleri bulunmakta, ayrıca Ankara’da İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC) ve İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) Koordinasyon Ofisi

---

¹⁴³ TC Dışişleri Bakanlığı, Uluslararası Kuruluşlar ve İlişkilerimiz, ‘Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Türkiye’, <https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa>

¹⁴⁴ Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Birleşmiş Milletler’in Kuruluşu’nun 75. Yıl Dönümü Hakkında Konuşması, 24.10.2020, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/122469/birlesmis-milletler-in-kurulusunun-75-yil-donumu>

¹⁴⁵ TC Dışişleri Bakanlığı, Uluslararası Kuruluşlar ve İlişkilerimiz, ‘Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Türkiye’, <https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa>

¹⁴⁶ 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna İlişkin TC Çevre ve Orman Bakanlığı Bilgi Notu.

¹⁴⁷ Ülkemiz ICYF, FCIC, SMIIC ve IBRAF’a ev sahipliği yapmaktadır.

bulunmaktadır. İstanbul ise İslam İşbirliği Teşkilatı İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi'ne (IRCICA) ve İslam İşbirliği Gençlik Forumu'na (ICYF) ev sahipliği yapmaktadır.¹⁴⁸

2021 yılındaki 8. Zirvesi'nde adını TDT olarak belirleyen Türk Konseyi'nin Sekreteryası da İstanbul'da bulunmaktadır. Bu Teşkilat ortak dil, kültür ve dayanışma temelinde inşa edilen bu teşkilat günümüzde bölgesel ve uluslararası işbirliğine katkı sağlayan etkin bir örgüttür. Siyasi konular, ekonomik ve sektörel işbirliği, halklararası işbirliği, Türk dünyasında kurumsal işbirliği ve üçüncü taraflarla işbirliği temaları etrafında çok taraflı sisteme katkı sağlamaktadır.¹⁴⁹ KKTC'nin gözlemci üye olarak TDT içinde yer alması da kapsayıcı çok taraflı işbirliği açısından önem taşımaktadır. İstanbul zirvesinde kabul edilen 2040 Türk Dünyası Vizyonu ise Türk Dünyası coğrafyasında işbirliğinin geleceğini ortaya koyan ilk stratejik vizyon belgesi olması açısından bölgesel kuruluşların küresel işbirliğine katkı sağlayacak önemli bir girişimdir.¹⁵⁰

Ankara 1993 yılından beri OECD Çok Taraflı Vergi Merkezi'ne ev sahipliği yapmaktadır. Merkezde vergilendirmeye ilgili yapılan seminerler, OECD üyesi olmayan ülkelerin uluslararası ticaret ve yatırımın geliştirilmesine yönelik ekonomik büyümeyi teşvik eden vergilendirme uygulamalarına uyum sağlamlarına ve OECD'ye üye olan ve olmayan ülkeler arasında diyalogun geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.¹⁵¹ Ayrıca İstanbul'da 2021 yılında Avrasya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Güneydoğu Avrupa ve Güneydoğu Asya ile yürüttüğü bölgesel çalışma programları odak noktası olacak bölgesel bir merkez açmıştır. OECD'nin küresel ilişkiler stratejisinin ilerlemesinde katkısı olacağı düşünülen bu merkez Türkiye tarafından 5 yıl boyunca finanse edilecektir.¹⁵² Tüm bunlar Türkiye'nin çok taraflı sisteme potansiyel katkılarını artırması açısından önemi yanında İstanbul ve Ankara'nın çok taraflı sistemde işbirliği merkezlerini temsil eden küresel şehirler olarak öne çıkmasına da katkı sağlamaktadır.

---

¹⁴⁸ TC Dışişleri Bakanlığı, Uluslararası Kuruluşlar ve İlişkilerimiz, 'İslam İş Birliği Teşkilatı (İİT) ve Türkiye', <https://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>

¹⁴⁹ Türk Devletleri Teşkilatı, 8. Zirve Bildirisi, <https://tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-11-12-turkkonseyi-bildiri.pdf>

¹⁵⁰ Türk Devletleri Teşkilatı, *Türk Dünyası 2040 Vizyonu*, <https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf>

¹⁵¹ TC Hazine ve Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, OECD Ankara Çok Taraflı Vergi Merkezi, <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/oecd>

¹⁵² 'OECD Ortak ülkelerle çalışmaları güçlendirmek amacıyla İstanbul Küresel İlişkiler Merkezi'ni Açtı', *OECD Newsroom*, 22.02.2021, <https://www.oecd.org/newsroom/oecd-ortak-ulkelerle-calsmalar-guclendirmek-amacyla-istanbul-kuresel-liskiler-merkezini-act.htm> (Erişim Tarihi: 28 Ocak 2022)

2.2.2. Türkiye'nin Çok Taraflı Kalkınma İşbirliğine Mevcut Katkısı

Türkiye'nin çok taraflı işbirliği sistemine uluslararası kurumlar vasıtasıyla yaptığı katkıların bir diğer ayağını SKA 17. 'Uygulama Araçlarını Güçlendirmek ve Sürdürülebilir Kalkınma İçin Küresel Ortaklığı Canlandırmak' çerçevesinde finans, teknoloji, kapasite geliştirme ve ticaret alanlarındaki katkıları oluşturmaktadır.¹⁵³ İlk bölümde detaylı olarak ele alındığı gibi SKA'nın küresel ölçekte gerçekleştirilmesi sürecinde uluslararası çabalar yanında uluslararası işbirliği de önem taşımaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma kapsamında en önemli finansman hedeflerinden birisi resmi kalkınma yardımlarıdır. Gelişmiş ülkelerin birçoğu gayrisafi milli hasıllarının (GSMH) %0,7'sini RKY'na ayırma, EAGÜ içinse bu oranın %0,15 ile %0,20 aralığında olması taahhüdünde bulunmaktadır. EAGÜ içinse ve EAGÜ'ye verme taahhütleri bulunmaktadır. 2021 yılı TİKA verilerine göre Türkiye'nin RKY'nın GSMH'a oranı %0,96 ile OECD ülkeleri içinde en ön sıralarda yer almaktadır.¹⁵⁴ Türkiye, 2021 yılında gayrisafi milli gelirinin %0,86'sını insani yardım için ayırarak 2015'ten beri sahip olduğu "dünyanın en cömert ülkesi" konumunu sürdürmüştür. Türkiye 2021 yılında ABD'nin ardından en fazla insani yardımda bulunan ülkeler sıralamasında ikinci sırada bulunmaktadır.¹⁵⁵ Türkiye aktif şekilde yürütülen insani ve girişimci diplomasi neticesinde, küresel ölçekte insani yardımlar alanında önemli bir aktör hâline gelmiştir.¹⁵⁶

Resmi Kalkınma Yardımları, Türkiye'nin proaktif dış politikasının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Türkiye, bölgesel çatışmalarda arabulucu rol üstlenmek gibi çeşitli yumuşak güç araçlarını kullanma politikasının bir parçası olarak, resmi kalkınma yardımlarını çatışmalardan ve doğal afetler gibi diğer istikrarsızlık kaynaklarından etkilenen ülkelerin yararına artırmıştır.¹⁵⁷ Türkiye'nin kalkınma işbirliği alanındaki faaliyetleri, daha iyi bir gelecek için yoksulluğun giderilmesini ve sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen küresel

¹⁵³ Bu hedefler doğrultusunda ayrıntılı bir değerlendirme için bakınız: TC Cumhurbaşkanlığı, *Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu*, Ankara: 2019, s.251-268.

¹⁵⁴ TİKA, *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu*, 2021,

<https://www.tika.gov.tr/upload/2023/2021%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%20Raporu/TurkiyeKalkinma2021Web.pdf>

¹⁵⁵ TC Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Uluslararası Acil İnsani Yardımları, https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin_-insani_yardimlari.tr.mfa#:~:text=Keza%2C%20ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirdi%C4%9Fimiz%205%2C587%20milyar%20Dolar,Dolar%C4%B1%20ve%20250.98%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fmi%C5%9Ftir.

¹⁵⁶ Serkan Kayalar, 'Türk Tipi Kalkınma İşbirliği Modeli ile Sürdürülebilir Kalkınma', *Kızılay Akademi Türkiye İnsani Çalışmalar Yıllığı*, Kurumsal Değerlendirmeler, 2021, <https://yillik.kizilayakademi.org.tr/turk-tipi-kalkinma-is-birligi-modeli-ile-surdurulebilir-kalkinma/>

¹⁵⁷ TC Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Kalkınma İşbirliği : Genel Özellikleri ve En Az Gelişmiş Ülkelere Yönelik Yaklaşımı, <https://www.mfa.gov.tr/turkiyenin-kalkinma-isbirligi.tr.mfa>

çalabalara katkıda bulunma prensipleri üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda OECD-DAC üyesi olmayan Türkiye, kalkınma yardımlarını son beş yılda gittikçe artırmakta, dünyada kalkınma desteği sağlayan ülkeler içinde ilk on sırada bulunmaktadır.¹⁵⁸ Türkiye'nin RKY konusunda ilk sistematik yaklaşımı Onuncu Kalkınma Planı döneminde geliştirilmiştir. Kalkınma Planı, Türkiye'yi uluslararası kalkınma işbirliği alanında yükselen donör ülke olarak nitelendirmiştir.¹⁵⁹ Ayrıca Türkiye TİKA koordinasyonunda, 2005 yılından bu yana Resmî Kalkınma Yardımlarını OECD'ye raporlamaktadır.

Türkiye, aşağıdaki Grafik 1'de de görüleceği üzere RKY'nın büyük bir bölümünü ikili yardımlarla gerçekleştirmektedir. TİKA beş kıtada altmış ülkede altmış iki ofisiyle şimdiye kadar yüz seksenden fazla ülkeye kalkınma yardımlarını ulaştırırken hem TİKA muadili ikili yardım kuruluşlarıyla (JICA, KOICA, TICA, SCP, AMEXCID, vs.) hem de uluslararası platform/kuruluşlarla (UNDP, UNIDO, IsDB, EAGÜ'ler için BM Teknoloji Bankası, UNHCR, MIKTA vs.) işbirliği içinde ortak projeler hayata geçirmektedir.¹⁶⁰ Ancak TİKA'nın faaliyetleri bahsedilen ofislerle sınırlı olmayıp, dünya genelinde yüz yetmişten fazla ülkeye ulaşmaktadır. 1992'den bu yana, TİKA 30 bine yakın proje/faaliyet gerçekleştirmiştir.¹⁶¹ Coğrafi olarak Ortadoğu Bölgesi öncelikli olurken, sektörel açıdan acil ve insani yardımlar ön plandadır.¹⁶²

¹⁵⁸ TİKA, *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu*, 2021,

<https://www.tika.gov.tr/upload/2023/2021%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%20Raporu/TurkiyeKalkinma2021Web.pdf> ve OECD, "Turkey", in *Development Co-operation Profiles*, OECD Publishing, Paris, 2022, <https://doi.org/10.1787/714276e8-en>

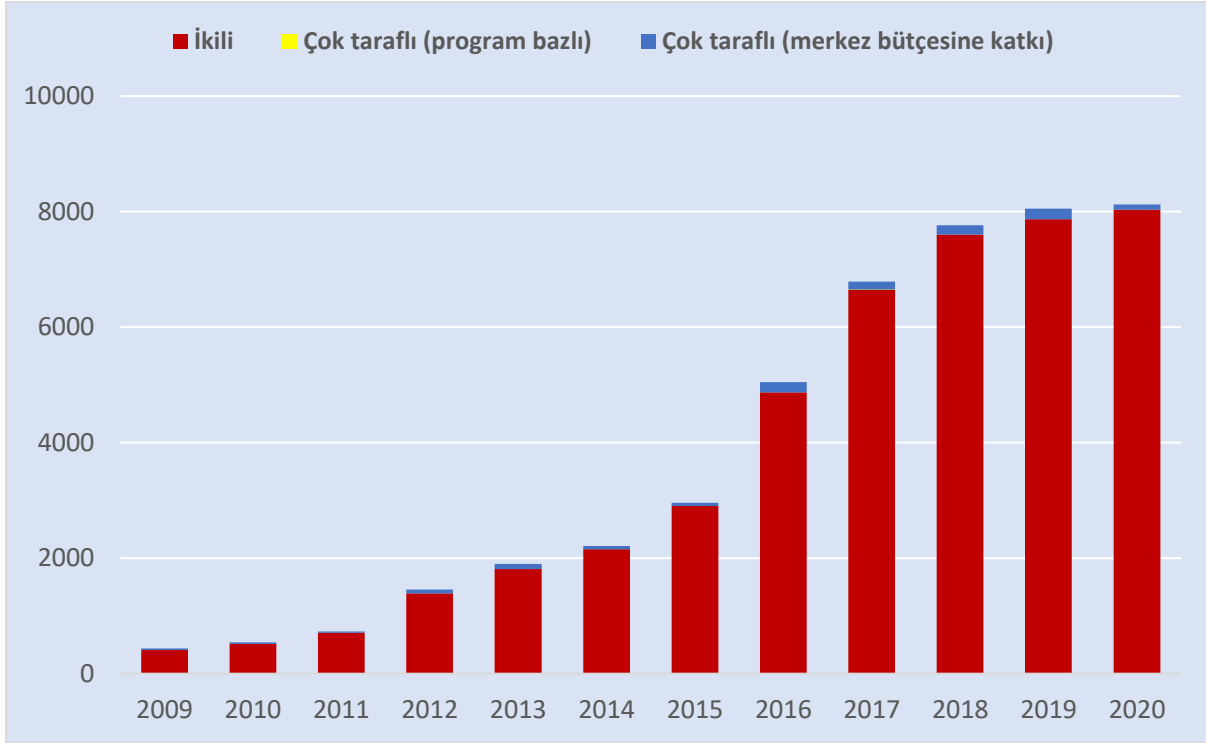
¹⁵⁹ TC Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu*, Ankara: 2019, 251-268.

¹⁶⁰ 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna İlişkin TİKA Bilgi Notu.

¹⁶¹ 'TİKA 1992'den Bu Yana 5 Kıtada Yaklaşık 30 bin Proje Gerçekleştirdi', *TİKA Haber*, 30.01.2020, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_1992_den_bu_yana_5_kitada_yaklasik_30_bin_proje_gerceklestirdi-55491#:~:text=T%C4%B0KA%20Ba%C5%9Fkan%20Vekili%20Kayalar%2C%20Filistin,Projesi%2C%20Bosna%20Hersek%20Travnik%20E1%C3%A7i; TC Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Kalkınma İşbirliği : Genel Özellikleri ve En Az Gelişmiş Ülkelere Yönelik Yaklaşımı, <https://www.mfa.gov.tr/turkiyenin-kalkinma-isbirligi.tr.mfa>; OECD, "Turkey", in *Development Co-operation Profiles*, OECD Publishing, Paris, 2022 <https://doi.org/10.1787/714276e8-en>

¹⁶² OECD, "Turkey", in *Development Co-operation Profiles*, OECD Publishing, Paris, 2022, <https://doi.org/10.1787/714276e8-en>,

Grafik 1: Türkiye Cumhuriyeti'nin İkili ve Çok Taraflı RKY Dağılımı (Milyon ABD Doları)

Kaynak: OECD, Türkiye Development Cooperation Profiles, OECD Publishing, Paris, 2022.

Aşağıdaki Grafik 2 ve 3'ün de gösterdiği gibi Türkiye'nin çok taraflı kuruluşlara yaptığı merkezi bütçe katkısı son beş yıllık bir seyrinde incelendiğinde yıllık bazda toplam RKY'nin %2'sini geçmemektedir. Sadece 2016 yılında 250,2 milyon dolar ile bu oran %3'ü bulmuştur.¹⁶³ 2020 yılında ise çok taraflı kurumlara yapılan RKY'nin toplam RKY içindeki payı %1,1 seviyesinde, 90,94 milyon dolar tutarındadır ve hepsi merkezi bütçe katkısı olarak yapılmıştır.¹⁶⁴ 2019'da 197,84 milyon dolar olan katkının 2020'de 90,94 milyon dolar olmasıyla neredeyse %50,5 düşüş kaydedilmiştir.¹⁶⁵ 2021 yılı Türkiye toplam RKY rakamının 7 milyar 711 bin dolarlık kısmı iki taraflı resmi yardımlarından, 83 milyon 160 bin dolarlık

¹⁶³ TİKA, Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2021,

<https://www.tika.gov.tr/upload/2023/2021%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%20Raporu/TurkiyeKalkinma2021Web.pdf>, s. 17.

¹⁶⁴ TİKA, Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2020,

https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/Pictures/Turkiye%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%202020_tr.pdf; OECD, "Turkey", in *Development Co-operation Profiles*, OECD Publishing, Paris, 2022, <https://doi.org/10.1787/714276e8-en>

¹⁶⁵ TİKA, Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2020,

https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/Pictures/Turkiye%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%202020_tr.pdf; OECD, "Turkey", in *Development Co-operation Profiles*, OECD Publishing, Paris, 2022, <https://doi.org/10.1787/714276e8-en>

kısmı ise uluslararası kuruluşlara aidat ve katkı payı ödemelerinden oluşan çok taraflı RKY'dan müttesekkindir.¹⁶⁶

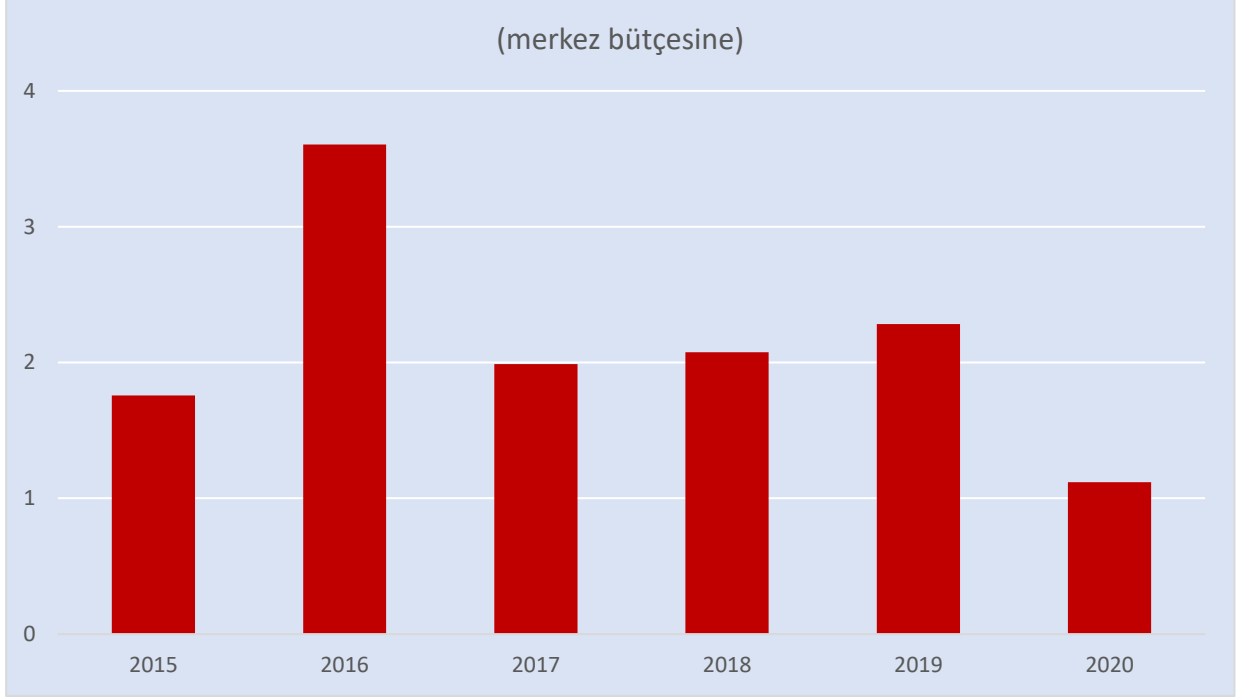
Tablo 1: Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Kuruluşlara Yaptığı Katkıların Yıllara Göre Değişimi (2005-2021, Milyon ABD Doları)

YIL	KATKI MİKTARI
2021	83,26
2020	90,94
2019	197,84
2018	179,7
2017	170,5
2016	250,2
2015	73,2
2014	88,7
2013	151,0
2012	110,8
2011	46,8
2010	47,3
2009	41,9
2008	44,6
2007	57,3
2006	71,6
2005	68,6

Kaynak: TİKA, Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2021, s.17.

¹⁶⁶ TİKA, Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2021, <https://www.tika.gov.tr/upload/2023/2021%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%20Raporu/TurkiyeKalkinma2021Web.pdf>, s. 12-13.

Grafik 2: Türkiye Cumhuriyeti'nin Çok Taraflı Kuruluşlara Yaptığı Katkının Toplam RKY'daki Yüzdeleri Payı

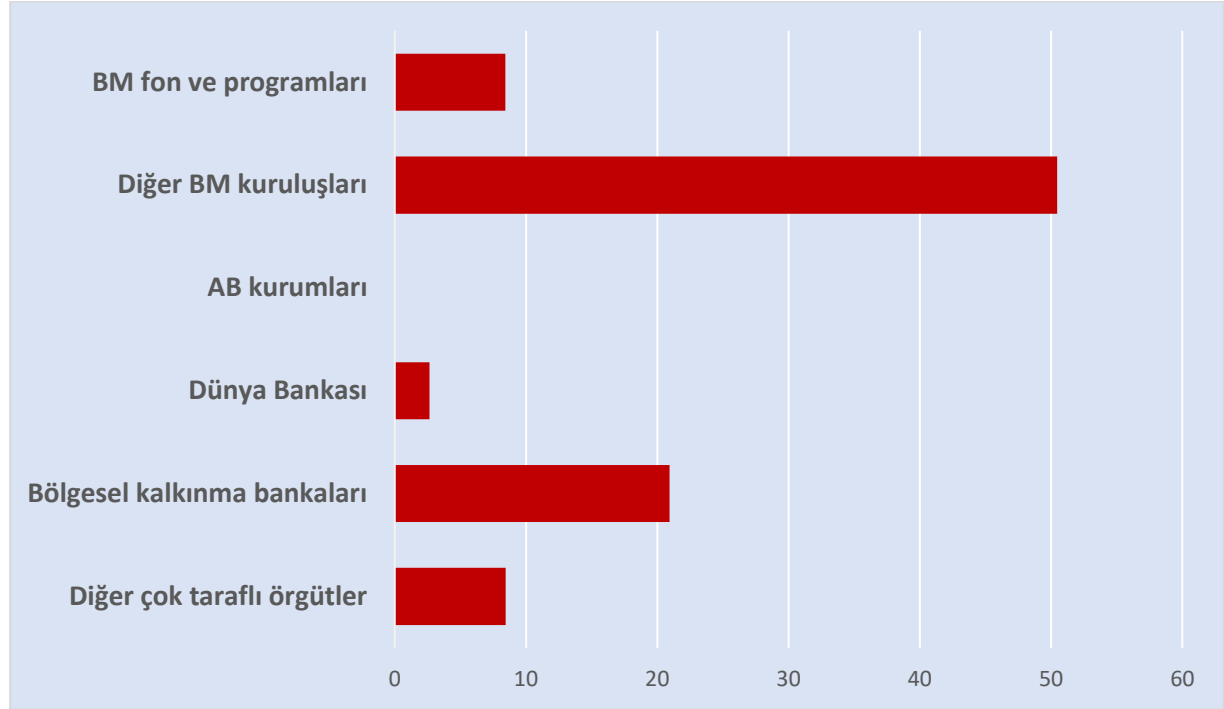

Kaynak: OECD, Türkiye Development Cooperation Profiles, OECD Publishing, Paris, 2022.

Türkiye'nin çok taraflı kuruluşlara yaptığı merkezi bütçe katkılarının dağılımı da Grafik 3'te görülmektedir. 2020 yılında da çok taraflı kurumlara yapılan finansman katkısının %64,8'i BM sistemine, %23'ü bölgesel kalkınma bankalarına ve %9,3'ü ise diğer kurumlara yapılmıştır.¹⁶⁷

¹⁶⁷ OECD, "Turkey", in *Development Co-operation Profiles*, OECD Publishing, Paris, 2022, <https://doi.org/10.1787/714276e8-en>

Grafik 3: Türkiye'nin 2020 Yılı Çok Taraflı Kuruluşlara Merkezi Bütçe ve Program Bazlı Katkıları (Milyon ABD Doları)

Kaynak: OECD, Türkiye Development Cooperation Profiles, OECD Publishing, Paris, 2022.

Çok taraflı örgütlerde, aynı katkıdan ziyade, doğrudan mali katkı beklentisi vardır ve ülkeler tarafından yapılan mali katkıdan, proje bazlı olsa dahi, çok taraflı örgüt bütçesine doğrudan aktarılmak üzere önemli oranda yönetim gideri ve “overhead” kesintisi yapılmaktadır. İlk bölümde de ele alındığı gibi çok taraflı örgütler aracılığıyla yapılan işbirliğinde, çoğu zaman, çok taraflı yapı kendi görünürlüğüne ön plana çıkarmakta, donör ülkeler görünürlüklerinden taviz vermek durumunda kalmaktadır. TİKA tarafından çok taraflı yapılarla işbirliğinde büyük ölçüde aynı katkı modalitesi uygulanmakta olup yönetim gideri ve “overhead” ödemesine gerek kalmadan ortak projeler hayata geçirilebilmektedir.¹⁶⁸

Türkiye, uluslararası kuruluşlara yaptığı katkının en büyük payını BM ihtisas kuruluşları ve fonlarına ayırmaktadır. 2012 yılında BM zorunlu bütçesine yapılan katkı payı %0,617 iken, 2013 yılında %1 seviyesini aşarak BM bütçesinin %1,328'ine ulaşmış ve böylelikle Türkiye BM'ye en fazla katkıda bulunan ülkeler arasında 25. sıradan 16. sıraya yükselmiş; bu çerçevede BM'nin etkin şekilde çalışması yönünde faaliyetlerde bulunan ve idari/mali konularda görüş birliği içinde olan ülkelerin katıldığı gayriresmî bir oluşum niteliği

¹⁶⁸ 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna İlişkin TİKA Dış İlişkiler ve Ortaklıklar Dairesi Başkanlığı Bilgi Notu.

taşıyan Cenevre Grubu'na da Mayıs 2014'te üye olmuştur. Türkiye 2022 yılında BM genel bütçesine en fazla katkı sağlayan ilk yirmi ülke arasında yer almaktadır.¹⁶⁹

Türkiye ikili düzeydeki insani yardım faaliyetleri yanında insani yardımlar alanında faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlar, OCHA ve Dünya Gıda Programı (WFP) aracılığıyla da yardımlarını sürdürmektedir. Bu doğrultuda, 1 Temmuz 2014 tarihinde OCHA'ya en fazla gönüllü bağış yapan ülkelerin yer aldığı ve OCHA'nın izlediği insani politikalara şekil vermeyi amaçlayan bir istişare mekanizması niteliğinde olan OCHA Donör Destek Grubu'na üye olarak kabul edilmiştir.¹⁷⁰ Çok taraflı kalkınma sistemine finansal destek sağlayan bir başka gelişme de 2018'de Türkiye ile Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) arasında 25 milyon Avro tutarında oluşturulan işbirliği fonu, 'Donör Fonu'dur. Bu fon, Türkiye'nin önceliklerine göre tasarlanarak finansmanı bütünüyle Türkiye tarafından üstlenilen ve EBRD nezdinde oluşturulan ilk işbirliği fonu olma özelliği taşımaktadır.¹⁷¹

İlk bölümde de ele aldığımız gibi günümüzde kalkınma finansmanının daha etkin olması için uluslararası kuruluşlar STK'lar ile de yakından çalışmaya başlamışlardır. Özellikle iş dünyasını temsil eden STK'lar çalışmalara aktif olarak katılım sağlamaya başlamıştır. OECD bünyesinde yer alan Business at OECD platformu bunun en güzel örneklerinden biridir. Türkiye'de önde gelen Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Uluslararası Yatırımcılar Derneği (YASED) gibi sivil toplum kuruluşları da kamu politikaları ile yakında ilgilenmekte ve bu çerçevede politika yapım sürecine getirdiği fikirler, ortaya koyduğu sorunlar ve çözüm önerileri, yayınlar gibi araçlarla aktif bir katılım sağlamaktadır. Bunun en somut örneklerinden birini Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulunda görmemiz mümkündür.¹⁷² Ayrıca SKA ile yatırım dünyasında yaşanan paradigma değişikliği ile 'etki yatırım modeli' hızla yayılmaya başlamıştır. Bu bağlamda sosyal ve çevresel boyutları çözüm bekleyen sürdürülebilir tarım, yenilenebilir enerji, enerji verimliliği, mikrokredi, erişilebilir sağlık ve eğitim hizmetleri gibi alanlarda

---

¹⁶⁹ TC Dışişleri Bakanlığı, Uluslararası Kuruluşlar ve İlişkilerimiz, 'Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Türkiye', <https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa>

¹⁷⁰ Ibid.

¹⁷¹ EBRD, *EBRD Türkiye'de, 2015-2020 Sonuç Özeti*, <https://www.ebrd.com/what-we-do/turkey-results-snapshot-turkish.pdf> ; 'Türkiye ile EBRD arasında ortak fon kuruldu', *Dünya Gazetesi*, 19 Ocak 2018, <https://www.dunya.com/finans/haberler/turkiye-ile-ebrd-arasinda-ortak-fon-kuruldu-haberi-399383> (Erişim Tarihi: 28 Ocak 2022).

¹⁷² 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna İlişkin Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Bilgi Notu. Koordinasyon kurulu ve çalışmaları için bakınız: Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu, <https://yoikk.gov.tr/>

uygulanan bu model Türkiye'nin SKA hedeflerine ulaşma konusunda sağladığı destek yanında çok taraflı işbirliklerini güçlendirmek üzere de yeni modeller ve araçlar yaratmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de Etki Yatırımı Danışma Kurulu özel sektör, kamu kurumları ve çok taraflı kuruluşlarla iletişim mekanizması oluşturarak işbirliğini artırmak üzere çalışmalarını yürütmektedir.¹⁷³

2.2.2.1. EAGÜ'lere Yönelik Çok Taraflı İşbirliği Faaliyetleri

Türkiye çok taraflı kalkınma işbirliği sisteminin finansmanı yanında kalkınma gündemindeki konularla ilgili uluslararası toplantılara ev sahipliği yaparak da bu işbirliği sisteminin merkezi olmak üzere çaba göstermektedir. Bu kapsamda, BM EAGÜ 4. Konferansı 9-13 Mayıs 2011 tarihleri arasında Türkiye'nin ev sahipliğinde İstanbul'da düzenlenmiştir. Ayrıca BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon'un şahsi girişimi çerçevesinde, tarihte ilk defa olmak üzere, Dünya İnsani Zirvesi (DİZ) 23-24 Mayıs 2016 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenmiştir.¹⁷⁴ Bununla birlikte Türkiye, Belçika ile BM'de EAGÜ Dostları Grubu'nun eş başkanlığını yürütmektedir.¹⁷⁵ Çok taraflı kalkınma işbirliği faaliyetinde, SKA'lar doğrultusunda uluslararası gündemle de eşgüdüm içinde, Türkiye'nin önceliğini EAGÜ'lere yapılan yardımlar oluşturmaktadır.

Uluslararası toplumun en az gelişmiş ülkelere yönelik işbirliği ve ortaklık taahhütlerini teyit eden ve güçlendiren yol gösterici temel belge İstanbul Eylem Programı'dır. İstanbul Eylem Programında BM sisteminin, Dünya Bankası, IMF ve DTÖ gibi uluslararası kurumların, kalkınma ortağı konumunda olan gelişmiş ülkelerin, Güney-Güney işbirliği bağlamında gelişme yolundaki ülkelerin ve bizzat EAGÜ'lerin yürütecekleri işbirliğinin çerçevesi ve üstlenecekleri sorumluluklar belirlenmiştir.¹⁷⁶

SKA 17.5 EAGÜ'ler için uluslararası yatırımları artıracak ulusal politikaların ve kurumsal çerçeve/düzenlemelerin güçlendirilmesinin odak noktasını oluşturmaktadır. İstanbul Eylem Programında vurgulandığı üzere EAGÜ'ler için uluslararası yatırımları çekmeye yönelik politikalar ulusal kalkınma stratejilerinin temel unsurudur. Türkiye kalkınma işbirliği

---

¹⁷³ Etki Yatırımı Danışma Kurulu, <https://www.eydk.org/?lang=tr>

¹⁷⁴ TC Dışişleri Bakanlığı, Uluslararası Kuruluşlar ve İlişkilerimiz, 'Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Türkiye', <https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa>

¹⁷⁵ TC Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Kalkınma İşbirliği : Genel Özellikleri ve En Az Gelişmiş Ülkelere Yönelik Yaklaşımı, <https://www.mfa.gov.tr/turkiyenin-kalkinma-isbirligi.tr.mfa>

¹⁷⁶ TC Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Kalkınma İşbirliği : Genel Özellikleri ve En Az Gelişmiş Ülkelere Yönelik Yaklaşımı, <https://www.mfa.gov.tr/turkiyenin-kalkinma-isbirligi.tr.mfa>

kapsamında EAGÜ'lere yönelik yardımlarını 2012 yılında Resmi Gazetede yayımlanan Türkiye'nin EAGÜ'lere Yönelik Ekonomik ve Teknik İşbirliği Paketi çerçevesinde devam ettirmektedir.¹⁷⁷

Öte yandan SKA 17.8'in odak noktasında küresel ölçekte, ülkeler ve bölgeler arasındaki dijital eşitsizliklerin azaltılması yer almaktadır. Bu odağa ilişkin olarak tüm Kalkınma Planlarında, farklı formlarla da olsa teknolojik hizmetlerin kalitesine önem atfedilerek verimli ve süratli haberleşme hizmeti sunulması, sunulan hizmetlerin kalitesinin, bilgi ve iletişim teknolojileri hizmetleri ile Ar-Ge faaliyetlerinin artırılması ve sektörde kamunun rolünün kademeli olarak azaltılması hedeflenmektedir. Türkiye ile BM arasında Eylül 2017'de imzalanan Ev Sahibi Anlaşması ve Mali ve Aynı Katkı Anlaşması çerçevesinde EAGÜ'lere, bilim, teknoloji ve inovasyon kapasitesini geliştirmeye yönelik destek vermek üzere BM Teknoloji Bankası kurulmuştur. 4 Haziran 2018 tarihinde, Kocaeli Gebze'de/MARTEK tesislerinde EAGÜ'ler için BM Teknoloji Bankası'nın açılışı gerçekleştirilmiştir. Bankanın kuruluşu, SKA alt hedeflerinden birinin (17.8 nolu) ilk defa gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir.¹⁷⁸ Türkiye'deki BM Teknoloji Bankası münhasıran EAGÜ'lere tahsis edilmiş tek BM kuruluşudur.

SKA 17.9 kapsamında gelişmekte olan ülkelerdeki kapasitenin geliştirilmesi için uluslararası işbirliklerinin artırılması hedeflenmektedir. Bu bağlamda, Türkiye Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği Altyapısının Geliştirilmesi Programı'nda EAGÜ'ler için kapasite geliştirme faaliyetlerinin artırılmasına yer vererek bu konudaki rolünü detaylı bir biçimde tanımlamaktadır. EAGÜ'lere yönelik Eğitim Alanında Bilgi ve Tecrübe Paylaşım Programı ve Nitelikli Uzman Personelin Yurtdışı Görevlendirmesinde Yaşanan Sorunların Giderilmesi gibi eylem planları ile bu hedefin gerçekleşmesine yönelik somut adımlar atılmıştır.¹⁷⁹

Türkiye'nin EAGÜ'lere verdiği önemin bir göstergesi olarak Dışişleri Bakanlığı, TİKA ve Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın (SBB) yerel paydaşı olduğu Türkiye-UNDP Ortaklık Programı'nın 2. fazında Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Angola, Laos, Benin ve Ruanda'da Türkiye'nin aktardığı fonlar UNDP ülke ofisleri tarafından kullanılarak

---

¹⁷⁷ TC Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu, Ankara: 2019, 251-268.

¹⁷⁸ Ibid. ve TC Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Kalkınma İşbirliği : Genel Özellikleri ve En Az Gelişmiş Ülkelere Yönelik Yaklaşımı, <https://www.mfa.gov.tr/turkiyenin-kalkinma-isbirligi.tr.mfa>

¹⁷⁹ TC Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu, Ankara: 2019, 251-268.

ülkemin EAGÜ'ler nezdinde görünürlüğüne katkı veren kalkınma projelerine dönüştürülmüştür.

5-9 Mart 2023 tarihleri arasında Doha'da düzenlenen BM EAGÜ 5. Konferansı'na katılan Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu EAGÜ için küresel ortaklığın önemine atıfla küresel ekonomik ve finansal sistemin yarattığı eşitsizliklerin giderilmesi ve EAGÜ'lerin geride kalmamasının güvence altına alınmasının gerekliliğini belirtmiş, bu konunun ülkemiz için önemini bir kez daha vurgulamıştır.¹⁸⁰

2.2.2.2. Bilim, Teknoloji ve İnovasyon Alanlarında Çok Taraflı İşbirliği Faaliyetleri

Türkiye, SKA 17.6 bağlamında en kapsamlı uluslararası organizasyon haline gelmiş, Güney ağırlıklı gündeme sahip, bilimsel ve teknolojik girişimlere personel, teknoloji transferi ve danışmanlık sağlayan ve Güney ülkeleri ile Kuzey ülkelerini işbirliği için bir araya getiren Güney'de Sürdürülebilir Kalkınma için Bilim ve Teknoloji Komisyonu'nun (COMSATS) bir üyesidir.¹⁸¹ Ayrıca ülkemizin, Yapay Zeka Küresel Ortaklığına (GPAI- Global Partnership on Artificial Intelligence) üyelik başvurusu 22 Kasım 2022'de kabul edilmiştir.¹⁸²

Türkiye'nin bilim ve teknoloji alanında çok taraflı işbirliğini yürüten TÜBİTAK, Türkiye Araştırma Alanı (TARAL) aktörlerinin uluslararası arenadaki görünürlüğünü ve etkinliğini artırmak adına faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu anlamda, AB Çerçeve Programları ve ikili-çoklu işbirliği projeleri dâhil olmak üzere tüm uluslararası işbirliği faaliyetleri "bilim diplomasisi" kapsamında yürütülmektedir.¹⁸³

Bilim ve teknoloji alanındaki çok taraflı işbirliklerinden etkin bir şekilde yararlanılması için dış politika ile uyumlu olarak, ikili işbirliklerinin yanı sıra, hükümet veya kurum düzeyinde üye olunan çok taraflı uluslararası kuruluşların (Era-Net, PRIMA, Belmont, Ufuk Avrupa benzeri yapılar) faaliyetlerine aktif bir şekilde katılım sağlanmakta, bu sayede bu kuruluşlar bünyesindeki etki pekiştirilmekte, bazılarının toplantılarının Türkiye'de düzenlenmesi

---

¹⁸⁰ Foreign Minister of Türkiye, Mevlüt Çavuşoğlu's Speech at 5th UN Conference on the Least Developed Countries, 5 March 2023, <https://www.un.org/ldc5/official-meetings/general-debate> – Konuşma Tam Metin:

https://statements.unmeetings.org/statements/14.0485/2023030509000000/KHa6UfgT0sn8/7Qvk5xGSKzXV_en.pdf

¹⁸¹ TC Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu, Ankara: 2019, 251-268.

¹⁸² GPAI – Yapay Zeka ile önceliklere ilişkin en son araştırmaları ve uygulamaları desteklemek suretiyle yapay zeka alanında teori ve uygulama arasındaki boşluğu kapatmayı amaçlayan çok paydaşlı girişim. TC Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin GPAI Üyeliği Hakkında No:350, 23 Kasım 2022.

¹⁸³ 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna İlişkin TÜBİTAK Bilgi Notu. Bu bölümde aktarılan bilgilerin tamamı söz konusu nottan alınmıştır.

sağlanarak hem gelişmeleri yakından takip edebilme hem de yönlendirebilme fırsatı yakalanmaktadır. Söz konusu bu kuruluşlar aracılığı ile de yüzden fazla ülkeden araştırmacı ile işbirliği geliştirilmesine olanak sağlanmaktadır.

AB ile bilimsel ve teknolojik alanlarda ilişkilerin artırılması amacıyla AB Çerçeve Programlarına katılım sağlanmaktadır. Bu hedef kapsamında; AB Çerçeve Programları'na ilişkin faaliyetler sürdürülmektedir. AB ile bilim ve araştırma alanındaki işbirliği politika düzeyinde de sürdürülmektedir. AB ile olası işbirliği alanları ve yenilikçilik ekosistemlerinin entegrasyonu, AB Komisyonu ile teknik düzeyde düzenli olarak gerçekleştirilen 5 No'lu Yenilikçilik Alt Komite toplantılarında ele alınmaktadır. Ayrıca, AB ile Türkiye arasındaki ilk Yüksek Düzeyli Bilim, Araştırma, Teknoloji ve Yenilikçilik Toplantısı Kasım 2022'de Brüksel'de gerçekleştirilmiş olup, ikinci toplantının 2023 yılında ülkemizde gerçekleştirilmesi düşünülmektedir. Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan 2022 Yılı Türkiye Raporu Bilim ve Araştırma Faslı kapsamında, Türkiye'nin bilim ve araştırma alanındaki hazırlıklarının ileri düzeyde olduğu ve raporlama döneminde, özellikle 2021-2027 dönemi için Ufuk Avrupa ortaklık anlaşmasının imzalanmasıyla birlikte, iyi bir ilerleme kaydedildiği belirtilmiştir.

Bilim ve teknoloji odaklı işbirlikleri içinde BM Teknoloji Bankası ile yürütülmekte olan işbirlikleri öne çıkmaktadır. EAGÜ'lerde teknoloji transferi ve insan kaynağının geliştirilmesi vesilesiyle EAGÜ'lerde Bilgi Teknolojileri ve Yazılım (BTY) kapasitesinin artırılmasını hedefleyen Banka'ya sağlanan mali katkının yanı sıra 2022 yılında proje tabanlı işbirliği de başlatılmıştır. Banka'nın EAGÜ'lerde Deneyap Atölyeleri'nin kurulmasını hedefleyen Technology Makers Lab Projesine aktif bir şekilde destek sağlanmaktadır.

OECD ile işbirliğine de Bilim ve Teknoloji Politikaları Komitesi (CSTP) bağlamında aktif bir şekilde devam edilmektedir. Projelere katılım söz konusu olduğunda etkinlik bazında masrafların karşılanması ve toplantılara katılan temsilcilerin katılım masraflarının karşılanması gibi aynı katkılar sağlanmaktadır. CSTP'nin altında yer alan NESTI (BTY İstatistikleri Ulusal Uzmanları), TIP (Teknoloji ve İnovasyon Politikaları), BNCT (Biyo, Nano ve Yakınsayan Teknolojiler) gibi daimi çalışma gruplarına da katılım sağlanmaktadır. OECD Bilim, Teknoloji ve Yenilik Direktörlüğü (DSTI) altında yer alan komitelerin çok yıllık çalışma temalarına bağlı olarak projeler ve çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalarda ülkelerdeki yenilikçi politika araçları (destek ve teşvik mekanizmaları, yönetim mekanizmaları gibi) sunulmaktadır. Türkiye'deki uygulamalar da bu raporlarda vaka analizi ve iyi örnek olarak yer almaktadır.

Kısa sürede ticarileşebilecek, yoğun Ar-Ge ve İnovasyon içeren sivil amaçlı fikirlerin uluslararası işbirliği ile hayata geçirilmesini teşvik eden bir platform olan EUREKA'da Türkiye, kurucu üye olarak 1985 yılından bu yana yer almaktadır. Öncelikle sanayi-sanayi işbirliğine odaklanan platformda üniversiteler ve araştırma enstitülerinin de projelere katılma imkânı bulunmaktadır. Bu kapsamda farklı ihtiyaçlara binaen ihdas edilmiş destek mekanizmaları sayesinde gerek KOBİ, gerek büyük işletme gerekse üniversitelerimizin kolaylıkla küresel çapta ikili ve çok taraflı projelerde yer almaları sağlanmaktadır. Kırk beşten fazla üyeye sahip olan EUREKA'nın 2023-24 yılları arasında dönem başkanlığını ülkemiz yürütecektir. Bu hususun, BTY alanlarındaki ülkemiz stratejik öncelikleri ve bölgesel odaklı işbirlikleri açısından, Türkiye'nin uluslararası işbirliği imkânlarını artıracığı düşünülmektedir.

Türkiye'nin Uluslararası Gen Mühendisliği ve Biyoteknoloji Araştırma Merkezi (ICGEB)'ne üyeliği çerçevesinde, her yıl Ortak Araştırma Projesi Programı (CRP) ile Erken Kariyer Geri Dönüş Desteği Programı (ECRG) kapsamında proje destekleri alma imkânı bulunmaktadır. Türk araştırmacılar ICGEB tarafından yürütülen burs ve etkinlik desteklerine de başvurabilmektedir. ICGEB'in yanı sıra yaşam bilimleri alanında öncü çalışmalar yapmış bilim insanları, 1964 yılında Avrupa Moleküler Biyoloji Örgütü (EMBO-European Molecular Biology Organization)'nü oluşturmuştur. 1969 yılında ise yirmi dört ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen Avrupa Moleküler Biyoloji Konferansı (EMBC-European Molecular Biology Conference) yıllık yaklaşık 17 milyon Avro bütçesiyle genç bilim insanlarına EMBO bilimsel araştırma ve dolaşım destekleri vermektedir. EMBO'ya Türkiye de üye olmuştur. Üyelik amacı, Avrupa bilim potansiyelini geliştirme sürecinde uluslararası işbirliğini geliştirmek, ülkemiz bilim insanları için eğitim, işbirliği ve bilimsel araştırma imkânları kazandırmak, Türkiye'nin moleküler biyoloji ve genetik bilimi düzeyini artırmak ve ülkemizin uluslararası bilim arenasında yer almasını sağlamaktır.

Uluslararası Bilimsel Kuruluşlar Örgütü (ANSO) ile ilişkiler çerçevesinde ANSO tarafından düzenlenen eğitim, burs ve ortaklı projelerin desteklenmesine yönelik programlara ilgili araştırmacılar yönlendirilmektedir. ANSO Yönetim Kurulu üyeleri arasında yer alan TÜBİTAK ile Dünya Bilimler Akademisi (TWAS) arasında 2022 yılında bir anlaşma imzalanmış olup ilk ortak çağrıya çıkmıştır. Gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerden araştırmacıların Türkiye'de bulunan bir kamu veya vakıf üniversitesinin uygun bir bölüm, enstitü ve laboratuvarında ya da TÜBİTAK Araştırma Merkez ve Enstitülerinde çalışmasına imkân sağlanacaktır.

1971 yılında kurulmuş olan Bilim ve Teknolojide Avrupa İşbirliği Kuruluşu (European Cooperation in Science and Technology- COST Association); Avrupa çapında kendi alanlarında uzman bilim insanlarını COST Aksiyonu adı verilen bilimsel ağlarda bir araya getirmeyi ve bu sayede ulusal alanda çalışmalarını sürdüren bilim insanlarını uluslararası alana taşımayı amaçlayan bir kuruluştur. Türkiye Kuruluşun kurucu üyeleri arasında yer almaktadır. 31 Aralık 2022 itibarıyla yürürlükte olan 275 Aksiyonun 272'sine dâhil olunmuştur. Yürürlükteki Aksiyonlarda yer alan araştırmacılarımızın oranı %98'e tekabül etmektedir. Tüm Aksiyonlarda görevli Yönetim Komitesi üyelerimizin toplam sayısı ise 502'dir.

2.2.2.3. Tarım ve Gıda Güvenliği Alanlarında Çok Taraflı İşbirliği Faaliyetleri

Türkiye'nin tarımsal hasıla açısından AB ülkelerini geride bırakması ve dünyada ilk on ülke arasında yer alması gerçeğinden yola çıkarak, gıda güvenliği ve tarım alanında faaliyet gösteren bölgesel ve uluslararası kuruluşlarda etkin bir rol üstlenmek adına Tarım ve Orman Bakanlığı'nın öncülüğünde FAO, IFAD, EİT, KEİ ve G-20 gibi birçok uluslararası ve bölgesel kuruluş nezdinde çeşitli girişimler yapılmaktadır.¹⁸⁴

Daha önce de değinildiği gibi Türkiye'nin FAO Orta Asya Alt Bölge Ofisine ev sahipliği yapmasıyla birlikte önce gıda ve tarım alanında FAO-Türkiye Ortaklık Programı (FTPP) ardından Ormancılık Alanında İşbirliği Programı (FTFP) uygulamaya koyulmuştur. FTTP, Ofisin kapsadığı ülkelerde gıda güvenliğinin sağlanması, yoksulluğun azaltılması, orman ve ağaç kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi alanlarında aktif işbirliğine yönelik maddi, finansal ve işlevsel işbirliği öngören çerçeve programdır. İki dönem boyunca süren FTTP-I ve FTTP-II programlarıyla, FAO'nun ilgili konularda uzmanlığı ve hizmetlerinin ülke ve alt bölgeye ulaşımı kolaylaştırılmıştır. FTTP ve FTFP programlarının devamlılığı, tarım ve ormancılık, gıda güvenliği ve güvenilirliği alanlarında, hem ulusal hem de bölgesel anlamda Türkiye'nin etkinliğine ve görünürlüğüne olumlu katkı sağlayacaktır.¹⁸⁵

Türkiye'nin EİT ve KEİ ile gıda ve tarım alanında yürüttüğü etkin çalışmalar doğrultusunda, EİT Gıda Güvenliği Bölgesel Koordinasyon Merkezi (ECO-RCCFS) ve KEİ Sürdürülebilir Gıda Sistemleri Merkezi (BSEC-CSFS), Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde,

---

¹⁸⁴ 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna İlişkin TC Tarım ve Orman Bakanlığı Bilgi Notu. Bu bölümde aktarılan bilgilerin bir bölümü bilgi notundan derlenmiştir.

¹⁸⁵ 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna İlişkin TC Tarım ve Orman Bakanlığı Bilgi Notu.

alanında uzman personelle faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Söz konusu işbirlikleri sürdürülebilir tarımsal üretim, gıda güvenliği ve güvenilirliği konularındaki bilgi ve tecrübelerimizi, bölge ülkeleri nezdinde görünür kılmak ve etkinliğimizi artırmak adına önemlidir.

2015 yılında Türkiye'nin G-20 dönem başkanlığında tarım alanında ana tema olarak belirlenen 'Gıda Kayıp ve İsrafı' sorunu ile mücadele edebilmek için Türkiye'nin girişimi ile Gıda İsraf ve Kayıplarının Ölçülmesine Yönelik Teknik Platform oluşturulmuştur. Bu platform, uluslararası kuruluşlar, kalkınma bankaları, STK'lar ve özel sektör gibi farklı alanlardaki paydaşları içeren işbirliği ve bilgi paylaşım ağı olarak çok taraflı işbirliğine katkı sağlamaktadır.¹⁸⁶ FAO ile işbirliği içinde başlatılan 'Gıdanı Korumaya Sahip Çık' kampanyası çerçevesinde uluslararası çalışmalar da yürütülmekte ve çok taraflı işbirliğinde yeni alanlar yaratılmaktadır.¹⁸⁷

Türkiye'nin uzun yıllardır bölgesel ve küresel gündeme taşıma gayretinde olduğu sürdürülebilir gıda sistemleri, gıda kayıp ve israfıyla mücadele ve tarımsal inovasyon alanında tecrübe paylaşımı gibi konuların, küresel gündem içerisinde vazgeçilemeyecek öncelik alanları haline gelmesi, bu yöndeki ulusal ve uluslararası çabaları daha da güçlendirerek devam ettirmesi yönünde teşvik etmektedir. Bu doğrultuda gıda, tarım, kırsal kalkınma, iklim değişikliğiyle mücadele vb. konuların, gerek ulusal, gerekse uluslararası mecrada temel gündem konuları arasında yer alması ve bu konulardaki öncü girişim ve çalışmaların devam etmesi büyük önem arz etmektedir.¹⁸⁸

Türkiye'nin gıda güvenliği konusunda çok taraflı işbirliğine verdiği önemin ve aktif politikalarının önemli göstergelerinden biri Karadeniz Tahıl Girişimi'dir. BM, Ukrayna tahılının ihraç edilememesinin ciddi boyutlara taşıdığı küresel gıda krizinin etkilerinin azaltılması amacıyla, Ukrayna tahılının Karadeniz üzerinden güvenli biçimde ihraç edilmesine yönelik bir plan hazırlamış; sözkonusu planın hayata geçirilebilmesi için de ülkemizin yardımlarını talep etmiştir. Uzun diplomatik çabalar neticesinde nihai hale getirilen "Ukrayna Limanlarından Tahıl ve Gıda Ürünlerinin Güvenli Sevkiyatına İlişkin Girişim" başlıklı belge,

---

¹⁸⁶ TC Tarım ve Orman Bakanlığı, 'G20 Gıda İsraf ve Kayıplarının Ölçülmesine Yönelik Teknik Platformun Açılışı Yapıldı', 16.12. 2015, <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Haber/94/G20-Gida-Israf-Ve-Kayıplarının-Olcumlenmesine-Yonelik-Teknik-Platformun-Acilisi-Yapildi>

¹⁸⁷ TC Tarım ve Orman Bakanlığı, 'Gıdanı Korumaya Sahip Çık' Kampanyası Guinness Rekoru Kırdı', 30.06.2021, <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/5033/Gidani-Koru-Sofrana-Sahip-Cik-Kampanyasi-Guinness-Rekoru-Kirdi>

¹⁸⁸ 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna İlişkin TC Tarım ve Orman Bakanlığı Bilgi Notu.

22 Temmuz 2022 tarihinde İstanbul'da imzalanmıştır (Rusya, kendi tahıl ve gübresinin ihracının önündeki engellerin kaldırılması amacıyla, Tahıl Girişimiyle aynı gün BM ile ayrı bir mutabakat muhtırası imzalamıştır). Anlaşma Ukrayna'dan tahıl ve diğer gıda maddeleri ihracatınının üç önemli limandan güvenli bir insani deniz yolu koridoru ile başlatılmasını sağlamıştır. Buradaki sevkiyatın yaklaşık %25'inin düşük ve orta gelirli ülkelere sevk edildiği göz önüne alındığında bu girişim küresel işbirliğinin devamı açısından daha da önem kazanmaktadır.¹⁸⁹

2.2.2.4. Çevre ve İklim Değişikliği Alanlarındaki Çok Taraflı İşbirliği Faaliyetleri

Türkiye küresel gündemdeki çevre sorunları, iklim değişikliği ve biyolojik çeşitlilik kaybıyla mücadelede işbirliği için öncü bir rol oynamaktadır. BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin uygulama aracı olan Paris Antlaşması 2021 yılında onaylanmış ve 2053 yılı Net Sıfır Emisyon hedefi ile Yeşil Kalkınma Vizyonu olarak ilan edilmiştir. Türkiye'nin Yeşil Mutabakat Eylem Planı'na ilişkin Cumhurbaşkanlığı Genelgesi 16.07.2021 tarihli ve 31543 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Genelge çerçevesinde, Eylem Planı kapsamında yer alan hedef ve faaliyetlerin Ticaret Bakanlığı koordinasyonunda ihdas edilen “Yeşil Mutabakat Çalışma Grubu” kapsamında kamu, özel sektör ve ilgili tüm paydaşlar ile etkin bir şekilde yürütülmesi planlanmaktadır. Türkiye “Daha Yaşanabilir Bir Dünya İçin Uluslararası İş Birliği” ilkesiyle net sıfır emisyon hedefine ulaşmaya ve iklim değişikliğiyle mücadele bilincinin geliştirilmesine katkı sağlamak üzere çok taraflı işbirliğini güçlendirmeyi hedeflemektedir.¹⁹⁰

Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, görev ve yetki alanının uluslararası gündemde gün geçtikçe daha fazla yer bulmasının da etkisiyle, çok taraflı işbirliği konusunda aktif rol alan bir kurumdur. G-20 bünyesinde gerçekleştirilen çevre ve iklim değişikliği çalışma grubu, OECD Çevre Politikaları Komitesi ve Kimyasallar Komitesinin koordinasyon çalışmalarını yürütmektedir. Taraf olunan uluslararası çevre anlaşmaları kapsamında odak noktalığı görevlerini yürütmekte ve uluslararası kuruluşların çevre ve iklim değişikliği ile bölgesel kalkınma ve şehircilik konularındaki çalışmalarına katkı sağlamaktadır. 27 Eylül 2022 tarihinde düzenlenen İklim Değişikliği ve Uyum Koordinasyon Kurulu (İDUKK) toplantısında,

---

¹⁸⁹ Birleşmiş Milletler Türkiye, ‘Karadeniz Tahıl Girişimi: Nedir ve neden dünya için önemlidir?’ 3 Ekim 2022; <https://turkiye.un.org/tr/201845-karadeniz-tah%C4%B1l-giri%C5%9Fimi-nedir-ve-neden-d%C3%BCnya-i%C3%A7in-%C3%B6nemlidir> (Erişim Tarihi: 3 Nisan 2023)

¹⁹⁰ Türkiye'nin Yeşil Kalkınma Devrimi, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, İstanbul:2021, s. 90, 107.

2026 yılında düzenlenmesi öngörülen BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) 31. Taraflar Konferansına (COP 31) Türkiye'nin ev sahipliği yapmaya aday olması konusu karara bağlanmıştır. Bu kapsamda, Dışişleri Bakanlığı nezdinde konuya ilişkin zemin yoklama faaliyetleri ve temaslara devam edilmektedir.¹⁹¹ Diğer taraftan Türkiye, iklim değişikliğiyle mücadelenin bilimsel ayağını yürüten Hükümetlerarası İklim Değişikliği Panelinin (IPCC) 60. Oturumuna ev sahipliği yapmak üzere adaylığını açıklamıştır. Daha önce de değinildiği gibi 2024 yılında BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin 16. Taraflar Konferansı'na (COP 16) ev sahipliği yapacaktır.¹⁹²

Akdeniz'in Deniz Ortamı ve Kıyı Bölgesinin Korunması (Barselona) Sözleşmesinin 22. Taraflar Konferansı 2021 yılının Aralık ayında Antalya'da gerçekleştirilmiş ve bu tarihten itibaren Türkiye iki yıllığına Barselona Sözleşmesi Büro Başkanlığı'nı devralmıştır. Büro Başkanlığı çerçevesinde ülkemizin bölgesel etkinliğinin artırılması amacıyla çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Bunlardan en önemlisi Barselona Sözleşmesi ve Akdeniz Eylem Planı çerçevesinde iklim değişikliği konusunda Türkiye'de yerleşik bir "Bölgesel Faaliyet Merkezi"nin kurulması yönündeki girişimdir. Söz konusu merkezin kurulması konusu Büro gündemine alınmış olup merkezin kurulmasına yönelik karar taslağının, 23. Taraflar Konferansında (COP 23) görüşülmek üzere hazırlanacağı öngörülmektedir.¹⁹³

Türkiye'nin küresel kalkınmada çevre gündemine sağladığı katkılardan biri olan Sıfır Atık Hareketi de çok taraflı işbirliği için yeni fırsatlar yaratan bir alan olarak değerlendirilmektedir. Cumhurbaşkanlığı himayelerinde 2017 yılında, çevre konularında farkındalığı artırmak, sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olarak atıkları kontrol altına alabilmek üzere başlatılan "Sıfır Atık" projesiyle 2035 yılında, geri dönüştürülebilir tüm atıkların %60'ının geri dönüştürülmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda BM II. Komiteye "Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemini İlerletmek Üzere Sıfır Atık Yaklaşımlarının Teşvik Edilmesi" başlıklı karar tasarısı 3 Ekim 2022 tarihinde sunulmuştur. Kararda, BM bünyesinde 3 yıl hizmet verecek bir danışma kurulu oluşturulması başta olmak üzere, 2023 yılında BM 77. Genel Kurul Başkanı tarafından üst düzeyli bir toplantı düzenlenmesi ve 30 Mart'ın her yıl kutlanmak üzere "Uluslararası Sıfır Atık Günü" ilan edilmesi ve tüm bu

---

¹⁹¹ 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna ilişkin TC Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Bilgi Notu. Bu bölümde aktarılan bilgilerin bir bölümü bilgi notundan derlenmiştir.

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Ibid.

faaliyetlerin, BM bütçesine yük getirmeyecek şekilde gönüllü katkılarla gerçekleştirilmesi, bu süreçte UNEP ve BM-Habitat'ın da yer alması önerilmiştir. Karar tasarısı, 14 Aralık 2022 tarihinde Genel Kurulda oydaşma ile kabul edilmiştir. Türkiye'nin sunduğu karara 105 ülke de ortak sunucu olmuştur.¹⁹⁴

Bu bölümde ortaya konulan tablo Türkiye'nin çok taraflı işbirliğinde etkin bir aktör olduğunu göstermektedir. Türkiye, geleneksel kalkınma işbirliği modellerinin ötesine geçerek geliştirdiği, "Türk tipi kalkınma işbirliği" modeliyle, ikili kalkınma işbirliği çabalarının yanı sıra, gerek geleneksel donörlerin, gerekse Güneyli donörlerin oluşturduğu çok taraflı platformlarda aktif olarak yer almakta olup etkin bir görünürlüğe sahiptir. Kalkınma işbirliği faaliyetinde, SKA gibi temel uluslararası gündemle de eşgüdümü sağlamaktadır.¹⁹⁵

Türkiye'nin çok taraflı yapılara sağladığı desteğin daha etkin olması, Türkiye'nin görüş ve önceliklerinin çok taraflı platformlarda temsil edilmesi açısından, verilen desteğin, SKA gibi uluslararası kabul görmüş prensipler ve mutabakat temelinde bir planlama çerçevesinde ele alınması önem taşımaktadır.

---

¹⁹⁴ TC Dışişleri Bakanlığı, Sıfır Atık Projesi , <https://www.mfa.gov.tr/sifir-atik-projesi.tr.mfa>

¹⁹⁵ 12. Kalkınma Planı Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Ülkemizin Öncelikleri Çalışma Grubu, 27.12.2022 Tarihli Birinci Toplantı Raporuna ilişkin TİKA Dış İlişkiler ve Ortaklıklar Dairesi Başkanlığı Bilgi Notu.

3. PLAN DÖNEMİ PERSPEKTİFİ

3.1. Türkiye'nin Çok Taraflı İşbirliği Sistemine Katkısının Artırılmasına Yönelik Hedefler

Bu bölümde Aralık 2022 ve Ocak 2023'te gerçekleştirilen Çok Taraflı İşbirliğinde Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye'nin Öncelikleri Çalışma Grubu toplantılarında belirtilen görüşler ve toplantı sonrası çalışma grubu üyesi kurum ve kişilerden gelen bilgi notlarından ve mülakatlardan faydalanılarak çok taraflı kalkınma sisteminde yükselen bir donör ülke olarak Türkiye'nin görünürlüğü artırması ve üstün taraflarını ortaya koyarak işbirliğinde daha etkin sonuçlara ulaşabilmesi için gereken stratejik, kurumsal, finansal ve beşeri hedefler ortaya konulmuştur.

Çalışma Grubu toplantısındaki görüşler sonucunda Türkiye'nin çok taraflı sisteme katkısını artırmak üzere plan hedefleri on başlıkta toplanmıştır:

1) Çok Taraflı İşbirliği Stratejisinin Oluşturulması

Çok taraflı kuruluşlarla işbirliği için hazırlanacak strateji ve eylem planları yoluyla, ülke, bölge, sektör önceliklerinin tespit edilmesi, çok taraflı yapıların sunduğu avantajlardan etkin şekilde faydalanılması için önem taşımaktadır. Türkiye'nin çok taraflı kalkınma sistemindeki rolüne, hedeflerine ve işbirliği yöntemlerine ilişkin bir stratejik çerçevenin oluşturulmasının Türkiye'nin mevcut katkısının daha etkin bir şekilde sürdürülmesi için fayda sağlayacağı dış paydaşlarla yapılan görüşmelerde de belirtilmiştir.¹⁹⁶ Oluşturulacak strateji, çok taraflı kuruluşlarla işbirliği içinde olan Türkiye'deki kurumların arasında koordinasyonu sağlamak, mükerrerlikleri önlemek ve sınırlı kaynakları etkin bir şekilde kullanmak açısından da yarar sağlayacaktır.

Mevcut durumda çok taraflı örgütlerle yapılan işbirliklerinde çok taraflı örgütlerin daha yönlendirici olduğu belirtilmiştir. Çok taraflı yapılarla işbirliği için geliştirilecek strateji çerçevesinde, bu örgütlerle ilişkilerde daha etkin ve yönlendirici olmak, bu platformları kazan kazan prensibinde Türkiye'nin kendi ekonomik ve siyasi hedefleri ile uyumlu hale getirmek mümkün olabilecektir. İşbirliğinde proje/program/faaliyetin ilk tasarım aşamasından itibaren birlikte hazırlandığı, rollerin ve sorumlulukların net olarak baştan belirlendiği projeler, çok daha etkin ve Türkiye'nin eşit söz sahibi ve yönlendirici olduğu şekilde yürütülebilmektedir.

---

¹⁹⁶ MOPAN Genel Sekreteri ile Çevrim İçi Mülakat, 25 Nisan 2023.

UNDP İstanbul Uluslararası Özel Sektör ve Kalkınma Merkezi Yetkilileri ile Mülakat, İstanbul, 9 Mayıs 2023.

Türkiye'nin belirleyeceği strateji çerçevesinde ortaya konacak öncelikler bağlamında, "Uluslararası Kuruluş-Türkiye Ortaklık Programı" gibi isimler adı altında, uluslararası kuruluşlarla ortak yapılan bazı program ve projelere finansal desteğin artırılacağı değerlendirilmektedir.

2) Üyesi Olunan Mevcut Uluslararası/Bölgesel Örgütlerle İşbirliğinin Geliştirilmesi

Türkiye'nin mevcut uluslararası sistemin temel kurumlarından BM ile ilişkileri çok taraflı sistemle işbirliğinde yapı taşlarından biridir. Her ne kadar BM reforma ihtiyaç duysa da bugünün dünyasında BM en kapsayıcı çok taraflı uluslararası kuruluş olma özelliğini sürdürmektedir. BM'nin küresel gündemin oluşmasında belirleyici rolünün devam ettiği göz önüne alınarak çeşitli konularda yürütülen reform vb. çabalarda¹⁹⁷ aktif rol üstlenilmesi, bu faaliyetlerin yönlendirilmesi ve oluşturulacak politikalarda belirleyici olunabilmesine katkı sağlayacaktır.

İstanbul'un BM merkezi haline getirilmesi vizyonu doğrultusunda BM kuruluşlarına İstanbul'da ev sahipliği yapılması ve mali destek verilmesi bu kuruluşlarda daha fazla Türk personelin istihdam edilebilmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda BM'ye yapılan zorunlu ve gönüllü mali katkıların devam etmesi ve mümkünse artırılmasında, reform çalışmalarına katkı sağlanmasında ve ihtisas kuruluşlarına ev sahipliği yapma politikasına devam edilmesinde fayda mülhaza edilmektedir. İstanbul'da UNDP ve diğer BM kuruluşlarının kurduğu merkezlere desteğin sürdürülmesinin Türkiye'nin küresel kalkınma gündemine fikri ve entelektüel katkıda bulunmasına olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

BM ile mevcut ilişkilerin korunup geliştirilmesi yanında AB'ye aday ülke olarak AB ile ilişkilerin güçlendirilmesi de çok taraflı kalkınma işbirliği açısından önem taşımaktadır. Türkiye AB üyeliğine aday bir ülke ve Gümrük Birliği ortağı olarak, AB Yeşil Mutabakat Planı kapsamında belirlenen kriterleri yerine getirmek üzere ekonominin tüm sektörlerini kapsayan köklü bir dönüşüm sürecini yakından takip etmektedir.¹⁹⁸ Türkiye'nin AB ile ilişkilerine ivme kazandırmak üzere demokrasi, kalkınma, güvenlik ve sosyo-kültürel/egitim alanlarını kapsayan yeni bir çok taraflı işbirliği modeli oluşturmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin AB ile Yeşil Mutabakat Planı çerçevesinde edineceği deneyimleri

---

¹⁹⁷ Türkiye'nin BM reformuna yönelik tezleri hakkında ayrıntılı bilgi için: TC Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, BM Reformu: Uluslararası İşbirliğine Yeni Bir Yaklaşım, 2022.

¹⁹⁸ Türkiye'nin Yeşil Kalkınma Devrimi, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, İstanbul:2021.

kalkınma işbirliğinde yeni işbirliği modelleri çerçevesinde değerlendirmesi mümkün olabilecektir.

G-20 gibi platformlarda Türkiye'nin yapıcı rol oynaması, Küresel Güney'de yer alan ve Türkiye'nin gözlemci statüye sahip olduğu örgütlerde ya da BRICS+ gibi platformlarda Türkiye'nin görünürlüğünün artırılması ve çok taraflı işbirliğinin geliştirilmesi için önem taşımaktadır. Ayrıca Türkiye'nin BM gibi uluslararası kuruluşlar ya da G-20 içerisinde MIKTA'ya ilişkin çeşitli toplantılar düzenlemeye devam etmesi fayda sağlayacaktır.

Ticaret alanında DTÖ ile ilişkilerin güçlendirilmesi ve burada da reform çalışmalarına destek verilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Başta anlaşmazlıkların halli organının yeniden işler hale gelmesi olmak üzere, başlatılan reform tartışmalarına Türkiye tarafından da aktif katılım ve destek verilmektedir. Bu bağlamda OECD ile ilişkilerin de öncelikli olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

İİT üyesi ülkelerle işbirliğinin geliştirilmesi bakımından, kuruluşundan bu yana ülkemizin daimi başkanlığını yürüttüğü ve sekreteryaya hizmetlerini üstlendiği İSEDAK kapsamında yürütülen program ve projelerin önemli rol oynadığı düşünülmektedir. İSEDAK çerçevesinde yürütülen çok taraflı program ve projeler ile kapasite geliştirme faaliyetlerinin derinleştirilerek devam etmesi faydalı olacaktır.

Uluslararası kuruluşlarla işbirliğimizin, fayda-maliyet dengesi bakımından gözden geçirilmesi ve özellikle uluslararası kuruluşlara ev sahipliği yapmamızın sağladığı katkıların ölçülebilir kriterle değerlendirilmesi mevcut kurumlarla işbirliğini geliştirmek açısından oldukça önemlidir. Bu doğrultuda, örneğin ev sahipliği yaptığımız kuruluşlarla gerçekleştirilen proje sayısı, işbirliği yapılan ülke sayısı, istihdam edilen Türk vatandaşı sayısı vb. objektif kriterlerle ilgili bakanlık/kurum/kuruluşlar tarafından her yıl değerlendirmelerde bulunulması ve uzun süre işbirliği geliştirilemeyen kuruluşların ofisleri ile bu hususların paylaşılarak gerekli adımların atılması önemli hususlardır.

Üyesi olunan mevcut kurumlarda Türk vatandaşların etkinliğini artırmanın bir yolu olarak uluslararası kuruluşlara finansal desteğin güçlendirilmesi gerekmektedir. Ancak her uluslararası örgütün işleyişinin farklı olması sebebiyle kurumlara finansal katkının güçlendirilmesinin görünürlüğe (personel sayısı artırma vb.) doğrudan etki etmeyebileceği de görülmektedir. Örneğin BM'nin bazı kuruluşlarında mali katkının artırılması gündemi belirleme gücüne etki ederken DTÖ, OECD gibi kuruluşlarda küresel güç siyaseti ekseninde

gruplaşmaların ve yapısal sorunların olduğu ve bunların da kolaylıkla finansal katkıyı artırarak düzeltilen bir durum olmadığı ortadadır. Her kuruma yapılan finansal desteğin kurumlarda Türk vatandaşlarına kariyer olanaklarını kolaylaştırmada doğrudan bir katkısı olmayabileceği belirtilmiştir. Bu nedenle stratejik bir vizyon belgesi doğrultusunda öncelik verilecek örgütlerin tespit edilmesi ve beşeri kapasitenin artırılmasına öncelik verilmesi düşünülebilecektir. Ayrıca uluslararası örgütlerde çalışan Türk personel sayısının ve buldukları pozisyonların haritalandırılması ve bu kurumlarda çalışan Türk vatandaşların desteklenmesi beşeri kapasitenin güçlendirilmesi açısından faydalı olacaktır.

Türkiye'nin üyesi olduğu çok taraflı kuruluşlarla bilim ve teknoloji alanındaki çok taraflı işbirliklerinden etkin bir şekilde yararlanılmasına yönelik çabaların devamında fayda görülmektedir.

Avrupa-Akdeniz Ortaklık sürecinde başından bu yana yer alan ve sürecin devamında Akdeniz için Birlik'in (AiB) de üyesi olan Türkiye'nin Akdeniz'de araştırma ve inovasyon işbirliklerinde etkinliğinin artırılması değerlendirilebilecektir. AiB bünyesinde ya da güdümünde kurulan stratejik öneme sahip araştırma ve inovasyon platformlarına (PRIMA-Akdeniz Bölgesinde Araştırma ve İnovasyon için Ortaklık Programı, Bluemed İnişyatifi gibi) dâhil olunarak Türk araştırmacılarının söz konusu platformlardan etkin bir şekilde yararlanması da bu kapsamda fayda sağlayacaktır. Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı/kurucusu olduğu/katılım sağladığı ama BTY anlamında kısıtlı fayda sağlanabilen D-8, İİT, EİT, COMSATS vb. yapılardan imkânlar dâhilinde daha etkin faydalanılması düşünülmelidir. Türkiye'de yaşam bilimleri alanında bilgi birikimi ve yetkinliğin artırılmasını teminen bu alandaki uluslararası üyeliklerden daha fazla yararlanılması faydalı olacaktır. ICGEB/EMBO/EMBC üyeliklerimiz vesilesi ile ülkemizin öncelikli tematik alanlarından bir tanesi olan yaşam bilimleri alanında; en güncel gelişmelere ve teknolojilere erişim sağlamak, uluslararası büyük ölçekli projelerle ortaklık kurmak, uluslararası alanda edinilen bilgi ve birikimin ulusal ekosistemde aktarımını gerçekleştirmek ve alanda nitelikli lisansüstü araştırmacılar yetiştirmek için etkin şekilde sürdürülmelidir.

İİT kapsamında farklı gelişmişlik seviyesine sahip olan ülkeler arasında kapasite geliştirme ve tecrübe paylaşımı gibi programların artırılması değerlendirilmelidir. Ülkemizin son yıllarda bilim ve teknoloji alanında yaptığı atılımlar göz önüne alındığında bu alanda üye ülkeler arasında stratejik işbirlikler geliştirebilmesi olanak dâhilindedir. Bu doğrultuda,

ülkemizin de üyesi olduğu ve İİT üyesi ülkelerin bilim ve teknoloji kapasitesini geliştirmek amacıyla çalışmalar yürüten Bilim ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi (COMSTECH) ile işbirliğimizin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

3) Çok Taraflı Kuruluşlarla Yeni İş Birlikleri Geliştirilmesi

Ülke /Bölge ve Tema Önceliklerinin Belirlenmesi

Türkiye'nin üyesi olduğu mevcut kurumlarla ilişkilerini geliştirmesinin yanında değişen jeopolitik ve ekonomik konjonktüre göre ilgisini yoğunlaştırabileceği coğrafyalardaki örgütler ve kalkınma işbirliğini yoğunlaştırabileceği özgün alanlar/temaların şu şekilde belirlenebileceği düşünülmektedir:

- i. Türkiye'nin İslam Dünyası ve Türk Dünyası ile son yıllarda geliştirdiği ilişkilerin stratejik önemi göz önüne alındığında TDT ve İİT gibi kuruluşların kapsadığı coğrafyalar ile Asya-Pasifik ve özellikle de Afrika'nın işbirliği alanları açısından önceliklendirilmesi.
- ii. Bölgesel işbirliklerinde daha fazla verim elde etmek üzere D-8'deki ülkeler arası sektörel dağıtımın diğer bölgesel ekonomik işbirliği teşkilatları açısından iyi bir örnek olabileceği düşünülerek bahsedilen bu örgütlerle tematik alanlar ve somut proje odaklı işbirliğine odaklanılması.
- iii. EİT, D-8 ve KEİ gibi üyesi olduğumuz bölgesel kuruluşlar bünyesinde kuruluş amaçlarının dışına taşan pek çok alanda faaliyetlere girişilmesinin odak kaybına sebebiyet verdiği görülmektedir. Bu sebeple bu kuruluşların amaçları doğrultusunda ve ilerleme katedilebilecek somut işbirliği alanlarında faaliyetlerde bulunmasının teşvik edilmesi.
- iv. Yeniden Asya Girişiminin öncelikleri arasında, Güneydoğu Asya ülkeleri ve bu çerçevede, Sektörel Diyalog Ortaklığı statüsüne sahip olduğumuz ASEAN ile ilişkilerin her alanda derinleştirilmesi.
- v. İslam ülkeleriyle ekonomik ve ticari işbirliği kapsamında İSEDAK bünyesinde yürütülen program ve projelerin kalkınma perspektifiyle genişletilip derinleştirilmesi.

Bu çerçevede Türkiye'nin çok taraflı kalkınma sistemine katkısını yoğunlaştırabileceği ve ÇG toplantısında öne çıkan alanlar/temalar şu şekildedir:¹⁹⁹

- Teknoloji: Dijitalleşme, Yapay Zeka, Teknolojik İnovasyonlar
- İklim Değişikliği ve Avrupa Yeşil Mutabakatına Uyum

---

¹⁹⁹ Bu tematik alanlar sıralaması öncelik belirtmemektedir.

- Çevre: Döngüsel Ekonomi, Biyolojik Çeşitliliğin Korunması, Kirliliğin Önlenmesi
- Afete ve İklim Değişikliğine Dayanıklı Şehirler
- Biyoçeşitlilik
- Enerji: Yeşil Enerji, Yenilenebilir Enerji
- Sürdürülebilir Gıda Sistemleri
- Finans / İslami Finans ve Etki Finansmanı
- Kadınların Güçlendirilmesi Odaklı Gündemler
- Gençlik Odaklı Gündemler
- İnsani Yardım
- Bilgi ve Deneyim Paylaşımı
- Göç Yönetimi
- Düzensiz Göçle Mücadele
- İstihdam/ Beceriler

Yeni İş Birliği Yöntemleri ve Finans Araçlarının Geliştirilmesi

Türkiye'nin çok taraflı işbirliğinde yeni yöntemler ve bunları destekleyici finans kaynağını sağlayabilmesi için son yıllarda küresel kalkınma gündemindeki dönüşümün ışığında STK'lar, devlet kurumları ve özel sektör arasındaki işbirliğinin artırılarak etkin şekilde kullanılması faydalı olacaktır. Uluslararası düzeyde görev yapabilecek kapasiteye sahip STK'lar ve özel sektör kuruluşları tespit edilerek oluşturulması önerilen strateji kapsamındaki eylem planı ile çok taraflı yapılarla işbirliğindeki projelere dâhil olmaları teşvik edilmelidir.

Son dönemde tüm dünyada yazılım, teknoloji ve e-ticaret alanlarındaki şirketler ve start-up'lar hızla gelişmekte ve dünyanın bir çok yerinden kurumsal ve bireysel yatırımcıları çekmektedir. Son iki yılda Türkiye'deki start up'lar 3 milyar dolar tutarında yatırım çekmiştir. Her kamu kurumunun görev ve sorumluluk alanına giren konularda birçok start-up çalışması olması sebebiyle, kamu kurumlarının da start up girişimlerine destek olması ve beraber çalışması, yurtdışından gelecek yatırımların büyüklüğünü artırmasına yardımcı olabilecektir. Bu bağlamda örneğin KOSGEB'in, AB tarafından oluşturulan Avrupa İşletmeler Ağı ile İşletmelerin ve KOBİ'lerin Rekabet Edebilirliği Programı'ndan (COSME) kaynaklı tecrübesinden faydalanarak, Türkiye'nin öncülüğünde TDT, İİT vb. kurumları bünyesinde tecrübe paylaşımına, işletmelerin eşleşmesine (B2B), işletmelerin uluslararasılaştırılmasına ve

tedarik zinciri bağının güçlendirilmesine hizmet edecek bir işletmeler ağı kurulmasında fayda görülmektedir.

Yine bu çerçevede, üyesi olduğumuz TDT ve İİT ile birlikte yakın coğrafyamızda iyi ilişkilere sahip olduğumuz ülkelerle ortak bir girişim sermayesi fonu kurulması ve bu fonun katılımcı ülkelerdeki yerel ve çok taraflı girişimlere fon sağlaması, çok taraflı işbirliklerini siyasi alandan ekonomik alana genişletmesi noktasında fayda sağlayacaktır.

Öte yandan TİKA kurulduğu günden bu yana yapmış olduğu yardımların tamamını hibe temelli yapmakta olup şimdiye kadar yüz milyonlarca dolar tutarında hibe niteliğinde yardım yapmıştır. Fakat artık günümüzde hibe temelli yardım modelinin sınırlarına ulaşılmıştır. Yeni finansal kurumlar oluşturulması ile hem kalkınma yardımları uzun vadede kendisini finanse edecek hem de daha büyük altyapı projelerine rahatlıkla finansman ayrılacaktır. Yurtdışı örneklere bakıldığında (JICA, AFD, KfW) yardım niteliğini haiz tavizli kredilerin ülkelerin Eximbankları tarafından değil kalkınma yardımı yapmak üzere kurulmuş ihtisas bankaları veya kuruluşlarınca verildiği görülmektedir. İhracat destek kuruluşlarının yanı sıra pek çok ülkenin farklı ve daha geniş bir alanda faaliyet gösteren ve Kalkınma Finans Kuruluşları (KFK-Development Finance Institutions-DFI) olarak tabir edilen kalkınma bankaları bulunmaktadır. Bu tür kalkınma bankalarının misyon ve kuruluş amaçları incelendiğinde hem milli kalkınma bankalarından (National Development Banks) hem de ülkelerinde faaliyet gösteren ihracat destek kuruluşlarından ayrıştığı görülmektedir.²⁰⁰ Son dönemde bu bankaların gerek sayısının gerekse finanse ettikleri işlem hacminin ciddi miktarda artış gösterdiği bilinmektedir.

Bu çerçevede çok taraflı işbirliklerinde istifade etmek üzere, uluslararası düzeyde hizmet verecek ulusal ölçekte bir finans kurumuna ihtiyaç bulunmaktadır. Hizmet düzeyi bakımından uluslararası nitelik taşıyacak bu uluslararası finans kurumu (IFI) veya kurumlarını oluşturarak bu kurum/lardan danışman olarak faydalanılması da yeni işbirliği yöntemlerine gereken finansman desteğini sağlayacaktır. Türkiye donör ve/veya alıcı ülke olarak, çok taraflı işbirlikleri tarafından desteklenen kalkınma işbirliği projelerinde yer almaktadır. Alıcı olduğumuz projelerde, uluslararası kurumlar tarafından danışmanlık yapmak üzere IFI'lar görevlendirilmektedir, ancak bu IFI'ların proje tutarının yüzde onlara kadar ulaşan giderleri proje bütçesinden kesilmekte, dolayısıyla, ülkemizce faydalanılan tutar azalmaktadır. Ayrıca,

---

²⁰⁰ Bu kurumlar ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bakınız: International Financial Consulting Ltd and Institute for Trade and Innovation, Study on Convergence of Development Finance and Export Finance, Final Report, 20 November 2019.

IFI'lar, projelerin uygulanması sonucu ortaya çıkan çıktıları kendi eko-sistemlerine dolaylı olarak transfer etmektedir. Ülkemizin donör olduğu çok taraflı ya da iki taraflı işbirliklerinde ise, ülkemiz tarafından kurulmuş yerli/ulusal bir IFI olmadığı için, yürütülen projelerin; proje öncesi değerlendirilmesi, uygulama aşamasında ihtiyaç duyulabilecek müşavirlik hizmetlerinin verilmesi, proje çıktılarının değerlendirilmesi ve projeden elde edilecek tecrübelerden benzer projeler için iyi uygulama örneklerinin elde edilmesi gibi faydalar sağlanamamaktadır.

Yukarıda değerlendirilen ve uluslararası düzeyde hizmet verebilme potansiyeline sahip ulusal finans kurumunun fon kaynaklarının nereden ve yaklaşık ne tür maliyetler ile temin edileceği hususunun netleştirilmesinin, hem kalkınma yardımlarına ilişkin strateji oluşturulmasında hem de bu stratejilerin planlanması ve sürdürülebilir bir şekilde hayata geçirilmesinde belirleyici rol oynayacağı değerlendirilmektedir.

Yeni işbirliği yöntemleri için finans kaynaklarını etkin kullanmada EİT Ticaret ve Kalkınma Bankası (ECOBANK), Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası (BSTDB), IsDB gibi bankalar ile TDT bünyesinde yeni kurulan Türk Yatırım Fonu tarafından sağlanan kredi imkânlarından daha fazla fayda sağlanmasını teminen bilgilendirme/tanıtım çalışmalarının artırılması faydalı olacaktır. 4 Kasım 2022 tarihinde oluşturulan Türk Devletleri Banka Birlikleri Konseyi bünyesindeki işbirliğinin geliştirilmesi Türkiye'nin işbirliğinde öncelik vereceği coğrafyalar için gereken finansman desteğini güçlendirmek açısından önemlidir.

4) Etkin Çok Taraflı İşbirliği için Uluslararası Ticari İlişkiler Geliştirilmesi

Türkiye'nin kalkınma yardımlarını hibe odaklı bir yaklaşım yanında uzun vadede ticari ilişkilerini güçlendirmesine nasıl katkı sağlayabileceğine yönelik planlama yapmasında fayda görülmektedir. Türkiye'nin DTÖ ile ilişkilerini geliştirmesinin yanında bölgesel ve ikili ticaret ilişkilerini dönüşen uluslararası sistemin koşullarına göre çeşitlendirmeye devam etmesi de fayda sağlayacaktır.

Türkiye çok taraflı ticaret sisteminin önemli bir ayağı olan DTÖ ile ilişkilerini güçlendirmeye önem atfetmekle birlikte küresel ticaretteki gelişmelere paralel olarak ikili ticaret anlaşmaları yanında bölgesel işbirlikleri çerçevesinde tercihli ticaret anlaşmaları da yapmaktadır. Doha kalkınma raundu olarak başlanan yeni çok taraflı ticaret müzakereleri belli alanlarda akamete uğraması sebebiyle tıkanmış durumdadır. Türkiye'nin de dâhil olduğu gelişmekte olan ülkelerin önünü açacak politikalar üretilmesine katkı sağlamaya devam edilmesi faydalı olacaktır. Bu noktada Asya-Pasifik Ülkeleri ile Ticari ve Ekonomik İlişkileri

Geliştirme Stratejisi açısından, 2019 yılında başlatılan “Yeniden Asya Girişimi ” önemli bir adım teşkil etmektedir.

Kırk yılı aşkın süredir uygulamakta olduğu dışa açık, ihracat odaklı ekonomi modeli çerçevesinde, küresel ticaret sistemine entegre bir ülke olarak Türkiye, uluslararası pazarlardan daha fazla pay almasını sağlamaya yönelik yaygın ve etkin ticaret diplomasisi faaliyetlerini ikili, bölgesel ve çok taraflı düzeyde etkin şekilde uygulamaktadır. 2022 yılı Temmuz ayında, On Birinci Kalkınma Planı, İhracat Ana Planı, Orta Vadeli Program, Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı çerçevesinde uygulamaya konulan “Uzak Ülkeler Stratejisi” de bu anlayışın bir yansıması niteliğindedir. Anılan Strateji ile birlikte, Türkiye’ye 2.500 km’den uzakta, dünyadan ithalatı 60 milyar doların üzerinde olan ve ithalatından Türkiye’nin aldığı payın %1’in altında olduğu 18 ülke, alternatif ve yeni odak pazarlar olarak tespit edilmiş bulunmaktadır. Strateji kapsamında, Çin başta olmak üzere, Asya-Pasifik Coğrafyasına dâhil ülkeler de bulunmaktadır.²⁰¹

İSEDAK bünyesinde de üye ülkeler arasındaki ekonomik ve ticari işbirliğinin geliştirilmesine yönelik yoğun çalışmalar yürütülmektedir. Bu çerçevede, Tercihli Ticaret Anlaşması 1 Temmuz 2022 itibarıyla hayata geçirilmiş olup işbirliği kapsamının genişletilmesine yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Yine İslami finanstan ulaştırmaya, tarımdan turizme pek çok alanda üye ülkeler arasında kapasite geliştirmeye ve ortak politikalar geliştirmeye yönelik faaliyetler yürütülmekte ve projelere destek sağlanmaktadır.

Türkiye, ayrıca, aktif Serbest Ticaret Anlaşması (STA) gündemiyle, dünyanın farklı coğrafyalarına en elverişli koşullarla ihracat yapabilmenin önünü açma çabalarına devam etmektedir. Bu kapsamda, mevcut yirmi iki STA’ya ilave olarak sanayide rekabetçiliğin güçlendirilmesi ve yabancı sermaye girişlerinin artırılmasını sağlayacak, yeni nesil STA’ların akdine yönelik müzakereler de ticaret diplomasisi alanında etkin araçlar arasında yer almaktadır.

DTÖ’nün yanısıra, G-20, OECD gibi uluslararası örgütler ve oluşumlar ile ülkemizin de üyesi bulunduğu KEİ, İİT, D-8 ve EİT gibi “bölgesel” oluşumlar özellikle kriz ortamlarında giderek önem kazanmakta, sürdürülecek ticaret diplomasisi faaliyetlerinin yeni ve etkin bir bakış açısıyla ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Uluslararası ve bölgesel örgütler kapsamında

---

²⁰¹ Uzak Ülkeler Stratejisi için bakınız: Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Uzak Ülkeler Stratejisi Kitapçık, 7 Temmuz 2022, https://ticaret.gov.tr/data/62c696dd13b876ae383fd792/uus_kitapcik.pdf ; <https://ticaret.gov.tr/ihracat/uzak-ulkeler-stratejisi>

devam eden çok taraflı/çoklu/bölgesel ticari diplomasi faaliyetlerine, Türk özel sektörünün, özellikle hedef pazarlarda muadil kuruluşlarla daha güçlü bir diyalog tesis edilmesi suretiyle verdiği katkı, Türk müteşebbislerinin söz konusu ülkelerde önünü açabilecek bir unsur olarak son derece önemli görülmektedir.

Öte yandan Türkiye Burslusu uluslararası öğrenciler ve diasporadaki Türklere ait işletmeler ticari ilişkilerin geliştirilmesi için önemli fırsatlar sunmaktadır. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) tarafından yürütülen Türkiye Bursları Programı çerçevesinde yüzden fazla ülkeden yılda 4-5 bin öğrenci gelmekte ve bunların önemli bir kısmı ülkelere döndükleri zaman da Türkiye ile ilişkilerini sürdürmektedir. Türkiye'nin son dönemdeki üretim ve ihracata dayalı ekonomi politikalarının da etkisiyle, ihracat pazarı genişlemekte ve ihracat yapan firma sayısı giderek artmaktadır. Bu nedenle, Türkiye Burslusu öğrencilerin geldikleri ülke ile ihracat yapan işletmelerle veya bu ülkelere ihracat potansiyeli olan işletmelerle, staj, eğitim gibi organizasyonlarla buluşması, bu öğrencilerle kurulan gönül ilişkisini ekonomik ilişkiye de tahvil edecektir. Nitekim 1960'lı yıllarla birlikte, işgücü olarak özellikle Avrupa'ya giden Türk göçmenler zamanla kendi işlerini de kurup bir çok başarı hikâyesine imza atmıştır.

Ayrıca, COVID-19 pandemisiyle birlikte yakın coğrafyadan tedarik sağlamanın önemli hale gelmesi, diasporadaki Türkler ile Türkiye'deki işletmeler arasında işletme eşleşmesi (B2B), işbirliği projeleri için de bir fırsat doğurmuştur. DEİK çatısı altında kurulan Dünya Türk İş Konseyi'nin (DTİK) ve TDT bünyesinde ihdas edilen Türk Ticaret ve Sanayi Odası'nın (TCCI) oluşturduğu bağlantıların çok taraflı ticaret ilişkilerinin geliştirilmesinde sağlayacağı avantajlardan da faydalanılmalıdır.

5) Çok Taraflı İşbirliğinde Bilgi Transferi ve Deneyim Paylaşımı Konusunda Aktif Rol Üstlenilmesi

Türkiye'nin çeşitli alanlarda özellikle de son yıllarda çevre ve göç alanlarında çok taraflı işbirliğinde kazandığı deneyim ve bilgi çok taraflı sistemde kalkınma işbirliğine katkı sağlayacak yeni işbirliği alanları açısından önemli fırsatlar sunmaktadır.

Türkiye güncel rakamlarla 5 milyona yakın yabancıya ev sahipliği yapmakta, göçmenlerin uyum süreçlerine yönelik eğitim, sağlık, istihdam gibi konularda tüm dünyaya örnek bir çaba sarf etmektedir. Düzensiz göçle mücadelede yabancının belgelendirilmesi ve kaynak ülke tarafından kabulünün, çok taraflı işbirliğine yönelik görüşmelerde gündeme

getirilmesi fayda sağlayacaktır. Türkiye'nin özellikle kitlesel göç konusunda edindiği tecrübenin kaynak ülkelere transfer edilebilmesi ve Türkiye'nin uyum ve iletişim konusunda ulaştığı bilgi ve tecrübenin de ilgili ülkelerle paylaşılması önemli işbirliği alanları yaratmaktadır. Bu kapsamda Rusya-Ukrayna savaşından muzdarip Polonya ile Sahra-altı Afrika ülkeleri gibi ülkelerle bu alanlarda işbirliğinin oluşturulması ve uluslararası kuruluşlar ve STK'lar ile işbirliklerin bu minvalde geliştirilmesi faydalı olacaktır.

Ukrayna'nın Yeniden İnşası süreci, Türkiye'nin uluslararası kurumlar aracılığıyla sahip olduğu deneyim ve bilgiyi paylaşabileceği bir alan yaratabilecektir.

Çevre alanında ise Türkiye'nin çok taraflı işbirliğini genişletmek istediği coğrafyalarda Türkiye'nin sürdürülebilir tarımsal üretim, gıda güvenliği ve güvenilirliği konularındaki bilgi ve tecrübelerinin paylaşılması görünürlüğüne katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda 2015 yılında Türkiye'nin girişimiyle oluşturulan G-20 Gıda İsraf ve Kayıplarının Ölçülmesine Yönelik Teknik Platformdaki katkısının daha fazla ön plana çıkarılması değerlendirilebilecektir.

Yine G-20 bünyesinde Türkiye Dönem Başkanlığı esnasında kurulan İş Sağlığı ve Güvenliği Ağına (G-20 OSHNET) ABD ile birlikte eş başkanlık yapması, Türkiye'nin bu alandaki tecrübe ve birikiminin paylaşılmasının yanı sıra diğer ülkelerdeki iyi uygulamaların ülkemize aktarılması için önemli bir fırsat teşkil etmektedir. İş sağlığı ve güvenliği alanında benzer bir uygulamanın İİT bünyesinde ve Türkiye'nin öncülüğünde OIC-OSHNET adıyla sürdürülüyor olması ve istihdam alanında, ülkemizin ev sahipliği yaptığı SESRIC'in sekretarya hizmetlerini yürüttüğü, kamu istihdam hizmetlerinin kalitesini ve etkinliğini artırmak amacıyla kurulan İİT Kamu İstihdam Hizmetleri Ağı (OIC-PESNET) Türkiye'nin üstlendiği köprü rolünün bir göstergesi olması bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca işgücü piyasası sorunlarına yönelik çözüm önerileri geliştirmek ve kapasite artırma programları tasarlamak amacıyla TDT bünyesinde kurulan Türk Kamu İstihdam Kurumları Ağı (TURKIC PESNET) Türkiye'nin yukarıda bahsedilen rolünü pekiştirmeye hizmet edebilecektir.

6) Çok Taraflı İşbirliğinde Kamu Kurum ve Kuruluşları Arasındaki Koordinasyon Güçlendirilmesi

Çok taraflı işbirliği yürüten kamu kurum ve kuruluşları ile diğer potansiyel önemli paydaşların etkin koordinasyonunun sağlanması önemlidir. 2000'li yıllarla birlikte izlenen dış politika, hem mevcut çok taraflı işbirliklerinde ülkemizin daha aktif ve katılımcı olmasını sağlamış, hem de nicel olarak çok taraflı işbirliklerinin sayısını artırmıştır. Benzer şekilde, çok

tarafli işbirliğinde bulunan yeni kurumlar ihdas edilmiş ve mevcut kurumlara bu işbirliklerine katılım görevleri verilmiş veya bu kurumların işbirliği kapasitesi artırılmıştır. 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemi, karar süreçlerini hızlandırmıştır. Bu hıza en iyi şekilde uyum sağlamak adına çok tarafli işbirliği yapan kurumların kendi görev ve yetkileri kapsamında yürüttükleri işbirliklerine ilişkin tecrübe paylaşımı yapması, sahip oldukları veri, bilgi ve raporları diğer kurumlara açması, faaliyetlerin etkinliğini ve verimliliğini artıracığı gibi olası mükerrerliklerin de önüne geçecektir. Kurulabilecek koordinasyon mekanizmasının, sadece bilgi akışını temin etmenin ötesinde, ilgili tüm kurumlarımıza açık bir bilgi üretme fonksiyonuna sahip olması da önem taşımaktadır. Çok tarafli kuruluşların faaliyetlerini yerinden izleyen kurumlar bu konuda kilit rol oynamaktadır. Bu kurumlar üzerinden, diğer milli aktörlere zamanlı içerik akışı ulusal koordinasyon ve bilgi üretimi için temel girdi teşkil etmektedir. Uluslararası kuruluşlar nezdinde temsil edilen kurumlarımızdan aktarılan bilgi ve raporların tartışmaları ve yorumlarının, kurumların dikkat etmesi, gereken hususları içeren özlü bilgi akışına cevap vermesi önemlidir.

Bu kapsamda örnek olarak ÇG toplantılarında da AB'nin Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programı (FRIT) fonlarının daha etkin kullanımı kapsamında kurumlararası işbirliğinin ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır. İlaveten tüm bakanlıklar ve kamu kurumlarının OECD ile diyalogunun güçlendirilmesinin çok tarafli kalkınma sistemindeki yeni düzenlemelerde Türkiye'nin daha etkin olması bağlamında önemli olabileceğinde mutabık kalınmıştır.

7) Çok Tarafli Kalkınma İşbirliğinin Etkisinin Artırılması için Veri İzleme Mekanizması Oluşturulması

Bu kapsamda çok tarafli işbirliği çerçevesinde yürütülen projelerin ve yardımların izlenmesine yönelik ilgili kurumların veri girişi ve kullanımına açık ortak bir izleme-değerlendirme sisteminin kurulması faydalı olacaktır. Tüm paydaşların işbirliğinde oluşturulacak ölçülebilir bir gösterge listesiyle paydaşların hem sorumlulukları adil bir şekilde bölüşebileceği hem de kaydedilen ilerlemenin şeffaf bir şekilde izlenebileceği bir veri izleme-değerlendirme sisteminin oluşturulması önemli görülmektedir. Ortak veri tabanının hayata geçirilmesi hususunda mükerrer veri toplama mekanizmalarının oluşturulmamasına ise dikkat edilmelidir. Mevcut en yaygın ve gelişmiş bir sistem üzerinden tüm kamu kuruluşlarına bu mekanizmanın açılması ve kuruluşların buna dâhil edilmesi daha uygun olacaktır.

8) Etkin Çok Taraflı İşbirlikleri için Ulusal Beşeri Kapasitenin Güçlendirilmesi

Türkiye'nin sahip olduğu farklı coğrafyaları kapsayan geniş ve zengin işbirliği ağını uluslararası kuruluşlar aracılığıyla daha etkin kullanabilmesi için ulusal beşeri kapasitesini de güçlendirmesi gereklidir. Bu başlık altındaki hedefler üç grupta toplanmaktadır: Uluslararası kuruluşlarda Türk çalışan ve yönetici sayısının artırılması, uluslararası kurumlarda görev yapacak nitelikte insan kaynağının geliştirilmesi, Türkiye'nin çok taraflı sistemde etkinliğini artırması için Türk diasporası ve kardeş toplulukların gücünden faydalanılmasıdır.

Uluslararası Kuruluşlarda Türk Çalışan ve Yönetici Sayısının Artırılması

Bölgesel ve uluslararası örgütlerde çalışan Türk vatandaşlarının sayısının artırılmasına yönelik planlı çalışmalar yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Çok taraflı kuruluşlarda görev yapan Türk personel sayısının artırılması ve niteliğinin geliştirilmesi için bir eylem planı çerçevesinde, bu kuruluşların ve çalışma prensipleri, buralardaki iş imkânları özellikle üniversite öğrencileri ve genç profesyonellere tanıtılmalı, uygun niteliklere sahip olanların üst düzey kadro imkânı oluşturulabilmeleri için bütçe imkânları ölçüsünde desteklenmesi düşünülmelidir.

Uluslararası örgütlerde çalışan Türk personel sayısını artırmak üzere Türkiye'deki kamu kurum ve kuruluşlarının beşeri kapasitesinin geliştirilmesi de önem taşımaktadır. Bu bağlamda kamu kurumu kariyer personeline, ihtisas alanları ile uyumlu olarak uluslararası kuruluşlarda "seconded" ve/ya "Junior Professional Officer - JPO" olarak görevlendirme veya staj imkânı sağlanması faydalı olacaktır. Geçici görevlendirilmelerde ücretsiz izin kullandırılmaması konusunda uygulama değişikliği yapılmasının da gerekli olduğu belirtilmektedir. Bu gibi olanaklar görev alan personelin uluslararası kuruluşlar nezdinde istihdam edilebilmesi için gerekli nitelikleri de geliştireceğinden Türk vatandaşlarının istihdamının artırılmasına katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte, özellikle kimi pozisyonların kısa süreli olması ve bunun için kamu bütçesinden harcama yapılması gerekliliği göz önünde bulundurulduğunda, daha uzun süreli ve daha etkili pozisyonlara ilgili kurumlar ile istişare içerisinde nitelikli kamu görevlilerinin atanması için girişimler yapılması faydalı olacaktır.

Türkiye'nin çok taraflı ilişkilere daha fazla katkı sunulabilmesi için kamu kuruluşlarında çalışanların yabancı dil yeterliliğinin de artırılması gerekmektedir.

Kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapan memurlara yüksek lisans yapma imkânları sağlanarak uzmanlığın teşvik edilmesi, memurların uluslararası örgütlerin toplantılarına

katılımlarında sürekliliğin sağlanması önerilmiştir. Ülkemize her yıl AB, Dünya Bankası, EBRD ve BM kuruluşları başta olmak üzere bir çok uluslararası kurum fon sağlamaktadır. Bu fonların azımsanamayacak bir kısmı da proje yürütücüsü kuruma kurumsal kapasite desteği olarak ayrılmaktadır. Ancak, bu kaynakların önemli bir kısmı kurumlarımızın tefrişat, donanım, organizasyon vb. giderleri için kullanılmaktadır. Bu harcamaların yapılması projelerin yürütülmesi için elzem görünmekle birlikte, yurt içi ve yurtdışı nitelikli eğitimlerin düzenlenmesi, yabancı dil öğreniminin desteklenmesi kurumlarımızdaki insan kaynağının yetkinliğini ve uzmanlaşmayı artıracaktır. Bu maksatla, kurumsal kapasite için ayrılan kaynağın belirli bir yüzdesinin bu faaliyetler için kullanılması önerilmiştir. Hâlihazırda kurumlar personel alımlarında çeşitliliğe giderek alınacak personeli MEB Yurtdışı Lisansüstü Eğitim Bursları (YLSY) kapsamında önce yurtdışında eğitip sonra kendi bünyesinde çalıştırmaktadır. Benzer şekilde kamuda çalışan personele de proje ya da iş bazında süreli görevlendirmeye yönelik bir model düşünülmelidir. Yurtdışı müşavirliklerin kapasitesinin geliştirilmesi, gündemi takip edecek ve önemli toplantılara katılımı sağlayacak asgari sayıda yurtdışı temsilcilerine sahip olması önem taşımaktadır. Üniversitelerin de dönemlik,yıllık ya da tercihe göre daha fazla süreyle yurtdışı akademik personel görevlendirmesi yapmasında fayda görülmektedir.

Yeni üye olunacak uluslararası kuruluşlarla yapılacak anlaşmalarda, yapılacak katkının sadece nakdi değil, insan kaynağı sağlamak suretiyle aynı olarak da yapılabilmesine imkân tanıyacak hükümlere yer verilmesinde fayda mülâhaza edilmektedir. Üyesi olunan mevcut uluslararası kuruluşlara yapılacak maddi ve gönüllü katkıların artırılması karşılığında söz konusu kuruluşların karar mekanizmalarında kilit konumda olan pozisyonlarda Türk vatandaşlarının görev yapmaları konusunun müzakere edilebileceği düşünülmektedir. Ancak daha önce de vurgulandığı gibi oluşturulacak bir strateji çerçevesinde öncelik verilecek kurumlarda, kurum içindeki ülkemiz pozisyonunun ve mevcut potansiyelinin gözetilmesi gerekmektedir.

Uluslararası Kurumlarda Görev Yapacak Nitelikte İnsan Kaynağının Geliştirilmesi

Uluslararası kuruluşlarda görev almak üzere uzman/yönetici yetiştirilmesi de ulusal beşeri kaynağın güçlendirilmesi açısından önemlidir. İşgücünün becerilerini artırmanın yanında nitelikli işgücünü en verimli şekilde kullanmanın yöntemleri araştırılmalıdır. Eğitim konusu,

dijital okuryazarlığın da ötesinde analitik düşünme kabiliyetinin geliştirilmesi çerçevesinde ele alınmalıdır.

Gençlik bağlamında teknoloji konusuna özel önem verilmeli ve geleceğin becerileri/mesleklerine odaklanılmalıdır. Milli Eğitim Bakanlığının da bu alandaki çalışmalarına dâhil edilmesinin faydalı olduğu düşünülmektedir.

Bu kapsamda üniversiteler de önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin kalkınma işbirliğinde öncelik vereceği coğrafyalar ve temalara yönelik yabancı dil eğitimi ile desteklenen uzmanlaşma sağlayacak yüksek lisans ve doktora programlarının açılması ve öğrencilere uluslararası örgütlerde kariyer vizyonunun sağlanması gibi bir çok alanda üniversitelerin eğitim programlarının belirlenecek strateji ile uyumlu hale getirilmesi fayda sağlayacaktır. Üniversiteler ile birlikte düşünce kuruluşlarının da bu süreçte aktif hale getirilmesi önemlidir. Üniversitelerin uluslararası ilişkiler bölümleri ders müfredatlarının uluslararası örgütler ve küresel yönetim gündemi ile eşgüdüm sağlayacak şekilde planlanması ve üniversiteler bünyesinde çoktarafılık ve küresel yönetim merkezlerinin kurulması da Türkiye'nin çoktarafli işbirliği sisteminde etkin bir aktör olmasına katkı sağlayacaktır.

Bu bağlamda Türkiye'nin üyesi olduğu uluslararası kurumlara bağlı olabilecek üniversitelerin kurulabileceği düşünülmektedir. Örneğin TDT ile bağlantılı (*affiliated*) olarak Türkiye'de bir üniversite açılabilmesi gibi, Türk-Alman ve Türk-Japon Bilim ve Teknoloji Üniversitesi örneğinde olduğu üzere bir Türk-Arap üniversitesinin kurulması gibi adımların atılmasının değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Kurumlara bağlı üniversite açılması düşüncesi yanında Birleşmiş Milletler Üniversitesi, European University Institute ve College of Europe gibi üniversitelerle Türkiye'deki üniversiteler arasında ortak programlar yapılması ya da bu kurumlara bağlı kampüslerin açılması da faydalı olabilecektir.

Türk Diasporası ve Kardeş Toplulukların Potansiyelinden İstifade Edilmesi

Türk diasporası gerek ticari, siyasi, sosyal ve akademik ilişkileri geliştirme gerekse de kamu kurum ve kuruluşlarına personel desteği sağlama açısından güçlü bir potansiyele sahiptir.

Uluslararası örgütlerdeki Türk vatandaşlarının kariyer olanaklarını güçlendirmek üzere Türkiye'nin diasporadaki insan kaynağı gücünün YTB'nin öncülüğünde mobilize edilmesi faydalı olacaktır. Böylece Türk vatandaşlarının başta yaşadıkları ülkelerde olmak üzere birçok uluslararası kuruluşta istihdam edilmelerinin teşvik edilmesi, bu konuda kapsamlı şekilde

bilgilendirilmeleri, Türkiye'deki insan kaynağının da bu kuruluşlarda istihdamını diasporik ağlarla kolaylaştırabilecektir.

Özellikle son yirmi yıldır, tarihî, dinî, siyasî, coğrafi ve kültürel hususiyetlerine binaen ülkemiz ile köklü ilişkilere ve derin bağlara sahip kardeş topluluklarımızın Türkiye ile irtibatları güçlenmekte, bu topluluklarla ortak kültürümüzü yeniden canlandırmak, kültürel mirasımızı korumak ve eğitimlerine katkıda bulunmak amacıyla Türkiye olarak kapsamlı çalışmalar yürütülmektedir. Bu kapsamda, her yıl özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden 150 bine yakın gencin başvuru yaptığı ve 5 bine yakın gencin burslandırıldığı Türkiye Bursları Süreci tamamen beşerî sermayeyi destekleyici niteliğe sahiptir. Türkiye'den mezun 184 ülkeden 150 binden fazla genç, ülkemizin tedrisatından geçmiş olup hâlihazırda bu gençler vasıtasıyla sosyal, kültürel ve ekonomik olarak ülkemizle yakın ilişkiler geliştirilmesi sağlanmaktadır.

Türkiye mezunları kendi ülkelerinde birçok sektörde etkin noktalarda boy göstermeye başlamış olup bu mezunların ülkemizle yakın münasebetlerini devam ettirmeleri önemli görülmektedir. Bu kapsamda YTB tarafından oluşturulan Türkiye Mezunları Mezun Portalı ve 30 ülkede mevcut 34 Mezun Derneği ile mezunların ülkemizle olan bağlarını sürdürmeleri sağlanmaktadır. Ülkemiz tarafından sürdürülen bu politika, kardeş topluluklar ve Türkiye Bursları bağlamında ülkemizin tüm dünyadan beyin göçü almasına ve beşeri sermayesini güçlendirmesine katkı sağlamaktadır.

Bu bağlamda, uluslararası örgütlerdeki Türk vatandaşlarının kariyer olanaklarını geliştirme ve iyileştirmenin yanı sıra, Türkiye Bursları ve diğer vesilelerle ilişkilerimiz olan kardeş topluluklardan ve diğer milletlerden insanların da söz konusu kariyer imkânlarından faydalanması noktasında yönlendirici ve koordine edici bir rol üstlenilmesi, anılan uluslararası örgütlerde hâlihazırda çalışmalar yürüten bahse konu topluluklardan aktörlerle iletişim halinde olunmasında fayda mütalaa edilmektedir.

9) Çok Taraflı İşbirliği Süreçlerinde Özel Sektör ve STK'larla Koordinasyonun Güçlendirilmesi

Uluslararası ekonomik kuruluşlarda kamu kurumları ile beraber STK'ların da temsiline dönük çalışmaların yapılabileceği düşünülmektedir. Hatta bu konuda kamunun da STK'ları daha fazla uluslararası kuruluşlarla çalışmaya özendirilmesi, onlara bu konuda destek olması

gerekmektedir. İşbu çabaların, yine genel bir stratejiyle uyumunun sağlanması ortak vizyonu gerçekleştirebilmek adına önemlidir.

Uluslararası kuruluşlarda çalışan Türk sayısının artırılması veya mevcut Türklerin daha üst pozisyonlarda istihdam edilmesi noktasında STK'lardaki çalışanların da istihdam edilmesinin teşvik edilmesine dönük mekanizmalar geliştirilmelidir.

10) Çok Taraflı İşbirliği Gündemi Kapsamında Akademi, Özel Sektör ve Kamu Arasında Daimi İletişim Mekanizmasının Oluşturulması

Kısıtlı bütçe ve imkânlarla beşeri unsurdan azami ölçüde fayda sağlamak için akademi, özel sektör ve kamu arasında yürütülecek toplantılara devam edilmeli ve sürekliliği olan bir istişare mekanizması kurulmalıdır. Türkiye'de uluslararası kuruluşlar, çok taraflılık, bölgesel ve küresel yönetim, sürdürülebilir kalkınma ve benzeri temalarda çalışmalar yürüten akademisyenler ile bürokrasi arasında köprüler inşa etmek elzem görülmektedir. Bu konuda kurulacak olan bir platform sayesinde akademi, bürokrasinin pratik ve profesyonel tecrübesinden öğrenecek, bürokrasi ise uluslararası akademik tartışmalar konusunda daha güçlü bilgi sahibi olabilecektir. Bu platformun altı aylık dönemlerde bir araya gelip hizmete mahsus ya da kamuya açık raporlar hazırlaması faydalı olacaktır. Bürokrasi-akademi işbirliği çok taraflılığın yeni yönlerine evrildiği uluslararası sistemde Türkiye için avantajlar yaratacaktır. Bu bağlamda, alanında küresel bir marka haline gelen Antalya Diplomasi Forumundan azami ölçüde yararlanılabileceği düşünülmektedir.

4. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

2008 Küresel Finans Krizi, COVID-19 Krizi ve Rusya-Ukrayna savaşının yarattığı çoklu krizler neden oldukları yükselen popülizm, milliyetçilik, korumacılık ve izolasyonizm gibi tehditler ile küresel sistemde çoktarafılığa dair güvensizlik yaratmakta, bu durum ise mevcut çok taraflı kurumların ve işbirliklerin işlevlerine dair inancın sorgulanmasına yol açmaktadır. Belirsizliklerle dolu küresel sistemde çoktarafılığın kurumlar, değerler ve ilkeler temelinde yeniden inşa edildiği bir geçiş sürecinde olduğu görülmektedir. Böyle bir süreçte Batı, gerek uluslararası kurumları gerekse de gündemi belirleme kapasitesi bakımından gücünü yitirmekte, ekonomi ve güvenlik alanında düzen ve kamu yararı sağlayacak güç ve liderlik artık sadece birkaç devletin ya da bir grup büyük gücün elinde toplanmamakta, birçok aktör arasında dağılmaktadır. Bu geçiş süreci birçok orta ölçekli güç için sistemde manevra alanı yaratmakta ve mevcut kurumlarda seslerini duyurarak etkin bir rol üstlenmelerine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda çoktarafılığın yol ayrımında olduğu günümüz koşulları Türkiye'nin çok taraflı sisteme duyulan güvenin yeniden tesis edilmesi ve Küresel Kuzey ve Küresel Güney arasında diyalogu artırıcı bir rol oynamasına uygun fırsatlar yaratmaktadır.

Türkiye'nin çoktarafılı sisteme mevcut katkısının ele alındığı ikinci bölümün de gösterdiği gibi Türkiye'nin bu sisteme duyulan güvenin yeniden inşasına katkı sağlayacak güçlü bir potansiyeli bulunmaktadır. Tüm kamu kurum ve kuruluşları ile birlikte çok taraflı işbirliğine önem vererek STK'lar ile özel sektörün gücüyle sahip olduğu zengin işbirliği ağını jeopolitik konumunun da etkisiyle Balkanlardan, Latin Amerika, Asya ve Afrika'ya uzanan dünyanın dört bir yanında farklı coğrafyalarda derinleştirmektedir. Üyesi olduğu ve katkı sağladığı çok taraflı yapıların çeşitliliği, kural temelli çoktarafılığa destek veren bir aktör olarak dönüşen uluslararası sistemin özelliklerini gözeterek manevra alanlarını ve işbirliği temalarını genişlettiğini göstermektedir. Bu bağlamda örneğin G-20 ve MIKTA gibi gayriresmî platformlarda aktif rol üstlenmekte, aynı zamanda başta BM olmak üzere OECD, İİT, AB, TDT, DTÖ, EİT, D-8, KEİ örneklerinde görüldüğü gibi farklı coğrafyaları kapsayan bölgesel kuruluşlar yanında sistemin önde gelen uluslararası kuruluşlarıyla da ilişkilerini güçlendirmek üzere adımlar atmaktadır. BM ve DTÖ'de reform çalışmalarına verdiği destek, çeşitli kuruluşların dönem başkanlığını üstlenmedeki aktif çabası ve BM, OECD ve İİT gibi uluslararası kuruluşların bölge ofislerine İstanbul ve Ankara'da ev sahipliği yapma yönündeki politikası Türkiye'nin çok taraflı sistemde görünürlüğünü artırmasına destek olmaktadır.

İkinci bölümde değerlendirildiği gibi Türkiye çok taraflı sistemdeki aktif rolünü uluslararası kalkınma işbirliği yapısı içinde de yeni ve dinamik bir aktör olarak SKA doğrultusunda çeşitli alanlarda ortaya koymaktadır. Küresel ölçekte insani yardımlar alanında önemli bir aktör hâline gelmesinin yanında EAGÜ sorunlarının çeşitli uluslararası platformlarda gündeme getirilmesi ve bunlara yönelik çözüm önerilerinin tartışılmasını sağlamak için izlediği politikalar, bilim ve teknoloji, çevre ve iklim değişikliği, tarım ve gıda güvenliği temaları çerçevesinde ancak bunlarla sınırlı kalmadan çok taraflı sistemdeki işbirliğini geliştirme yönünde attığı adımlar son yıllarda hız kazanmaktadır. İkili kalkınma işbirliğinde alıcının ihtiyaçlarını gözeten ve eşitler arası bir ilişki çerçevesinde kazan-kazan prensibiyle yardımlarını gerçekleştirmeyi hedefleyen Türkiye'nin yükselen bir donör olarak elde ettiği bilgi ve deneyimi, 'yardımların etkinliği' ve 'yardımın ötesinde kalkınma işbirliği' tartışmalarının yapıldığı çok taraflı kalkınma sisteminde geleneksel donörler ile Güneyli donörler arasında bir köprü oluşturarak sahada kullanılmasına imkân verecek potansiyeli mevcuttur. Ancak bu potansiyeli etkin şekilde kullanabilmesi için hızla sayısı artan ve faaliyet hacmi genişleyen çok taraflı işbirliklerine yönelik coğrafi ve tematik önceliklerin tespit edilmesi, bu coğrafya ve temalara uygun yeni işbirliği modellerinin belirlenmesi ve üstün taraflarını ortaya koyarak işbirliğinde daha etkin sonuçlara ulaşabilmesi için planlama, kurumsal, finansal ve insan kaynağını geliştirme alanlarına yönelik adımlar atması gerekmektedir.

Raporun üçüncü bölümü Türkiye'nin çok taraflı işbirliği sisteminde daha etkin bir aktör olması için izlemesi gereken yol haritasını on temel hedef etrafında toplamıştır. Bu hedeflere ulaşmak için yapılması gerekenleri planlama, kurumsal, finansal ve insan kaynağı geliştirme başlıkları çerçevesinde değerlendirdiğimizde karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Planlama Alanında Yapılması Gerekenler

Planlama alanında yapılması gerekenlerin başında Çok Taraflı İşbirliği Stratejisinin oluşturulması yer almaktadır. Türkiye'nin çok taraflı kalkınma sistemindeki rolüne, hedeflerine ve işbirliği yöntemlerine yönelik böyle bir çerçevenin oluşturulması mevcut katkısını daha etkin bir şekilde sürdürmek için fayda sağlayacaktır. Çok taraflı kuruluşlarla işbirliği için hazırlanacak 'Strateji' ve/ya 'Eylem Planları' yoluyla, ülke, bölge, sektör önceliklerinin tespit edilmesi, çok taraflı yapıların sunduğu avantajlardan etkin şekilde faydalanılması için önem taşımaktadır. Oluşturulacak strateji çok taraflı kuruluşlarla işbirliği içinde olan Türkiye'deki

kurumların arasında koordinasyonu sağlamak, mükerrerlikleri önlenmek ve sınırlı kaynakları etkin bir şekilde kullanmak açısından da yarar sağlayacaktır.

Oluşturulacak strateji, Türkiye'nin üyesi olduğu mevcut bölgesel ve uluslararası örgütlerle hâlihazırda devam eden işbirliğini geliştirmeyi, çok taraflı kuruluşlarla dönüşen küresel sistemin ihtiyaçları yönünde belirlenen temalar ve coğrafi öncelikler etrafında hangi işbirliği modellerini kullanacağını belirlemelidir. Türkiye'nin çok taraflı sistemde daha etkin bir rol oynayabilmesi için;

- i. Türkiye'nin BM, DTÖ, OECD, AB, İİT, KEİ, TDT, G-20 ve MIKTA gibi işbirliğini sürdürdüğü mevcut küresel ve bölgesel çok taraflı yapılarla ilişkileri devam ettirilerek güçlendirilmelidir.
- ii. Türkiye'nin üyesi olduğu mevcut kurumlarla ilişkilerini geliştirmesinin yanında değişen jeopolitik ve ekonomik konjoktüre göre ilgisini yoğunlaştırabileceği coğrafyalardaki örgütler ve kalkınma işbirliğini yoğunlaştırabileceği alanlar/temalar şu şekilde önceliklendirilmelidir:
  - a. TDT ve İİT gibi örgütlerin kapsadığı coğrafyalar yanında Asya-Pasifik ve özellikle de Afrika'nın işbirliği alanları açısından önceliklendirilmesi.
  - b. Teknoloji, iklim değişikliği ve Avrupa Yeşil Mutabakatına uyum, çevre, biyoçeşitlilik, enerji, sürdürülebilir gıda sistemleri, finans/İslami finans ve etki finansmanı, kadınların güçlendirilmesi odaklı gündemler, gençlik odaklı gündemler, insani yardım, bilgi ve deneyim paylaşımı, göç yönetimi, düzensiz göçle mücadele, istihdam/beceriler temalarında işbirliği programları oluşturulması.
- iii. Çok taraflı işbirliğinde bilgi transferi ve deneyim paylaşımı konusunda aktif rol üstlenilmesi çerçevesinde Türkiye'nin son yıllarda çevre ve göç alanlarında çok taraflı işbirliğinde kazandığı deneyim ve bilginin çok taraflı sistemde kalkınma işbirliğine katkı sağlayacak yeni işbirliği alanları olarak daha fazla ön plana çıkarılabileceği düşünülmektedir.
- iv. Son yıllarda giderek artan yeni işbirliği yöntemleri Güney-Güney ve üçgen işbirliği ve özel sektörle kalkınma işbirliğini destekleyen politikalar MIKTA, TDT, D-8 ve EİT gibi üyesi olduğumuz çeşitli platform/teşkilatlarda sistematik bir şekilde öne çıkarılması değerlendirilmektedir.
- v. Önceliklendirilen coğrafyalarda ve temalarda Kuzey ülkeleri, Güney ülkeleri ve uluslararası kuruluşlarla üçgen işbirliği modellerinin kullanılması teşvik edilmelidir.

Finans Alanında Yapılması Gerekenler

Oluşturulacak strateji kapsamında maddi kaynakların etkin kullanılması ve yeni finansman olanakları yaratılması için uluslararası ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve bunun yanında yeni işbirliği yöntemleri ve finans araçlarının kullanılması gerekmektedir.

- i. Bu bağlamda Türkiye, stratejik önceliklerine odaklanarak kalkınma yardımlarını, hibe odaklı bir yaklaşım yanında uzun vadede ticari ilişkilerini güçlendirmesine nasıl katkı sağlayabileceğine yönelik de planlamalıdır. Türkiye DTÖ ile ilişkilerini geliştirmenin yanında bölgesel ve ikili ticaret ilişkilerini, dönüşen uluslararası sistemin koşullarına göre çeşitlendirmeye devam etmelidir. İSEDAK bünyesinde de üye ülkeler arasındaki ekonomik ve ticari işbirliğinin geliştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilmeli, YTB ve DEİK'in çok taraflı ticaret ilişkilerinin geliştirilmesinde sağlayacağı avantajlardan faydalanılmalıdır.
- ii. Türkiye'nin çok taraflı işbirliğinde yeni yöntemler ve bunları destekleyici finans kaynağını sağlayabilmesi için son yıllarda küresel kalkınma gündemindeki dönüşümün ışığında STK, devlet kurumları ve özel sektör arasındaki işbirliğinin artırılarak etkin şekilde kullanılması gerekmektedir.
- iii. Son dönemde tüm dünyada yazılım, teknoloji ve e-ticaret alanlarındaki şirketler ve start-up'lar hızla gelişmekte ve dünyanın bir çok yerinden kurumsal ve bireysel yatırımcıları çekmektedir. TDT ve İİT ile birlikte Türkiye'nin yakın coğrafyasında iyi ilişkilere sahip olunan ülkelerle ortak bir girişim sermayesi fonu kurulması ve bu fonun katılımcı ülkelerdeki yerel ve çok taraflı girişimlere fon sağlaması, çok taraflı işbirliklerini siyasi işbirliklerinden ekonomik işbirliğine genişletmesi noktasında fayda sağlayacaktır.
- iv. Çok taraflı işbirliklerinde uluslararası finans kurumu veya kurumları oluşturarak bu kurum/lardan danışman olarak faydalanılması da yeni işbirliği yöntemlerine gereken finansman desteğini sağlayabilecektir.
- v. Yeni işbirliği yöntemleri için finans kaynaklarını etkin kullanmada ECOBANK, BSTDB, IsDB gibi bankaların kredi imkânlarından daha fazla fayda sağlanmalıdır.

Kurumsal Yapıyı İyileştirmeye Yönelik Yapılması Gerekenler

- i. Çok taraflı işbirliği yürüten kamu kurum ve kuruluşları ile diğer potansiyel önemli paydaşların etkin koordinasyonunun sağlanması için üst düzey bir mekanizma oluşturulmalıdır. Çok taraflı işbirliği yapan kurumların kendi görev ve yetkileri

kapsamında yürüttükleri işbirliklerine ilişkin tecrübe paylaşımı yapması, sahip oldukları veri, bilgi ve raporları diğer kurumlara açması, faaliyetlerin etkinliğini ve verimliliğini artıracak gibi olası mükerrerliklerin de önüne geçecektir.

- ii. Uluslararası ekonomik kuruluşlarda kamu kurumları ile beraber STK'lar daha fazla temsil edilmelidir. Hatta bu konuda kamunun da STK'ları daha fazla uluslararası kuruluşlarla çalışmaya özendirilmesi, onlara bu konuda destek olması gerekmektedir.
- iii. Kısıtlı bütçe ve imkânlarla beşeri unsurdan azami ölçüde fayda sağlamak için akademi, özel sektör ve kamu arasında yürütülecek toplantılara devam edilmeli ve sürekliliği olan bir istişare mekanizması kurulması gerekmektedir.
- iv. Bürokrasi-akademi işbirliği çok taraflılığın yeni yönlerine evrildiği uluslararası sistemde Türkiye için avantajlar yaratacaktır. Bu bağlamda, alanında küresel bir marka haline gelen Antalya Diploması Forumu'ndan azami ölçüde yararlanılmalıdır.
- v. Çok taraflı işbirliği çerçevesinde yürütülen projelerin ve yardımların izlenmesine yönelik ilgili kurumların veri girişi ve kullanımına açık ortak bir izleme-değerlendirme sisteminin kurulması faydalı olacaktır.

İnsan Kaynakları Alanında Yapılması Gerekenler

Türkiye'nin sahip olduğu farklı coğrafyaları kapsayan geniş ve zengin işbirliği ağını uluslararası kuruluşlar aracılığıyla daha etkin kullanabilmesi için ulusal beşeri kapasitesini de güçlendirmesi gereklidir.

- i. Uluslararası kuruluşlarda Türk çalışan ve yönetici sayısının artırılmasına yönelik;
  - a. Bir eylem planı çerçevesinde, bu kuruluşlar ve çalışma prensipleri, buralardaki iş imkânları özellikle üniversite öğrencileri ve genç profesyonellere tanıtılmalı, uygun niteliklere sahip olanlara kuruluşlarda üst düzey kadro imkânı oluşturulabilmesi için bütçe imkânları ölçüsünde destek verilmelidir.
  - b. Uluslararası örgütlerde çalışan Türk personel sayısını artırmak üzere Türkiye'deki kamu kurum ve kuruluşlarının beşeri kapasitesinin geliştirilmesi de önem taşımaktadır. Bu bağlamda kamu kurumu kariyer personeline, ihtisas alanları ile uyumlu olarak uluslararası kuruluşlarda "seconded" ve/ya "Junior Professional Officer - JPO" olarak görevlendirme veya staj imkânı sağlanması faydalı olacaktır.
  - c. Türkiye'nin çok taraflı ilişkilere daha fazla katkı sunulabilmesi için kamu kuruluşlarında çalışanların yabancı dil yeterliliğinin de artırılması gerekmektedir.

- d. Kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapan memurlara yüksek lisans yapma imkânları sağlanarak uzmanlığın teşvik edilmesi, memurların uluslararası örgütlerin toplantılarına katılımlarında sürekliliğin sağlanması gerekmektedir.
  - e. Üniversiteler dönemlik, yıllık ya da tercihe göre daha fazla süreyle yurtdışı akademik personel görevlendirmesi yapabilmelidir.
  - f. Yeni üye olunacak uluslararası kuruluşlarla yapılacak anlaşmalarda, yapılacak katkının sadece nakdi değil, insan kaynakları sağlamak suretiyle aynı olarak da yapılabilmesine imkân tanıyacak hükümlere yer verilmelidir.
- ii. Uluslararası kurumlarda görev yapacak nitelikte insan kaynağı oluşturulmasına yönelik;
- a. Uluslararası kuruluşlarda görev almak üzere uzman/yönetici yetiştirilmesi de ulusal beşeri kaynağın güçlendirilmesi açısından da önemlidir. İşgücünün becerilerini artırmanın yanında nitelikli işgücünü en verimli şekilde kullanmanın yöntemleri araştırılmalıdır.
  - b. Gençlik bağlamında teknoloji konusuna özel önem verilmeli ve geleceğin becerileri/mesleklerine odaklanılmalıdır.
  - c. Türkiye'nin kalkınma işbirliğinde öncelik vereceği coğrafyalar ve temalara yönelik yabancı dil eğitimi ile desteklenen uzmanlaşma sağlayacak yüksek lisans ve doktora programlarının açılması ve öğrencilere uluslararası örgütlerde kariyer vizyonunun sağlanması gibi bir çok alanda üniversitelerin eğitim programlarının belirlenecek ulusal strateji ile uyumlu hale getirilmesi fayda sağlayacaktır.
  - d. Bu bağlamda Türkiye'nin üyesi olduğu uluslararası kurumlara bağlı olabilecek üniversiteler kurulması da değerlendirilebilecektir.
- iii. Türkiye'nin çok taraflı sistemde etkinliğini artırması için Türk diasporasının ve kardeş toplulukların gücünden faydalanılmasına yönelik, uluslararası örgütlerdeki Türk vatandaşlarının kariyer olanaklarını güçlendirmek üzere Türkiye'nin diasporadaki ve kardeş topluluklardaki insan kaynağı gücünün YTB'nin öncülüğünde mobilize edilmesi faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Mülakatlar

- 1) MOPAN Genel Sekreteri, 25 Nisan 2023 Tarihli Çevrimiçi Mülakat
- 2) Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Yetkilileri, 9 Mayıs 2023 Tarihli Mülakat.

Resmi Kaynaklar

- 1) Birleşmiş Milletler Türkiye, *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Amaçlar için Ortaklıklar*, <https://turkiye.un.org/tr/sdgs/17>
- 2) Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Birleşmiş Milletler'in Kuruluşu'nun 75. Yıl Dönümü Hakkında Konuşması, 24 Ekim 2020, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/122469/birlesmis-milletler-in-kurulusunun-75-yil-donumu>
- 3) Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın BM Genel Kurulu'nda Yaptıkları Konuşma, 22 Eylül 2020, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/122156/bm-genel-kurulu-nda-yaptiklari-konusma->
- 4) Foreign Minister of Türkiye, Mevlüt Çavuşoğlu's Speech at 5th UN Conference on the Least Developed Countries, 5 March 2023, https://estatements.unmeetings.org/estatements/14.0485/20230305090000000/KHa6UfgT0sn8/7Qvk5xGSKzXV_en.pdf
- 5) Georgieva, Kristalina. 'A New Bretton Woods Moment', *IMF Website*, 15 October 2020. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/10/15/sp101520-a-new-bretton-woods-moment> (Erişim Tarihi: 2 Ocak 2023)
- 6) Norwegian Ministry of Foreign Affairs, Norway's Role and Interests in Multilateral Cooperation, (2018-2019) Report to the White Paper, <https://www.regjeringen.no/contentassets/5673dad917448148b491635289ac690/en-gb/pdfs/stm201820190027000engpdfs.pdf>
- 7) OECD, Paris Declaration and Accra Agenda for Action, <https://www.oecd.org/dac/effectiveness/parisdeclarationandaccraagendaforaction.htm>
- 8) OECD, The High Level Fora on Aid Effectiveness: A History, <https://www.oecd.org/dac/effectiveness/thehighlevelforaonaideffectivenessahistory.htm>
- 9) Permanent Representative of Türkiye to the UN, Ambassador Sedat Önal's Speech at Effective Multilateralism through the defence of the principles of the Charter of the United Nations- Security Council, 9308th Meeting, Meeting of UN Security Council, S/2023/244, 24 April 2023.
- 10) Swedish Ministry of Foreign Affairs, Strategy for Multilateral Development Policy, *Annex to Government Decision*, 21 December 2017, <https://www.government.se/contentassets/671a1fc87e6547908a88dc503a4368d3/strategy-for-multilateral-development-policy-.pdf>
- 11) TC Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, BM Reformu: Uluslararası İşbirliğine Yeni Bir Yaklaşım, 2022.

- 12) TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023), Ankara:2019.
- 13) TC Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, AB Yeşil Mutabakatı, <https://webdosya.csb.gov.tr/db/dongusel/icerikler/ab-yesil-mutabakat--20220615123814.pdf>
- 14) TC Dışişleri Bakanlığı, Sıfır Atık Projesi , <https://www.mfa.gov.tr/sifir-atik-projesi.tr.mfa>
- 15) TC Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin GPAI Üyeliği Hakkında No:350, 23 Kasım 2022.
- 16) TC Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Girişimci ve İnsani Dış Politikası, <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa>
- 17) TC Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Kalkınma İşbirliği : Genel Özellikleri ve En Az Gelişmiş Ülkelere Yönelik Yaklaşımı, <https://www.mfa.gov.tr/turkiyenin-kalkinma-isbirligi.tr.mfa>
- 18) TC Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Uluslararası Acil İnsani Yardımları, https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin_inساني-yardimlari.tr.mfa#:~:text=Keza%2C%20ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirdi%C4%9Fimiz%205%2C587%20milyar%20Dolar,Dolar%C4%B1%20ve%20%250.98%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fmi%C5%9Ftir.
- 19) TC Dışişleri Bakanlığı, Uluslararası Kuruluşlar ve İlişkilerimiz, 'Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı ve Türkiye', https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-sinai-kalkinma-teskilati-unido_tr.mfa
- 20) TC Dışişleri Bakanlığı, Uluslararası Kuruluşlar ve İlişkilerimiz, 'İslam İş Birliği Teşkilatı (İİT) ve Türkiye', <https://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>
- 21) TC Hazine ve Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı , OECD Ankara Çok Taraflı Vergi Merkezi, <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/oecd>
- 22) TC Ticaret Bakanlığı, *Uzak Ülkeler Stratejisi Kitapçık*, 7 Temmuz 2022, https://ticaret.gov.tr/data/62c696dd13b876ae383fd792/uus_kitapcik.pdf ; <https://ticaret.gov.tr/ihracat/uzak-ulkeler-stratejisi>
- 23) The Federal Government of Germany, A Multilateralism for the People, *Federal Government White Paper*, The Federal Foreign Office, May 2021.
- 24) Türk Devletleri Teşkilatı, *Türk Dünyası 2040 Vizyonu*, <https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf>
- 25) Türk Devletleri Teşkilatı, 8. *Zirve Bildirisi*, <https://tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-11-12-turkkonseyi-bildiri.pdf>
- 26) Türkiye'nin Yeşil Kalkınma Devrimi, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, İstanbul,2021.
- 27) UN Secretary-General, 'Secretary General's Remarks at the Commemoration of the 75th Anniversary of the First Meeting of the United Nations General Assembly', 10 January 2021. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2021-01-10/secretary-generals-remarks-the-commemoration-of-the-75th-anniversary-of-the-first-meeting-of-the-united-nations-general-assembly-delivered> (Erişim Tarihi: 2 Ocak 2023)
- 28) UN System Chief Executives Board for Coordination, Human Resources Statistics, Türkiye Number of Personnel in 2021. <https://unsceb.org/human-resources-statistics>

- 29) UN System Chief Executives Board for Coordination, Personnel by Location of Duty, <https://unsceb.org/hr-duty-station> (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2023)
- 30) UN System Chief Executives Board for Coordination, Personnel by Nationality, <https://unsceb.org/hr-nationality> (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2023)
- 31) United Nations General Assembly, Resolution adopted by the General Assembly on 21 December 2016 [on the report of the Second Committee (A/71/468/Add.2)] 71/244. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/461/65/PDF/N1646165.pdf?OpenElement>
- 32) United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Sustainable Development, ‘Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development’, <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- 33) United Nations, Inter-Agency Task Force on Financing for Development, Financing for Sustainable Development 2022, New York: United Nations, 2022, <https://developmentfinance.un.org/fsdr2022>
- 34) United Nations, Millenium Development Goals and Beyond, <https://www.un.org/millenniumgoals/mdgmomentum.shtml>
- 35) United Nations, Our Common Agenda, Summit of the Future. <https://www.un.org/en/common-agenda#:~:text=Our%20Common%20Agenda%20is%20the,on%20the%20Sustainable%20Development%20Goals>

Kitap ve Makaleler

- 1) Acharya, Amitav. ‘After Liberal Hegemony: The Advent of a Multiplex World Order’, *Ethics and International Affairs*, 31:3, 2017. <https://www.ethicsandinternationalaffairs.org/journal/after-liberal-hegemony-the-advent-of-a-multiplex-world-order>
- 2) Aşıcı, Ahmet Atıl ve Zeynep Bünü., ‘Green New Deal:A Green Way out of the Crisis?’, *Environmental Policy and Governance*, 22, 2012, p.s.295-306.
- 3) Buzan, Barry. ‘A World Order Without Superpowers: Decentred Globalism’, *International Relations* 25 (1), 2011, p.3-25.
- 4) Dal, P.Emel., ‘Status-seeking policies of middle powers in status clubs: The Case of Turkey in the G20’, *Contemporary Politics*, 25:3, 2019, p.586-602.
- 5) Esentürk, N. Nevra ve Gonca Oğuz Gök. , ‘A Comparative Analysis of the Role of the UN and EU in Multilateral Development Cooperation in the post-2008 Era’, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Özel Sayı, Aralık 2020, p.40-58.
- 6) Gök, Gonca Oğuz and Hakan Mehmetçik (ed.) *The Crises of Legitimacy in Global Governance*, London, Routledge, 2021.
- 7) Gök, Gonca Oğuz ve Radiye Funda .Karadeniz. ‘Emerging Middle Powers (MIKTA) in Emerging Middle Powers (MIKTA) in Global Political Economy: Preferences, Capabilities and their Limitations, *Turkey’s Political Economy in the 21st Century*, Emel Parlar Dal (ed.), Palgrave, 2019, p.163-195.

- 8) Gök, Gonca Oğuz ve Radiye Funda Karadeniz. ‘Analyzing “T” in MIKTA: Turkey’s Middle Power Role at the UN’, *Middle Powers in Global Governance, The Rise of Turkey*, Emel Parlar Dal (ed.), Palgrave, 2018, p.133-161.
- 9) Horner, Rory. ‘Towards a new paradigm of global development? Beyond the limits of international development’, *Progress in Human Geography*, Vol.44, Issue 3, 2020, p.415-436
- 10) Janus, Heiner, Stephan Klingebiel and Sebastian Paulo. ‘Beyond Aid: A Conceptual Perspective on the Transformation of Development Cooperation’, *Journal of International Development*, 27, 2015, p.155-169.
- 11) Karadeniz, Radiye Funda. ‘The Middle Power Moment’ Revisited in Global Governance: A Chance for MIKTA’s Legitimacy Crisis in Post-Pandemic World? *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Özel Sayı, Aralık 2020, p.22-39.
- 12) Kayalar, Serkan. ‘ Türk Tipi Kalkınma İşbirliği Modeli ile Sürdürülebilir Kalkınma’, *Kızılay Akademi Türkiye İnsani Çalışmalar Yıllığı*, Kurumsal Değerlendirmeler, 2021, <https://yillik.kizilayakademi.org.tr/turk-tipi-kalkinma-is-birligi-modeli-ile-surdurulebilir-kalkinma/>
- 13) Kutlay, Mustafa ve Ziya Öniş. ‘The dynamics of emerging middle- power influence in regional and global governance: the paradoxical case of Turkey’, *Australian Journal of International Affairs*, 71(2), 2017, p.164-183.
- 14) Mawdsley, Emma. ‘Development Geography 1: Cooperation, competition and convergence between ‘North’ and ‘South’’, *Progress in Human Geography*, Vol. 41, Issue 1, 2017, p.108-117.
- 15) Önder, Murat ve Şevki Mert Barış. ‘Kalkınma İşbirliğinde Etkinlik Arayışları ve Yeni Aktörler’, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 4, Ekim 2017, s.23-43.
- 16) Öniş, Ziya. ‘The Age of Anxiety: The Crisis of Liberal Democracy in Post-Hegemonic Global Order’, *The International Spectator*, 52,3,2017, p.18-35.
- 17) Öniş, Ziya. ‘The West Versus The Rest: The Russian Invasion of Ukraine and The Crisis of the ‘Post-Western’ Order’, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 21, No.4, 2022, p.33-52.
- 18) Pouliot, Vincent. “ The Politics of Multilateral Diplomacy,” *International Pecking Orders: The Politics and Practice of Multilateral Diplomacy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
- 19) Ruggie ,John Gerard. ‘Multilateralism: the Anatomy of an Institution’, *International Organization*, Vol.46, No:3, Summer 1992, p.561-598.
- 20) Sachs, Jeffrey and Christian Kroll, Guillaume Lafortune, Grasyon Fuller ve Finn Woelm. *Sustainable Development Report, The Decade of Action for the Sustainable Development Goals*, Cambridge University Press, 2021.
- 21) Sakwa, Richard. ‘Salgın ve Uluslararası Siyaset’, COVID-19 Sonrası Dünya, İşbirliği mi Rekabet mi? içinde Ankara: SAM Yayınları, Haziran 2020, s.124-127. <http://sam.gov.tr/pdf/sam-yayinlari/COVID19-Sonras%C4%B1-Dunya.pdf>
- 22) Sever, Ayşegül. ‘Çoktarafılık ve Türkiye-İsrail İlişkileri’, *Mekan, Kimlik, Güç ve Dış Politika*, Gülden Ayman (der.), İstanbul, Yalın Yayıncılık, 2012, s. 203-231.

- 23) Sridhar, Devi and Ngaire Woods. 'Trojan Multilateralism: Global Cooperation in Health', *Global Policy*, 4:4, 2013, p.325-335.
- 24) Stuenkel, Oliver. 'The Post-Western World and the Rise of a Parallel Order', *The Diplomat*, 26 September, 2016. <https://thediplomat.com/2016/09/the-post-western-world-and-the-rise-of-a-parallel-order/> (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2022).
- 25) Teresa, Nogueira Pinto. 'The Failures of Multilateralism', *International Structures*, March 30, 2022, <https://www.gisreportsonline.com/r/multilateralism-crisis/>
- 26) Union of International Associations (UIA), *Yearbook of International Organizations 2021–2022, Volumes IA and IB (SET)*, June 2021.
- 27) Westerwinter, Oliver. 'Transnational governance as strategy? Mapping and Explaining the European Union's Participation in Transnational Public-Private Governance Initiatives', *Journal of European Integration*, 44:5, 2022, p.695-713.
- 28) Yağcı, Mustafa. 'A Beijing Consensus in the Making: The Rise of Chinese Initiatives in the International Political Economy and Implications for Developing Countries', *Perceptions*, Summer 2016, Volume XXI, Number 2, p.29-56.
- 29) Yağcı, Mustafa. 'Çin'in Ekonomik Kalkınma Tecrübesinin Küresel Yansımaları ve Türkiye', *Çin Bilmecesi, Çin'in Ekonomik Yükselişi, Uluslararası İlişkilerde Dönüşüm ve Türkiye*, Mustafa Yağcı ve Caner Bakır (der.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2019, s.106-107.
- 30) Zakaria, Fareed. 'The Post-American World', *The New York Times*, May 6, 2008 <http://www.nytimes.com/2008/05/06/books/chapters/books.html?action=click&contentCollection=Books&module=RelatedCoverage&region=Marginalia&pgtype=article>
- 31) Zürn Michael. 'Multilateralism in Crisis, A European Perspective', *Towards a New Multilateralism*, Thomas Meyer, Jose Marques and Mario Telo (ed.), Routledge, 2021.
- 32) Zürn, Michael. 'COVID-19 and the legitimacy crisis of global governance', *The Crises of Legitimacy in Global Governance*, Gonca Oğuz Gök and Hakan Mehmetçik (ed), London, Routledge, 2021.

Raporlar

- 1) Bauman, Max-Otto and Erik Lundsgaarde, and Silke Weinlich. *Earmarked Funding for Multilateral Development Cooperation and Impediment*, German Development Institute Briefing Paper, German Development Institute, 16/2020.
- 2) Chakrabarty, Malancha and Swati Prabhu. 'Combining the Best of North-South and South-South Development Cooperation: The Case for Triangular Partnerships', *ORF Occasional Paper No. 396*, March 2023.
- 3) EBRD, *EBRD Türkiye'de, 2015-2020 Sonuç Özeti*, <https://www.ebrd.com/what-we-do/turkey-results-snapshot-turkish.pdf>
- 4) Egan, John and Santhosh Persaud. '12 Ways Korea is Changing the World, From Emerging donor to global development partner', *OECD*, 25 October 2021, <https://www.oecd.org/country/korea/thematic-focus/from-emerging-donor-to-global-development-partner-66044045/>

- 5) FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. 2022. *The State of Food Security and Nutrition in the World 2022, Repurposing food and agricultural policies to make healthy diets more affordable*. Rome. FAO, 2022., <https://www.fao.org/3/cc0639en/cc0639en.pdf>
- 6) International Financial Consulting Ltd and Institute for Trade and Innovation, *Study on Convergence of Development Finance and Export Finance, Final Report*, 20 November 2019.
- 7) International Monetary Fund (IMF), Fiscal Affairs Department, *2022 Global Debt Monitor*, December 2022.
- 8) International Peace Institute and Institute for Economics and Peace, *Multilateralism Index: Pilot Report*, September 2022, <https://www.ipinst.org/2022/09/multilateralism-index-pilot-report>
- 9) MOPAN, *Multilateralism at a Crossroads*, 12 December 2022 <https://www.mopanonline.org/aboutus/newsroom/items/mopan20thanniversaryeventmultilateralismatacrossroads.htm>
- 10) OECD , *Multilateral Development Finance 2020*, OECD Publishing, Paris, 2020 <https://doi.org/10.1787/e61fdf00-en>.
- 11) OECD and UNDP, *Closing the SDG Financing Gap in the Covid-19 Era: Scoping Note for the G-20 Development Working Group*, 2021, available from: <https://www.oecd.org/dev/OECD-UNDP-Scoping-Note-Closing-SDG-Financing-Gap-COVID-19-era.pdf>.
- 12) OECD, "Germany", in *Development Co-operation Profiles*, OECD Publishing, Paris, 2022, <https://doi.org/10.1787/0079f636-en>
- 13) OECD, "Korea", in *Development Co-operation Profiles*, OECD Publishing, Paris, 2022, <https://doi.org/10.1787/d919ff1a-en>
- 14) OECD, "Turkey", in *Development Co-operation Profiles*, OECD Publishing, Paris, 2022 <https://doi.org/10.1787/714276e8-en>
- 15) OECD, *DAC Global Relations, Kalkınma Yardımları Komitesi'ne Katılım*, <https://www.oecd.org/dac/dac-global-relations/joining-the-development-assistance-committee.htm#Criteria>
- 16) OECD, *Multilateral Development Finance 2022*, OECD Publishing, Paris, 2022. <https://doi.org/10.1787/9fea4cf2-en>.
- 17) OECD, *Partnering with the Multilateral System, Development Cooperation Fundamentals*, OECD Publishing, Paris, 2021. https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=1099_1099372-jur3kmu9wd&title=Partnering-with-the-multilateral-system
- 18) OECD, *The Busan Partnership for Effective Development Cooperation*, <https://www.oecd.org/dac/effectiveness/busanpartnership.htm>
- 19) OECD, *Triangular Co-Operation: Why Does It Matter?* <https://www.oecd.org/dac/dac-global-relations/Triangular%20Booklet%20A5%20pages.pdf>
- 20) Schnitzer-Skjonsberg Astrid. *The Cooperation Council of Turkic Speaking States (The Turkic Council)*, UN Office for South-South Cooperation, UNDP, 2017.

- 23) TC Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu*, Ankara,: 2019.
- 21) TC Kalkınma Bakanlığı, *Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023), Teknik İşbirliği ve Kalkınma Yardımları Çalışma Grubu Raporu*, Ankara, 2018.
- 22) TC Kalkınma Bakanlığı, *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Kalkınma için Uluslararası İşbirliği, Metotlar ve Yaklaşımlar, Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2015.
- 23) The Office of the Director-General of UN Geneva, *Multi-What ? A short guide on multilateralism and its role in our daily lives*, Perception Change Project in the Office of the Director-General of UN Geneva, 2021.
- 24) TİKA, *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu*, 2020,
https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/Pictures/Turkiye%20Kalk%20C4%B1nma%20Yard%20C4%B1mlar%20C4%B1%202020_tr.pdf
- 25) TİKA, *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu*, 2021,
<https://www.tika.gov.tr/upload/2023/2021%20Kalk%20C4%B1nma%20Yard%20C4%B1mlar%20C4%B1%20Raporu/TurkiyeKalkinma2021Web.pdf>
- 26) Udovič, Kori. *Development Policy and Multilateralism after COVID-1*, Policy Note, UN Committee for Development Policy, July 2020,
<https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/CDP-Covid-19-and-Multilateralism.pdf>
- 27) United Nations, *Report of Secretary General Presented to General Assembly on the State of South-South Cooperation*, A/77/297, 17 August 2022.

Haberler

- 1) Birleşmiş Milletler Türkiye, ‘Karadeniz Tahıl Girişimi: Nedir ve neden dünya için önemlidir?’ 3 Ekim 2022; <https://turkiye.un.org/tr/201845-karadeniz-tah%20C4%B1l-giri%20C5%9Fimi-nedir-ve-neden-d%20C3%BCnya-i%20C3%A7in-%20C3%B6nemlidir>
- 2) ‘G20 üyesi ülkelerde, Sahraaltı Afrika ülkelerine göre kişi başı 15 kat daha fazla COVID-19 aşısı uygulandı’, *UNICEF Basın Bülteni*, 28 Ekim 2021,
<https://www.unicef.org/turkiye/bas%20C4%B1n-b%20C3%BCltenleri/g20-%20C3%BCyesi-%20C3%BClkelerde-sahraalt%20C4%B1-afrika-%20C3%BClkelerine-g%20C3%B6re-ki%20C5%9Fi-ba%20C5%9F%20C4%B1-15-kat-daha-fazla> (Erişim Tarihi: 3 Nisan 2023)
- 3) ‘OECD Ortak ülkelerle çalışmaları güçlendirmek amacıyla İstanbul Küresel İlişkiler Merkezi’ni Açtı’, *OECD Newsroom*, 22 Şubat 2021,
<https://www.oecd.org/newsroom/oecd-ortak-ulkelerle-calsmalar-guclendirmek-amacyla-istanbul-kuresel-liskiler-merkezini-act.htm> (Erişim Tarihi: 28 Ocak 2022)
- 4) ‘TİKA 1992’den Bu Yana 5 Kıtada Yaklaşık 30 bin Proje Gerçekleştirdi’, *TİKA Haber*, 30 Ocak 2020,
https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_1992_den_bu_yana_5_kitada_yaklasik_30_bin_proje_gerceklestirdi-55491#:~:text=T%20C4%B0KA%20Ba%20C5%9Fkan%20Vekili%20Kayalar%20C2%20Filistin,Projesi%20C2%20Bosna%20Hersek%20Travnik%20EI%20C3%A7i

- 5) 'TÜBİTAK Başkanı Prof. Dr. Hasan Mandal WAITRO Başkanı Seçildi', *TÜBİTAK*, 18 Kasım 2022, <https://www.tubitak.gov.tr/tr/haber/tubitak-baskani-prof-dr-hasan-mandal-waitro-baskani-secildi>
- 6) 'Türkiye ile EBRD arasında ortak fon kuruldu', *Dünya Gazetesi*, 19 Ocak 2018, <https://www.dunya.com/finans/haberler/turkiye-ile-ebrd-arasinda-ortak-fon-kuruldu-haberi-399383> (Erişim Tarihi: 28 Ocak 2022).
- 7) 'Türkiye, EUREKA'nın Dönem Başkanı Oldu', *TÜBİTAK Ufuk Avrupa*, 2 Aralık 2022, <https://ufukavrupa.org.tr/tr/haberler/turkiye-eurekanin-donem-baskani-oldu> (Erişim Tarihi: 5 Nisan 2023).
- 8) Alkin, Kerem. 'Kalkınma artık 'gelişmişler'in de Sorunu', *Sabah*, 21 Ekim 2022.
- 9) Baschuk, Bryce. 'What Friendshoring means for trade in a less-friendly world', *The Washington Post*, 23 June 2022, https://www.washingtonpost.com/business/what-friendshoringmeans-for-trade-in-a-less-friendly-world/2022/06/22/5c3d4f30-f1e3-11ec-ac16-8fbf7194cd78_story.html (Erişim Tarihi: 2 Ocak 2023)
- 10) Birleşmiş Milletler Türkiye, 'Karadeniz Tahıl Girişimi: Nedir ve neden dünya için önemlidir?' 3 Ekim 2022; <https://turkiye.un.org/tr/201845-karadeniz-tah%C4%B1-giri%C5%9Fimi-nedir-ve-neden-d%C3%BCnya-i%C3%A7in-%C3%B6nemlidir> (Erişim Tarihi: 3 Nisan 2023)
- 11) Cordell, Kristen A. 'Chinese Development Assistance: A New Approach or More of the Same?' *Carnegie Endowment for International Peace*, March 31, 2021.
- 12) Craig Kafura, 'Americans favor friendshoring approach for supply chains', *The Chicago Council on Global Affairs*, 30 November 2022.
- 13) Özdemir, İsmail ve Uğur Ulu. 'Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Dış Politikada Etkin Çok Taraflılığın Savunuyoruz', *Anadolu Ajansı*, 06 Mart 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/disisleri-bakani-cavusoglu-dis-politikada-etkin-cok-tarafiligi-savunuyoruz/1410703> (Erişim Tarihi: 3 Nisan 2023)
- 14) TC Tarım ve Orman Bakanlığı, 'G20 Gıda İsrar ve Kayıplarının Ölçümlemesine Yönelik Teknik Platformun Açılışı Yapıldı', 16.12. 2015, <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Haber/94/G20-Gida-Israf-Ve-Kayıplarının-Olcumlenmesine-Yonelik-Teknik-Platformun-Acilisi-Yapildi>
- 15) TC Tarım ve Orman Bakanlığı, 'Gıdanı Korumaya Sahip Çık' Kampanyası Guinness Rekoru Kırdı', 30 Haziran 2021, <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/5033/Gidani-Koru-Sofrana-Sahip-Cik-Kampanyasi-Guinness-Rekoru-Kirdi>
- 16) Türkiye, EUREKA'nın Dönem Başkanı Oldu, *TÜBİTAK Ufuk Avrupa*, 2 Aralık 2022, <https://ufukavrupa.org.tr/tr/haberler/turkiye-eurekanin-donem-baskani-oldu>
- 17) United Nations, 'Great finance divide' amid COVID-19 poses major setback for sustainable development', *UN Press Release*, New York, 12 April 2022. <https://www.un.org/ohrlls/news/ffd2022> (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2023).

İnternet Siteleri

- 1) 'About Multilateralism', 100 Years of Multilateralism in Geneva, 1920-2020, www.multilateralism100.unog.ch/
- 2) Alliance for Multilateralism, www.multilateralism.org
- 3) Antalya Diplomasi Forumu, <https://antalyadf.org/>
- 4) Etki Yatırımı Danışma Kurulu, <https://www.eydk.org/?lang=tr>
- 5) The Global Partnership for Effective Development (GPEDC), <https://effectivecooperation.org/topic/gpedc-glance>
- 6) Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu, <https://yoikk.gov.tr/>
- 7) Büyük Pazarlık (*The Grand Bargain*)
https://interagencystandingcommittee.org/system/files/grand_bargain_final_22_may_final-2_0.pdf

www.sbb.gov.tr

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

YÖNETİM HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ DAİRESİ BAŞKANLIĞI

Ankara 2023

Necatibey Cad. No: 110/A - 06570 Yücetepe - ANKARA
Tel: +90 (312) 294 50 00 • Faks: +90 (312) 294 52 98

ISBN NO: 978-625-8356-31-1

STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI YAYINLARI BEDELSİZDİR, SATILMAZ.